

ÚVOD DO STUDIA POLITIKY

STUDIUM TEXEY

Miroslav Novák et al.

Úvod do studia politiky

Miroslav Novák et al.

Pro první vydání celou publikaci posoudili doc. PhDr. Vít Hloušek, Ph.D.,
a prof. Jan Holzer, Ph.D.

Jednu z nových kapitol druhého, rozšířeného vydání (2019) lektorovala
prof. PhDr. Vladimíra Dvořáková, CSc., druhou prof. PhDr. Ludmila Malíková, Ph.D.

Autoři: Lubomír Brokl, Petr Drulák, Pavol Frič, Martin Gregor, Dušan Hendrych,
Miroslav Hroch, Hynek Jeřábek, Karel Kouba, Oldřich Krulík, Michal Kubát,
Jan Kysela, Tomáš Lebeda, Milan Nakonečný, Miroslav Novák, Martin Potůček,
Petr Skalník, Marek Skovajsa

**Financováno
Evropskou unií**
NextGenerationEU

**Národní
plán
obnovy**

MSMT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Publikace byla vydána za podpory Ministerstva školství, mládeže
a tělovýchovy a Národního plánu obnovy v rámci projektu
Transformace pro VŠ na UK (reg. č. NPO_UK_MSMT-16602/2022).

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Praha 2023

Edice SLON – Studijní texty, 50. svazek / řídí Helena Kubátová, Alena Miltová
a Jiří Ryba

Redakce Alice Dudáková a Jiří Ryba

Grafická úprava a obálka studio Designiq

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první elektronické, podle třetího tištěného (v Karolinu prvního)

© Univerzita Karlova, 2023

© Lubomír Brokl, Petr Drulák, Pavol Frič, Martin Gregor, Dušan Hendrych,
Miroslav Hroch, Hynek Jeřábek, Karel Kouba, Oldřich Krulík, Michal Kubát,
Jan Kysela, Tomáš Lebeda, Milan Nakonečný, Miroslav Novák, Martin Potůček,
Petr Skalník, Marek Skovajsa, 2023

Editor © Miroslav Novák, 2023

Foreword © Miloslav Petrušek – heirs, 2023

Introduction © Luděk Sekyra, 2023

ISBN 978-80-246-5539-0

ISBN 978-80-246-5555-0 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

od roku 2021 součást Nakladatelství Karolinum

***Mattei Dogan** (1920–2010) a jeho práce mě doprovázejí od dob mého doktorského studia na Ženevské univerzitě dodnes a za mnoho jim vděčím. Proto jsem památce tohoto významného politického sociologa věnoval první vydání této knihy.*

*Toto druhé vydání, které je rozšířené a doplněné, věnuji památce vynikajícího politického sociologa **Giovanniho Sartoriho** (1924–2017), jehož práce jsou pro mě už od doby doktorského studia neocenitelnou inspirací a které doporučuji všem, kdo se chtějí vážně zabývat politologií.*

OBSAH

Výzvy politické vědy / 1

LUDEK SEKYRA

Tři cesty české politické vědy / 17

MILOSLAV PETRUSEK

Editorův úvod / 22

Editorův dovětek ke druhému, rozšířenému vydání / 25

Dovětek editora ke třetímu vydání knihy / 26

Část první

POLITIKA POHLEDEM RŮZNÝCH DISCIPLÍN / 27

Politika a politologie: úvod do politické vědy / 28

MIROSLAV NOVÁK

1. Politická věda, její rozdělení a geneze / 28
2. Co je politika / 41
3. Politická teorie / 44
4. Dvě pojetí politické vědy / 51
5. Rozdíl mezi politikem a úředníkem
a snahy o jeho zrušení / 58
6. Konflikt, soutěž a politické strany / 60

Politika a filosofie: úvod do politické filosofie / 82

MAREK SKOVAJSA

1. Úvod / 82
2. Klasická politická filosofie: Řecko a Řím / 84
3. Křesťanství / 89
4. Republikanismus / 91
5. Základy moderní politické filosofie – Machiavelli,
Hobbes, Locke, Rousseau / 92

6. Současná politická filosofie / 101
  - 6.1 Konzervatismus / 102
  - 6.2 Utilitarismus a klasický liberalismus / 107
  - 6.3 Egalitární liberalismus / 110
  - 6.4 Neoliberalismus a libertarianismus / 113
  - 6.5 Komunitarianismus / 117
  - 6.6 Marxismus / 120
  - 6.7 Feministická politická filosofie / 125
7. Závěr / 128

Politika a psychologie: úvod do politické psychologie / 136

MILAN NAKONEČNÝ

1. Úvod / 136
2. Předmět politické psychologie / 137
3. Model politického chování / 142
4. Z historie politické psychologie / 148
5. Politické postoje / 158
6. Politická socializace / 160

Politika a antropologie: úvod do politické antropologie / 167

PETR SKALNÍK

1. Úvod / 167
2. Paradigmata a metody / 172
3. Civilizace, modernita a globalizace / 175
4. Antropologie práva / 179
5. Závěr / 180

Politika a právo: úvod do ústavního práva / 187

JAN KYSELA

1. Úvod / 187
2. Právo v kontextu versus autopoiesis / 189
3. Předmět právní a politické vědy: shody a odlišnosti / 193
4. Prolnutí politologických a právních konceptů / 199
5. Metajuristické pojmy v právu na příkladech suverenity a demokracie / 201
6. Revoluce, právo na odpor, občanská neposlušnost / 204
7. Ústavní konvence / 207
8. Justice, „politická justice“, „politizace justice“ / 208
9. Tvorba práva / 210

Politika a geografie: úvod do politické geografie / 218

OLDŘICH KRULÍK

1. Stručná definice a geneze oboru / 218
2. Předmět zkoumání současné politické geografie / 220
3. Konkrétní dílčí témata oboru / 225
  - 3.1 Politická geografie regionů / 225
  - 3.2 Politickogeografické faktory / 233
  - 3.3 Politická geografie hranic / 237
  - 3.4 Politická geografie oceánů a moří / 239
  - 3.5 Politická geografie vesmíru / 239
  - 3.6 Politická geografie hlavních měst (a velkoměst) / 240
  - 3.7 Morfologie státu / 244
  - 3.8 Politická geografie zvláštních útvarů / 249
  - 3.9 Volební politická geografie (politická geografie volebních procesů) / 252
  - 3.10 Politická geografie horizontálního (politicko-územního) uspořádání státu / 256
  - 3.11 Politická geografie dopravy / 258
  - 3.12 Politická geografie surovin a pitné vody / 260
  - 3.13 Využívání map v bezpečnostní oblasti / 262
  - 3.14 Politická geografie tzv. domorodých národů / 262

Politika a ekonomie: úvod do ekonomických analýz politiky / 272

MARTIN GREGOR

1. Úvod / 272
2. O čem ano a o čem ne? / 275
  - 2.1 Dvojí ekonomie politiky / 275
  - 2.2 Metodické přístupy / 276
3. Historie / 279
4. Příklady / 284
  - 4.1 Rozpočtové procedury / 284
  - 4.2 Strategický deficit / 286
5. Závěr / 291

Politika a historická věda: politika očima historika / 298

MIROSLAV HROCH

1. Vztah historické vědy či vztah historika k politice doby, v níž žije / 299

- 1.1 Jak ovlivňuje dobová politika historika a jeho pohled na minulost? / 301
- 1.2 Právě současné dějiny tvoří jakýsi můstek k opačné stránce vztahu: jak působí historik na politiku? / 305
2. Vztah historické vědy k politickým dějinám / 307
3. Politická věda očima historika a historických věd / 309
4. Zájem politiky o minulost, o historii / 310

Část druhá

VYBRANÉ PODOBORY POLITICKÉ VĚDY / 315

Pojmový úvod do komparativní politologie / 316

MIROSLAV NOVÁK

1. Co je komparativní politologie a co je komparativní metoda? / 316
2. Lze vůbec smysluplně srovnávat? / 324
3. Geneze komparativní politologie / 332
4. Od případových studií ke globálním korelativním analýzám / 338
5. Druhy komparací podle cíle / 344
6. Millovy metody / 348
7. Základní strategie komparace / 354
8. Závěr: Jaké místo má mít metodologie v komparativní politologii? / 358

Úvod do mezinárodních vztahů / 375

PETR DRULÁK

1. Úvod / 375
2. Klasikové myšlení o válce a míru / 377
3. Velké debaty v mezinárodních vztazích / 380
  - 3.1 Realismus a idealismus / 380
  - 3.2 Scientismus a tradicionalismus / 383
  - 3.3 Od paradigmat k neo-neosyntéze / 385
  - 3.4 Racionalisté a reflektivisté / 389
4. Hlavní témata současného výzkumu / 391

Úvod do veřejné politiky / 398

MARTIN POTŮČEK

1. Úvod / 399
2. Vývoj veřejné politiky ve světě a u nás / 400
3. Disciplinární ukotvení veřejné politiky / 402
  - 3.1 Veřejná politika mezi sociálními vědami / 402
  - 3.2 Veřejná politika a politologie / 403
4. Veřejná politika jako vědní disciplína / 404
5. Veřejná politika jako sociální praxe / 404
6. Hodnotové základy veřejných politik / 406
7. Klíčové koncepty veřejné politiky / 408
  - 7.1 Veřejné zájmy / 408
  - 7.2 Míra racionality v řízení společnosti / 410
  - 7.3 Tři úrovně analýzy: polity, policy, politics / 411
  - 7.4 Vládnutí / 411
    - 7.4.1 Víceúrovňové vládnutí / 412
    - 7.4.2 Regulátory – trh, stát, občanský sektor – a média / 413
    - 7.4.3 Síť aktérů / 418
8. Teorie / 419
9. Metody / 421
10. Globální vládnutí / 421
11. Globální veřejná politika / 423
12. Závěr / 424

Úvod do správní vědy / 433

DUŠAN HENDRYCH

1. Počátky studia správy v Evropě / 433
2. Studium správy v USA / 435
3. Renesance správní vědy v Evropě / 439
4. Vymezení správní vědy / 439
5. Správní politika. Teorie reformy / 443
6. Dobrá správa / 444
7. Správní věda a management / 445
8. Závěr / 447

Část třetí

VYSVĚTLUJÍCÍ KVALITATIVNÍ A KVANTITATIVNÍ METODY V POLITICKÉ VĚDĚ / 451

Kvalitativní metody příčinného usuzování v politologii / 452

KAREL KOUBA

1. Úvod / 452
  - 1.1 Proč srovnávat? / 456
  - 1.2 Co srovnávat? / 457
  - 1.3 Jak srovnávat? / 459
2. Kontrolované srovnání / 462
  - 2.1 Prostorové srovnání / 463
  - 2.2 Longitudinální srovnání / 466
  - 2.3 Kontrafaktuální srovnání / 469
3. Alternativy ke kontrolovanému srovnání / 472
  - 3.1 Jednopřípadové studie / 474
  - 3.2 Sledování procesů / 477
  - 3.3 Metoda kongruence / 480
4. Závěr / 484

Analytický výzkum a kvantitativní metody v politologii a sociologii / 491

HYNEK JEŘÁBEK

Úvod / 492

1. Příprava výzkumu / 492
  - 1.1 Výzkumný problém / 492
  - 1.2 Konceptualizace, operacionalizace a měření / 493
  - 1.3 Znak (proměnná) a jeho úloha ve výzkumu / 497
  - 1.4 Definice znaku = proměnné / 499
  - 1.5 Klasifikace znaků / 500
2. Proces výzkumu (tři základní rozhodnutí: strategie výzkumu, výběrový postup a volba metod sběru dat) / 502
  - 2.1 Výběrový postup / 502
    - 2.1.1 Pravděpodobnostní výběry / 503
    - 2.1.2 Nepravděpodobnostní výběry / 505
  - 2.2 Strategie výzkumu (research design) / 509
    - 2.2.1 Jednorázové výběrové šetření / 509
    - 2.2.2 Opakované výběrové šetření / 509
    - 2.2.3 Panelové šetření / 510
    - 2.2.4 Případová studie / 511

- 2.3 Krátké zamyšlení nad metodami sběru dat / 512
- 3. Analýza dat / 514
  - 3.1 Přírodní a společenské vědy: experiment a jiné možnosti / 514
  - 3.2 Survey analysis – neexperimentální metoda testování příčinných souvislostí / 515
  - 3.3 „Public opinion poll“ versus „survey analysis“ / 516
  - 3.4 Model elaborace jako princip kauzální analýzy a jako základ survey analysis / 517
    - 3.4.1 Postup elaborace / 519
    - 3.4.2 Opakování – potvrzení původního vztahu / 519
    - 3.4.3 Vysvětlení – odhalení falešné korelace / 520
    - 3.4.4 Interpretace – odhalení chybějícího kauzálního členu / 520
    - 3.4.5 Specifikace – interakční efekty / 521
- 4. Závěr / 522

Kvalitativní srovnávací analýza (QCA) a konfiguratívni metody v politologii / 527

KAREL KOUBA

- 1. Metodologická východiska QCA / 530
  - 1.1 Nutné a postačující podmínky / 533
  - 1.2 Základní booleovské operace / 537
- 2. Postup při kvalitativní srovnávací analýze (QCA) s ostrými množinami / 540
  - 2.1 Identifikace podmínek a případů / 540
  - 2.2 Pravdivostní tabulka / 541
  - 2.3 Logická minimalizace / 544
  - 2.4 Implikace / 545
  - 2.5 Interpretace / 547
- 3. Postup při fuzzy analýze pomocí QCA / 547
  - 3.1 Téměř nutné a postačující podmínky / 549
  - 3.2 Logické operace u fuzzy množin / 551
  - 3.3 Analýza výkonu českých krajských vlád / 552
  - 3.4 Operacionalizace a kalibrace / 555
  - 3.5 Konfiguratívni analýza / 556
  - 3.6 Výsledky analýzy / 559
- 4. Možnosti využití metody QCA / 561

Příloha: nástroje k měření volebních výsledků a vlastností stranických systémů / 569

TOMÁŠ LEBEDA

1. Proporcionalita a reprezentace / 570
  - 1.1 Loosemore-Hanbyho index / 570
  - 1.2 Roseův index / 571
  - 1.3 Raeův index / 572
  - 1.4 Least squares index / 573
  - 1.5 RR index / 574
  - 1.6 Index reprezentace / 575
2. Fragmentace stranického systému / 576
  - 2.1 Index parlamentní fragmentace / 576
  - 2.2 Index volební fragmentace / 577
  - 2.3 Index efektivního počtu parlamentních stran / 577
  - 2.4 Index efektivního počtu volebních stran / 578
  - 2.5 Index agregace / 578

Část čtvrtá

VELKÁ TÉMATA POLITIKY / 581

Intermediarita zájmů a její role ve společenském a politickém systému / 582

LUBOMÍR BROKL

1. Zájmy, intermediarita, politika / 583
2. Obtíž definování a badatelské operacionalizace zájmu / 584
3. Fungování procesu uspokojování zájmů / 585
4. Sféry, procesy a aktéři intermediárního a rozhodovacího systému demokratické společnosti / 586
  - 4.1 Schéma a jeho popis. Zavedení tématu / 586
  - 4.2 Proces zprostředkování zájmů / 588
  - 4.3 Etapy intermediárního procesu / 589
  - 4.4 Horizontální vstupy do vertikálního intermediárního procesu / 590
  - 4.5 Aktéři dominující v jednotlivých sférách intermediárního procesu / 591
  - 4.6 Typologické rozlišení intermediárních aktérů / 593
  - 4.7 Veřejnost a veřejné mínění v intermediárním prostoru / 595
5. Intermediární proces, politické a společenské systémy / 596

- 5.1 Intermediární princip zastupitelské demokracie. Poslanec je reprezentant, nebo delegát? / 597
- 5.2 Obtíže politické parlamentní demokracie a korporativní tlak / 599
- 5.3 Obtíže hlavních intermediárních aktérů – politických stran / 601
- 5.4 Korporativismus, státní korporativismus a neokorporativismus 20. století / 603
- 6. Zánik tématu? / 604

Strany a stranické systémy / 610

MIROSLAV NOVÁK

- 1. Co jsou politické strany a jak se liší od nátlakových skupin / 611
- 2. Vznik politických stran podle Maurice Duvergera / 614
- 3. Organizace a typy politických stran / 617
- 4. Velikost stran: od stran s většinovým posláním k malým stranám / 622
- 5. Co jsou stranické systémy / 628
- 6. Stranické systémy bez svobodné soutěže / 629
- 7. Klasické typologie pluralitních stranických systémů: Duverger, Blondel a Sartori / 632
- 8. Novější pokusy o typologie stranických systémů / 641
- 9. Sociální třídy, náboženství a systémy politických stran / 644
- 10. Volební systémy a systémy stran / 646
- 11. Stranické systémy, typy vlád a koalic v parlamentních režimech / 652
- 12. Stranické systémy a opozice / 657
- 13. Závěr / 665

Volební systémy / 673

TOMÁŠ LEBEDA

- 1. Úvod / 673
- 2. Většinové systémy / 676
  - 2.1 Jednokolové většinové systémy / 677
    - 2.1.1 Jednokolové systémy s kategorickým hlasem / 677
    - 2.1.2 Jednokolové systémy s ordinálním hlasem / 680
  - 2.2 Vícekolové systémy / 685
- 3. Systémy poměrného zastoupení / 687
  - 3.1 Listinné poměrné systémy (List PR) / 687

- 3.1.1 Velikost obvodů / 687
- 3.1.2 Volební formule / 689
- 3.1.3 Uzavírací klauzule, kvórum / 695
- 3.1.4 Počet úrovní volebních obvodů, počet skrutinií a jejich charakter / 696
- 3.2 Jednojmenné přenosné hlasování (STV) / 699
- 4. Smíšené systémy / 700
  - 4.1 Systémy nezávislé kombinace / 702
  - 4.2 Systémy závislé kombinace / 703
- 5. Volební systémy a stranické systémy / 704

Mezinárodní diskuse o problematice utváření moderního národa / 714

MIROSLAV HROCH

- 1. Problém definice / 715
- 2. Názory na nation, nationality, nationalism v 19. století / 715
- 3. Určení národa a nacionalismu ve druhé polovině 20. století / 717
- 4. Spor o hodnocení nacionalismu / 720
- 5. Proč právě národ a nacionalismus? Pokusy o historický výklad / 722
- 6. Historické předpoklady aneb dědictví minulosti / 723
- 7. Etnické kořeny národní existence / 724
- 8. Národ a nacionalismus jako projevy či důsledky modernizace / 725
- 9. Národně relevantní zájmový rozpor / 726
- 10. Psychologická, kulturní a emocionální manipulace / 726

Formování moderního národa v Evropě / 730

MIROSLAV HROCH

- 1. Výchozí situace vývoje k modernímu národu / 731
  - 1.1 Státní národ / 732
  - 1.2 Národní hnutí / 734
  - 1.3 Typologie národních hnutí / 737
- 2. Faktory ovlivňující úspěch národního hnutí / 738
  - 2.1 Okolnosti nástupu národního hnutí / 739
  - 2.2 Předpoklady úspěchu národní agitace / 739
  - 2.3 Sociální komunikace a mobilita / 740
  - 2.4 Modernizace a zájmový rozpor / 742

O empirických teoriích demokracie / 745

MIROSLAV NOVÁK

1. Úvod / 745
2. Tři transformace demokracie podle Roberta Dahla / 747
3. Schumpeterova neklasická teorie demokracie / 753
4. Typy a modely demokracie podle Arenda Lijpharta / 762
5. Závěrem: tři způsoby, jak sladit reprezentativitu s akceschopnosti / 767

Demokratické politické režimy / 786

MICHAL KUBÁT

1. Jak chápat politický (demokratický) režim / 786
2. Problém klasifikace režimů na příkladu parlamentarismu a prezidencialismu / 788
3. Nejasnosti ohledně poloprezidentského režimu / 793
4. Hledání „nejlepšího“ režimu / 796
5. Středoevropský a východoevropský dovětek / 800
6. Závěr / 804

Nedemokratické politické režimy / 813

MICHAL KUBÁT

1. Úvod / 813
2. Totalitarismus a totalitární režim / 814
3. Definice totalitárního režimu / 816
4. Diskuse o totalitarismu / 819
5. Jak chápat a definovat autoritářský režim / 822
6. Kritika autoritarismu a jeho vztah k politické praxi / 824
7. Typologie autoritářských režimů / 825
8. Posttotalitární, nebo kvazitotalitární režim? / 827
9. Nové formy politických režimů v nedemokratickém politickém systému / 830
10. Závěr / 832

Politická korupce a politický klientelismus / 840

PAVOL FRIČ

1. Úvod / 840
2. Dilemata definování korupce / 842
  - 2.1 Klasické chápání korupce / 842

- 2.2 Behaviorální definice / 843
- 2.3 Holistické definice / 846
- 3. Politická korupce / 851
  - 3.1 Patologie politiky / 851
  - 3.2 Parametry variability politické korupce / 852
  - 3.3 Korupční trojúhelník / 856
- 4. Mechanismy a příčiny politické korupce / 859
  - 4.1 Politický klientelismus / 859
  - 4.2 Hledání příčin politické korupce / 861
  - 4.3 Marketingový styl politiky jako brána k úspěchu i korupční past / 864
- 5. Boj proti politické korupci / 867
  - 5.1 Životaschopnost politické korupce / 867
  - 5.2 Typy protikorupčních strategií / 868
  - 5.3 Zaměření strategie boje proti politické korupci / 871
- 6. Závěr / 873

Medailonky editora a ostatních spoluautorů / 885

Summary / 894

Jmenný rejstřík / 896

Věcný rejstřík / 905

VÝZVY POLITICKÉ VĚDY

Politická věda a studium politiky se dotýkají nás všech, a to nejen proto, že člověk je v duchu slavného Aristotelova postřehu politickým tvorem, ale i proto, že politika rozhoduje o alokaci společných zdrojů a formuje veřejný prostor. Politika byla a je stále nejcivilizovanějším a nejpříjemnějším způsobem řešení konfliktů. Tudíž se předpokládá, že by měla ztělesňovat klíčové morální a společenské principy, jako jsou svoboda, rovnost, reciprocita, spravedlnost či altruismus. Jen tak může být svorníkem nejen politického, ale i hodnotového společenství a reprezentovat legitimní veřejný zájem, ne pouhý souhrn ekonomických a sociálních priorit jednotlivců, ne pouhou změť soukromých konfliktů, které devastují politický prostor i konsenzus uvnitř komunity.

Zakladatel moderní koncepce politiky Machiavelli chtěl učit její tvůrce, „jak nebyť dobrý“, a oddělil tak politiku od morálky. I pod vlivem vlastních zkušeností dospěl k názoru, že předmětem politiky je moc, snaha ji získat a udržet. Politika je v tomto pojetí performance, herecké umění s mocenskými motivy. Stačí však taková vize politiky tváří v tvář novým výzvám, kterým čelí liberální řád? Není toto pojetí politiky příčinou mnohých dnešních strastí? Politika nemůže být identická s morálkou, neboť ji definičně vymezuje „péče“ o moc a „péče“ o skutky, čin a jednání. Řečeno s Kantem je „těžkým uměním“, nicméně „pravá politika nemůže učinit jediný krok, aniž by předem vzdala poctu morálce...“.

Důvodů, proč liberální model založený na demokratické legitimitě je ohrožen, je ovšem povícero. Svou roli nepochybně sehrál rozvoj internetu a sociálních médií jako nejvlivnějších komunikačních platforem současnosti, v nichž na rozdíl od tradičních médií neexistuje kontrola obsahu a často vládne anonymita falešných zpráv. V jiném kontextu než v totalitních režimech se zde vynořuje otázka pravdy ve veřejném diskursu, jenž se stal složitým komplexem s prolínáním virtuální off-line dimenze s reálnou on-line dimenzí, a bude nutné vynaložit značné úsilí, aby se v tomto prostředí pravda nestala vzácným artiklem. Převažuje atmosféra, v níž se stále

dominantnější formou politické komunikace stává populismus. Jeho nositelé se primárně vydávají za autentické reprezentanty lidu a úspěšně atakují a marginalizují často strnulou strategii tradičních hodnotových stran. Tyto útoky se nezřídka inspiroují u autoritářských režimů, které vydávají monopolizaci a konzervaci moci za příkladnou stabilitu a její cirkulaci za projev chaosu.

II | Varovný je rovněž růst nerovnosti v západních společnostech, jejímž důsledkem je destrukce a deziluze středních vrstev, zejména v zemích s anglosaskou tržní kulturou. Projevuje se to radikalizací a příklonem k negativistickému populismu. Alarmující nerovnost také zrodila moderní oligarchii, pro niž je nerovnost zdrojem ekonomického vlivu. Jejím skutečným, avšak mnohdy umně zastřeným zájmem je ochrana vlastního bohatství. Za proklamovanou příčinu nerovnosti a za nepřátele národa jsou pak označováni migranti, minority, globalizace nebo liberální politika. Snahy části oligarchie a jejích politických výhonků opanovat moc nás s palčivou naléhavostí vracejí k problému, jak ji demokraticky kontrolovat, k otázce, zda my máme moc, nebo moc má nás, jež trápila již liberály v čele s Tocquevillem. Konečně se ukazuje, že i liberální ikona meritokracie může být dvojsečná, pokud více než sociální mobilitu implikuje uzavřenou kontinuitu elit. Velkým tématem je role nových technologií, zrod „sledovací společnosti“ (surveillance society), která umožňuje veřejné autoritě kontrolu individuálních životů. Zároveň se globální migrační vlny stávají trvalým fenoménem a posouvají do centra politické i teoretické pozornosti problém tolerantní kulturní a náboženské identity, která by měla být spíše inkluzivní než divizivní, tedy vylučující ty, kdo ji plně nesdílejí. Tolerance se stává podmínkou soudržnosti v multikulturních společnostech. Radikální růst vzdělanostní úrovně žen kromě jiného zasazuje do nového kontextu jejich roli ve společnosti i mnohavrstevnou genderovou identitu. A v neposlední řadě je zde problém vztahu k budoucím generacím, vůči nimž máme morální závazek předat jim spravedlivé instituce a jejichž životy mohou být negativně ovlivněny nezodpovědnou environmentální a biotechnologickou politikou.

Žijeme v době hluboké polarizace, politická věda a její filosofické odnože by se tudíž měly soustředit nejen na empirické, exaktní analýzy faktů, ale rovněž zdůraznit normativní interpretaci principů, které pomohou rozpolcené veřejnosti nalézt ztracený minimální konsenzus a ukotvit se v občanské společnosti, jež je primárním zdrojem demokratické legitimacy. Normativní přístup je důležitý pro univerzální formulaci zásad, které mají jednotící funkci, podporují sociální kohezi a stabilitu institucí, neboť jejich autorita je primárně

založena na reciproční spravedlnosti, na spojení morální reciprocity s politickou spravedlností.

Nejvlivnějším dědictvím 20. století je zřejmě Rawlsova politická koncepce spravedlnosti jako základ přijatelného liberálního konsenzu. Spravedlnost je však někdy jednostranná a z jistého úhlu pohledu může být štěpící, rozdělující, výhodná pouze pro ty, kdo na ni mají větší vliv. Domnívám se, že princip reciprocity aplikovaný ve všech svých dimenzích je kardinálním faktorem společenské soudržnosti. Proto musí být reciprocity morálním východiskem spravedlnosti jak ve své symetrické podobě (například jako participace na veřejném životě otevřené a inkluzivní společnosti, které její členové oplácejí to, že jim poskytuje vzdělání či nabízí jinou formu sociální integrace), tak rovněž v asymetrické podobě, tedy ve formě péče o budoucí generace, jež aktuálně nemohou společnosti nic oplácet, lze však předpokládat, že tak učiní v budoucnu, až si osvojí reciproční postoj, který vždy respektuje nárok toho druhého i generací příštích. Taková univerzální reciprocity je výrazem morální autonomie a respektu k důstojnosti člověka. Právě v politice jsou vzácné autonomní postoje, jednání v souladu se svědomím, touha po přesahu nebo – v nejsilnější Patočkově formulaci – schopnost „vzmachu“.

Tato kniha je v českém kontextu počinem záslužným, přínos je o to větší, že se jedná o učebnici, a za to náleží jejím autorům a editorům dík. Doufám, že přispěje k obecnějšímu povědomí, že politika by měla být primárně předmětem exaktního studia, neboť přesto, že je „skrovnějši částí života duchovního“ (Masaryk), je zásadním společenským fenoménem, který utváří prostředí, jež veřejně sdílíme s ostatními.

Jsem rád, že má nadace mohla podpořit vydání tohoto díla, a věřím, že jak čtenáři a studenti, tak aktivní politici v ní naleznou nejen podněty k zamyšlení, ale i odpovědi na palčivé výzvy současnosti.

Luděk Sekyra
člen Americké asociace politických věd (APSA)

OSOBNÍ ZAMYŠLENÍ ÚVODEM K ČESKÉMU POLITOLOGICKÉMU KOMPENDIU

Upřímně si pokládám za čest, že smím uvést několika slovy knihu, která může (a kéž by tomu tak bylo) znamenat pedagogický a didaktický – o odborném nemluvě – zlom ve vývoji české politologie po roce 1989. Poprvé se totiž podařilo shromáždit vysoce kvalifikované autory a motivovat je k tomu, aby napsali texty, jež se podřizují nikoliv vlastnímu, osobnímu tématu, či dokonce vlastní tematické libůstce, ale přesně vymezenému rámci koncepčnímu, teoretickému a didaktickému. Výsledek, který má čtenář v ruce, bude nepochybně předmětem diskusí, snad i svárů, v každém případě ale chci věřit, že i nepochybným důvodem k tvorbě alternativ – ať už koncepčně ucelených, či pouze partikulárních.

Sám nejsem „politolog“, sdílel jsem nicméně po celý svůj profesní život premisu, jež je vyslovena v úvodu, že *politická sociologie a politická věda* se do značné míry překrývají, jsou si vzájemně inspirací metodologickou, pojmoslovnou i problémovou. Bylo tomu tak nepochybně odedávna, dokonce v dobách, kdy sociologie ještě neměla jméno. Aniž bych vstupoval do hájemství filosofie politiky (pomímám tedy myslitele antické i třeba Augustina Aurelia), myslím, že prapočátky tohoto splývání a stýkání lze najít nesporně u Tocquevillova, snad již u Vica, později v každém případě u Marxe a nepochybně u Comta. Sám jsem se nicméně s politickou vědou seznámil – budiž mi ta osobní reminiscence povolena – až při studiu Masaryka, s nímž jsem započal, kupodivu, za časů stalinských, a nikoliv ilegálně. Moudrý a vzdělaný Luboš Nový, který vedl mou diplomku o Masarykovi a povolil mi téměř nemožné – psát tak, že jsem směl (alespoň jsem si to myslel) překročit dobový stín intelektuálního temna (psal se rok 1958). Četl jsem tedy již tehdy i Masarykovy rané práce, dnes reeditované, které mě uchvacovaly nejen tím, jak zdůrazňovaly význam a smysl sociologie, ale i tím, jaký význam a smysl sociologii Masaryk tehdy (a celý život) připisoval.

Základní teze mě v době, kdy jsme byli obklopeni duchovní tmou a vedeni slepci k okraji propasti pod záminkou „vědeckého řízení společnosti“, prostě oslňovala: politika opravdová musí stát na dvou pevných základech, na poznávacím základě vědeckém, jež tvoří sociologie, a na základě mravním, jehož bází je „ucelený názor světový“ (arciže nikoliv marxistický). Nerozpoznal jsem tehdy ještě zdaleka míru utopičnosti Masarykovy vize, i když jsem její comtovský prapůvod rozeznal vcelku spolehlivě. Přes Masaryka jsem se dostal ke Spencerovi, Millovi, Durkheimovi, ale zejména klasickým „českým“ zdrojům, k Havlíčkovi zejména. Stylizoval bych se však do role vševěda, kdybych tvrdil, že jsem utopičnost té vize rozpoznal alespoň již u Beneše – u Beneše je totiž omylnost předpokladu „vědecké politiky“ již tak frapantní, že netřeba pro to snášet důkazy.

Onen „mezičas“, který nám byl dán dvacetiletím 1918–1938, byl obdobím z hlediska politické vědy relativně plodným – vznikly práce, jež si dodnes uchovávají hodnotu trvalou, myslím především na Engliša a Rádlu, ale i tragického Kalandru, politický rozměr měly přece i studie Šaldovy (již v *Juvenilích* objevil pro nás nejen Taina a Milla, ale zejména Quételeta, v pozdní *Těžké knize* kultivovaně polemizuje s Masarykem) a Čapkovy, ovšemže i Jana Mertla dlužno připomenout, jakkoliv nešťastný byl jeho životní příběh – on k nám totiž uvedl Webera a přeložil *Politiku jako povolání*. Zdá se, že jsme tehdy byli národ politicky myslící a snad i proto tehdy relativně navýsost demokratický.

Po období politického dusna a teroru i intelektuální zatuchlosti se pro mě – a jistě nejen pro mě – rozevírala opona vědění, jakkoliv jen na krátký čas. Zde připomenou epizodu pro tu dobu příznačnou. Kromě toho, že oficiálně vycházely překlady některých významných prací západních autorů (Mills, výbor z frankfurtské školy, jakkoliv nevalný, Riesman aj.), vydával Pavlem Machoninem vedený *Ústav sociálně politických věd Karlovy univerzity* tzv. *Vědecké informace*, což byly solidní, zhruba dvoustránkové brožury – sice „pro vnitřní potřebu“, ale tehdy tu vnitřní potřebu pociťovali mnozí, nejen pracovníci ústavu. V tom dnes bibliofilském tisku vycházela samostatná řada „Politická věda“, kde mj. vyšel překlad z Dahrendorfa, vybraná hesla ze západoněmeckého politologického slovníku, dokonce text „renegáta Djilase“, výbor z Marcuseho, výbor z klasického sporu o metodu mezi Adornem, Habermasem, Popperem a Appelem, silně bylo zastoupeno americké levicové politologické myšlení (jež, jak je obvyklé, oficiální moc pokládala za nebezpečnější než „otevřené antimarxisty“).

Přítrž této dočasné duchovní idyle udělala normalizace. Politologie byla nahrazena vědeckým komunismem, který ostatně nikdy

nebyl zrušen, ani v letech, kdy se naše společnost liberalizovala. Tento jakýsi kvazimarxistický komplement k západní politické vědě byl – a nerad používám silných slov – vskutku jen snůškou blábolů, které se ovšem nakonec dostaly na piedestal akademické vědy jako samostatný studijní obor.

V době normalizace jsem si získal drobnou zásluhu o budoucí svobodnou politickou vědu tím, že v brněnské skupině *Prameny* jsme pod vedením Jiřího Müllera a ve spolupráci s dnes již zesnulým pilným překladatelem, sociologem a andragogem Vladimírem Jochmannem, lingvistou profesorem Milanem Jelínkem, jeho ženou Janou a několika málo dalšími přáteli překládali a rozmnožovali řadu textů sociologických, filosofických a politologických. Zde nám přísluší nepochybně zásluha o překlad Popperovy *Otevřené společnosti a jejích nepřátel* (přeložili jsme 2. svazek o Marxovi), Tocquevilloy *Demokracie v Americe*, zejména ovšem prací Aronových – *Demokracie a totalitarismu* a *Eseje o svobodách*. Po pádu režimu mnohé z toho vyšlo v nově vzniklých nakladatelstvích – a my jsme se rozešli budovat „nový svět“, v nějž jsme doufali a věřili a zejména spoléhali na jeho „otevřenost“ a naivně doufali, že... Ale na tu naivitu jsme vlastně neměli intelektuální právo – každá solidní kniha o politické vědě nás přece poučí o vnitřních problémech demokratických systémů (a nemusí to být zrovna Carl Schmitt) a leckde se dozvíme, že dokonce i ta nešťastná korupce není ani tak výjimkou jako spíše pravidlem a že ani svobodné volby mnoho obvykle nevyřeší. Nicméně – o tom všem je přece tato kniha, zde jen tichá zpověď doufajícího v zázraky, ale nakonec procitnuvšího bez jakéhokoliv sklonu k radikálnímu kriticismu či nihilismu.

Po třetí se politická věda nadechla u nás úplně svobodně po listopadu 1989. Došlo ke komickému paradoxu, kdy „vědečtí komunisté“ se naráz proměnili tu v politology, onde v sociology, jako by nikdy nebyli intelektuálními slouhy, kteří nezřídka mnohým ztrpčovali život a nikdy ničím ke skutečnému duchovnímu pohybu nepřispěli. Poznám, že někteří z nich dnes znovu vydávají militantní knihy, s nimiž nikdo nepolemizuje – snad je to dobře a snad ne, sám se rozhodnout neumím. Ale čtu-li v roce 2010, jak znovu šíříme „buržoazní puch“, není mi dobře...

Nastal tehdy, v roce 1990, optimální čas jednak k tomu, aby se revitalizovala skutečná politická věda jako institucionalizovaný akademický obor přesahující do veřejného prostoru, jednak k tomu, aby se začalo se systematickou přípravou nové, solidně odborně fundované generace politologů. Nebyl to úkol snadný – kontinuita oboru byla až příliš drasticky přerušena a potenciálních kvalifikovaných

učitelů byl naprostý nedostatek. Ukázalo se, že ani intenzivní politická práce v disentu, dokonce ani ta intelektuální (vydávání samizdatových textů) nebyla vždy dostatečnou kvalifikací pro systematickou pedagogickou a vědeckou činnost.

20 | Na *Fakultě sociálních věd*, kde jsem se stal druhým porevolučním děkanem, jsme založili katedru politologie jako jednu z klíčových kateder, profilujících novou fakultu předmětně i věcně. Byl jsem ale tehdy nucen vyslechnout také mnoho nabídek ze zahraničí přijíždějících exulantů, že obor postaví na nohy. Nicméně natolik jsem byl vzdělán i orientován, že jsem míru upřímnosti od stupně falše dokázal bezpečně rozlišit – některým prostě šlo jen o to, aby měli ve svém CV, že působili na *Charles University in Prague*... Jeden dokonce přišel s ideou, že celá fakulta by se měla napojit na německý intelektuální proud (nic proti němu – Sir Dahrendorf, Němec původem, nás kdysi při vydávání ilegálních *Pramenů* bez našeho vědomí účinně podporoval) a vyučovacím jazykem by se měla stát němčina. Byl to nápad sice pomýlený, ale leckdo byl ochoten mu dopřát sluchu, moudrý rektor Palouš nikoliv...

A tehdy se vrací z exilu do Čech *Miroslav Novák*, který vystudoval politickou vědu ve Švýcarsku, publikoval řadu statí, byl dobře jazykově vybaven a své odborné a vědecké služby včetně pedagogických nabídl skromně, bez velkých gest a jakýchkoliv postranních podmínek. Ne, nebylo to zdaleka tak samozřejmé, jak ta věta dnes zní. Právě on se stal významnou osobností nově zakládaného *Institutu politologických studií* a postupoval řádně a korektně po všech stupních akademických hodností, až se nakonec stal profesorem Karlovy univerzity v oboru politických věd – jako jeden vůbec z prvních. Jeho zásluhy o rozvoj oboru jsou nepominutelné – vím o tom vše podstatné, stál mi (řečeno s trochou starosvětské vznešenosti) věrně po boku v době, kdy nebylo tak úplně snadné leccos prosadit. Ale žijeme ve svobodné společnosti, v níž přece platí to masarykovské, že „demokracie je diskuse“. Tu diskusi uměl Novák vždycky vést na jedné straně korektně, věcně, noblesně a argumentovaně, na druhé straně ale s jistou neústupností a smyslem pro právo na názor – byť byl mnohdy diskutabilní. Diskutabilní ale nikdy neznamenalo nejasný a „zamlžený“, prostě byl ochoten vystavit se sporu a v tom sporu obstát nebo uznat pravdu protivníkovu. A to je přece vlastnost dnes tak vzácná, že již pro ni samu bychom si měli profesora Nováka vážít. Mnohdy jsem s ním nesouhlasil, na Arona máme asi názor dodnes odlišný, na Voegelinovi bychom se asi taky neshodli, což nám nebrání a nikdy nebránilo ve vzájemném porozumění a sdílené úctě.

Nezbývá než popřát této pozoruhodné publikaci, jejíž obsažnost a metodologická ujasněnost vskutku u nás nemá obdoby, šťastné vykročení. Šťastné vykročení, jež budou provázet dvě skupiny lidí – studenti znovu ochotní číst, pracovat s knihou a získávat systematické vědění prací a studiem, a občané, pro něž bude svoboda hodnotou, a nikoliv nástrojem k sebeobohacení v tom nejnižším, hmotném, ba hmotařském smyslu.

A všem autorům přeju hodně trpělivosti s těmi, kteří budou zjišťovat, co všechno v té knize či jejich stati není – to je ta nejsnazší výtka, jakou lze vůbec formulovat. Ale i odpověď je prostá: sedněte a napište lépe, žijete přece ve společnosti, v níž vám nikdo nebrání, abyste byli lepší než my... Jsem si jist, že se to bude ale dařit velice, velice těžko.

| 21

Miloslav Petrusek
profesor sociologie na Univerzitě Karlově

EDITORŮV ÚVOD

Miroslav Novák

22 | Tato vysokoškolská učebnice je určena zejména studentům sociálních a humanitních věd bakalářského a magisterského stupně. Jde o práci kolektivní. Přispěli do ní spolu se mnou Lubomír Brokl, Petr Drulák, Martin Gregor, Dušan Hendrych, Miroslav Hroch, Hynek Jeřábek, Karel Kouba, Oldřich Krulík, Michal Kubát, Jan Kysela, Tomáš Lebeda, Milan Nakonečný, Petr Skalník a Marek Skovajsa (viz medailonky editora a ostatních přispěvatelů na konci knihy). Nerad bych také zapomněl na Víta Hlouška a Jana Holzera, kteří tuto učebnici lektorovali, ani na všechny ty, kdo si jednu nebo víc kapitol přečetli a svými připomínkami umožnili autorům texty vylepšit. Zvláštní dík patří Miloslavu Petruskovi za jeho předmluvu.

Učebnice tvoří vnitřně spjatý celek, i když se někdy názory, pojetí nebo hodnocení autorů jednotlivých kapitol od sebe mohou poněkud lišit. Rozhodl jsem se oproti stávajícím učebnicím v českém jazyce posílit metodologickou stránku (té je věnována celá jedna část této učebnice) a také pohled jiných disciplín, než je politologie, a tzv. mezivědních hybridních podoborů (jako je např. ekonomická analýza politiky). Věřím, že takto pojatá vysokoškolská učebnice Úvodu do studia politiky se mezi českými učebnicemi politologie neztratí a poslouží vážným zájemcům nejen o politologii.

Snažil jsem se sjednotit terminologii. Kapitoly mají také vesměs podobnou strukturu. Začínají osnovou, rozčlenění je na mé doporučení poměrně jednoduché, jsou obvykle zakončeny literaturou použitou k dané kapitole, především pak pro potřeby studentů hlavní literaturou v českém, event. slovenském jazyce, další doporučenou literaturou, včetně literatury v cizích jazycích (v první řadě v angličtině), často tam jsou také odkazy na užitečné internetové stránky a na konci kapitol jsou kontrolní otázky k dané kapitole.

Rozdělil jsem učebnici – spíše z praktického než z čistě vědeckého hlediska – do čtyř částí. V první je politika zachycena očima různých disciplín – od politologie přes filosofii, psychologii, antropologii, právo, geografii a ekonomii po dějepis. V této části se jednak vykládá, jak i jiné disciplíny než politická věda analyzují politiku,

jednak se tím však obohacuje i pohled na politologii jako takovou: vždyť např. výše uvedená ekonomická analýza politiky je součástí ekonomie i politické vědy. Krajním případem je politická sociologie, která se dokonce do značné míry s politickou vědou kryje. Nejvíce je to patrné na komparativní politologii, kde to platí úplně: komparativní politologie a komparativní politická sociologie je prostě jedno a totéž. Proto mimochodem politické sociologii není věnována zvláštní kapitola, šlo by totiž prakticky o duplicitu. Jinak je tomu s ústavním právem, jehož předmět se sice také do jisté míry s předmětem politologie překrývá, ale jeho přístupy jsou odlišné, jak si všimne každý, kdo si přečte kapitolu o ústavním právu.

| 23

Jak je to s politickou filosofií? I ta je přinejmenším v praxi považována nejenom za součást filosofie, ale také za součást politologie. Jak o tom píše v kapitole o úvodu do politologie, prosadilo se sice rozlišování mezi filosofií a („pozitivní“) vědou, ale filosofie je přece také vědeckou disciplínou, i když je vědou jiným způsobem než přírodní vědy. Ostatně i o politologii nejspíš platí slova „V domě Otce mého jsou příbytkové mnozí“.

V druhé části této vysokoškolské učebnice jsou úvody do vybraných subdisciplín (podoborů) politické vědy: 1. komparativní politologie, resp. komparativní politické sociologie, 2. mezinárodních vztahů, 3. veřejné politiky a 4. správní vědy. Jak vykládám podrobněji v kapitole „Politika a politologie: úvod do politické vědy“, vycházím z toho, že jádrem politické vědy je politická sociologie. Mezinárodní vztahy, veřejná politika i správní věda se už de facto osamostatnily a správní vědou se kromě toho zabývají spíše právníci než politologové.

Ve třetí části jsou úvody do kvalitativních a kvantitativních metod v politické sociologii, včetně kvalitativní srovnávací analýzy (QCA). Kapitola o kvantitativních metodách vychází z toho, že analytická metodologie nevylučuje kvalitativní ukazatele ani uspořádání výzkumu, které z povahy problému musí využívat jak kvalitativní, tak i kvantitativní metody. Pokud jde o kvalitativní metody, tato učebnice se zaměřuje na tzv. vysvětlující kvalitativní metody, nikoli na tzv. interpretativní kvalitativní metody, o nichž pojednává Petr Drulák a kolektiv v knize *Jak zkoumat politiku*.¹

---

1 Němečtí novokantovci Wilhelm Windelband, Heinrich Rickert a Wilhelm Dilthey zavedli rozlišování mezi „vysvětlením“ (*Erklären*), které je podle nich charakteristické pro přírodní vědy (*Naturwissenschaften*), a „porozuměním“ (*Verstehen*), které je podle nich charakteristické pro sociální a humanitní vědy (*Geisteswissenschaften*). Není však pravda, že sociální vědy nemohou postupovat podobně jako vědy přírodní, naopak i ony mohou být „vysvětlující“. Na druhé straně to ovšem neznamená, že jenom a výlučně vysvětlující

Konečně čtvrtá část se zaměřuje na některá velká témata politiky, např. zprostředkování zájmů, stranické a volební systémy, národy a nacionalismus nebo demokracii a nedemokratické režimy. I když jsme samozřejmě některé problémy nebo nějaký podbor z různých důvodů museli vynechat, učebnice má široký záběr a vhodně doplňuje stávající českou původní i překladovou literaturu. Politické teorii není např. věnována samostatná kapitola, ale probírá se dost důkladně zejména v kapitole „Politika a politologie: úvod do politické vědy“.²

24 | Některá témata se objevují ve více kapitolách. Například o tzv. Duvergerových zákonech (o vztahu mezi volebními a stranickými systémy) se čtenář dočte 1. v kapitole o stranických systémech, 2. v kapitole o volebních systémech a 3. v kapitole o kvalitativních metodách. Každou z kapitol napsal jiný autor a v každé z nich se na tuto problematiku pohlíží poněkud odlišně. Nejde zde o prosté opakování téhož. Rozhodně by nebylo vhodným řešením, že bychom ze dvou kapitol vyškrtali, co se k Duvergerovým zákonům vztahuje a koncentrovali vše jen do jedné kapitoly. Čtenář vůbec – a student zvláště – by tím byl ochuzen. Podobně je tomu s některými velkými autory. O Aristotelovi se podrobněji píše jak v úvodu do politologie, tak v úvodu do politické filosofie, ale v prvním případě se pozornost zaměřuje na jeho politologickou a sociologickou analýzu, v druhém na jeho analýzu filosofickou.

Na závěr si dovoluji připojit dvě osobní poznámky. V první vysvětluji, komu a proč věnuji tuto publikaci, v druhé vyslovuji poděkování. Původně jsem svou kapitolu „Pojmový úvod do komparativní politologie“ věnoval významnému specialistovi této disciplíny **Mattei Doganovi** (1920–2010) k jeho devadesátiletému výročí. Když v říjnu roku 2010 zemřel, rozhodl jsem se věnovat jeho památce celou tuto knihu. Mattei Dogan a jeho práce mě doprovázejí od dob mého doktorského studia na Ženevské univerzitě dodnes. Jak si čte-

---

metodologie (na rozdíl od interpretativních, tj. „rozumějících“) jsou v sociálních vědách oprávněné. Kvantitativní metodologie (kterým se v této vysokoškolské učebnici věnuje Hynek Jeřábek) jsou vysvětlující. Naproti tomu kvalitativní metodologie mohou být nejen interpretativní, ale i vysvětlující; těmito vysvětlujícími kvalitativními metodologiemi se zabývají dvě kapitoly Karla Kouby.

2 Politickým ideologiím není rovněž věnována samostatná kapitola, ale zmiňuje se o nich kapitola o politické filosofii. Ostatně se domnívám, že více pozornosti než ideologie v plurálu (množném čísle) by si zasluhoval fenomén ideologie v singuláru (jednotném čísle), jak se mu věnují ve světě např. Raymond Aron, Philippe Bénétou, Alain Besançon, François Furet nebo Martin Malia.

nář všimne, zejména moje kapitola o komparativní politologii mu za mnoho vděčí.

Když jsem začal v Praze na tehdy právě radikálně ztransformované Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy³ první akademický rok po listopadu 1989 (1990–1991) přednášet kurzy politologie pro studenty politologie a pro studenty ostatních oborů této fakulty, bylo v českém prostředí třeba obor politologie do značné míry utvářet, protože se s výjimkou efemérního období 1968–1970 na československých univerzitách dříve nepřednášel a použitelná odborná literatura k němu byla v češtině i slovenštině (a pokud jde o naše knihovny, tak do jisté míry i v cizích jazycích) značně omezená. Řešil jsem to tím, že jsem své elektronické poznámky (tehdy ještě na „dosovském“ Wordu) ke svým přednáškám na předmět „Politologie“ dával k dispozici svým studentům. Řadu let na Fakultě sociálních věd kolovaly. Potěšilo mě, že v učebnici *Úvod do studia politické vědy* její editoři, moji bývalí studenti a dnes už oba docenti politologie,⁴ Ladislav Cabada a Michal Kubát, ve svých kapitolách na tyto mé elektronické poznámky odkazují. Nebyla to jejich povinnost, o to víc si jejich milého gesta vážím a využívám této příležitosti, abych jim poděkoval.

| 25

EDITORŮV DOVĚTEK KE DRUHÉMU, ROZŠÍŘENÉMU VYDÁNÍ

Do tohoto druhého vydání jsou zařazeny dvě nové kapitoly, které nebyly v prvním vydání: jednak Martin Potůček: „Úvod do veřejné politiky“, jednak Pavol Frič: „Politická korupce a politický klientelismus“. Původně byla zamýšlena i další nová kapitola, věnovaná politice očima teologie, ale všichni oslovení potenciální autoři nakonec z různých důvodů tuto kapitolu nenapsali. Snad to napravíme v třetím vydání.

Původní kapitoly jsem zaslal autorům s prosbou o zkontrolování, aktualizaci a s případnými návrhy úprav, přičemž jsem přihlédl i k recenzím prvního vydání, vesměs mimochodem příznivým.

---

3   Fakulta sociálních věd vznikla tehdy přímo z Fakulty žurnalistiky, avšak zprostředkovaně navazuje na Fakultu sociálních věd a publicistiky, která byla za „normalizačních“ 70. let 20. století zrušena.

4   Ladislav Cabada byl v letech 2006–2012 předsedou České společnosti pro politické vědy, Michal Kubát byl v letech 2010–2016 na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy proděkanem pro postgraduální studium a další formy vzdělávání.

Některé z kapitol nedoznaly takřka žádných změn, ale většina byla naopak upravena, doplněna nebo alespoň aktualizována, některé byly dokonce značně přepracovány, například má kapitola o stranách a stranických systémech a má kapitola o empirických teoriích demokracie. Doufám, že zainteresovaná veřejnost přijme toto rozšířené vydání podobně kladně jako vydání první. Je mou smutnou povinností připomenout, že autor osobního úvodu k této kolektivní knize, profesor Miloslav Petrušek (1936–2012), už není mezi námi. Napsal jsem o něm osobní vzpomínku (viz Novák 2012). Druhé vydání této vysokoškolské učebnice jsem se rozhodl věnovat památce nedávno zesnulého vynikajícího politologa **Giovanniho Sartoriho** (1924–2017).

DOVĚTEK EDITORA KE TŘETÍMU VYDÁNÍ KNIHY

Jsem rád, že 2., aktualizované a rozšířené vydání *Úvodu do studia politiky* z roku 2019 mělo úspěch u čtenářů. Bylo už delší dobu rozebráno a je proto dobře, že v roce 2023 může kniha vyjít znovu. Optimální by pro mě samozřejmě bylo, kdyby mohlo vyjít nově aktualizované a doplněné vydání, ale chápu důvody, pro které nakladatelství dává přednost nezměněnému vydání. Využívám této příležitosti k tomu, abych třetí vydání věnoval památce dvou vynikajících vědců, kteří nás v mezidobí opustili. Oba se dožili požehnaného věku a zůstávali velmi dlouho aktivní.

Profesor **Dušan Hendrych** (26. prosince 1927 – 25. ledna 2021), bývalý děkan Právnické fakulty Univerzity Karlovy a významný specialista na správní právo, je autorem kapitoly „Úvod do správní vědy“. Měl jsem potěšení sdílet s ním řadu let společnou kancelář a mám na něho ty nejlepší vzpomínky.

Francouzský profesor **Jean Blondel** (26. října 1929 – 25. prosince 2022), specialista na komparativní politologii, se proslavil zejména svou kvantitativní typologií stranických systémů, která je uváděna ve všech učebnicích politologie. Od roku 1970 do roku 1980 řídil European Consortium for Political Research. V roce 2004 získal prestižní Cenu Johan-Skytte, považovanou za jakousi Nobelovu cenu v oboru politické vědy.

leden 2023

ČÁST PRVNÍ
POLITIKA POHLEDEM
RŮZNÝCH DISCIPLÍN

POLITIKA A POLITOLOGIE: ÚVOD DO POLITICKÉ VĚDY⁵

Miroslav Novák

28 | Osnova

1. Politická věda, její rozdělení a geneze
2. Co je politika
3. Politická teorie
4. Dvě pojetí politické vědy
5. Rozdíl mezi politikem a úředníkem a snahy o jeho zrušení
6. Konflikt, soutěž a politické strany

1. POLITICKÁ VĚDA, JEJÍ ROZDĚLENÍ A GENEZE

Podle politologa **Ossipa Karla Flechtheima** (1909–1998), který si vymyslel pojem „futurologie“, použil termín *politologie* jako první historik a politolog **Eugen Fischer-Baling** (1881–1964) v Německu, a to teprve roku 1948. V češtině se ujal, v hlavních jazycích na Západě se však mluví obvykle o *politické vědě* (*political science*, *science politique*, *Politikwissenschaft* nebo *Politische Wissenschaft*), což je výraz starší – o *science politique* hovořil už **Jean Bodin** (1529–1596) roku 1576.

Proč se u nás ujal více výraz „politologie“ než „politická věda“?

Jeden z průkopníků a institucionálních zakladatelů české politologie, profesor sociologie Univerzity Karlovy a doktor historických věd **Theodor Syllaba** (1925–2001), ve své stati o vzniku a osudech české politologie píše: „Koncem 50. a počátkem 60. let minulého století nebylo u nás slovo politologie synonymem pojmu politická věda. Adjektivum ‚politický‘ znamenalo stranicko-politický ve smyslu komunistický. Užívalo se např. ve spojeních ‚politické školení‘, ‚politická

---

5 Za cenné připomínky k této kapitole děkuji v první řadě nezapomenutelnému Zdeňku Vašíčkovi (1933–2011), dále Václavu Veberovi (1931–2016), Davidu Šancovi, Danielu Kunštátovi, Zdeňku Zbořilovi a Miloši Brunclíkovi. Za zbylé nedostatky nesu odpovědnost přirozeně já sám.

výchova', ‚Vysoká škola politická při ÚV KSČ'. Pojmy věda a vědecký byly vyhrazeny axiomatům leninsko-stalinské doktríny: ‚vědecký světový názor', ‚vědecká ideologie' apod. Pojem ‚politologie' [naopak, pozn. M. N.] vyvolával představu, potřebu a požadavek kritického zkoumání politiky, nepředpojatost a nezávislost myšlení. Skrýval se v něm nesouhlas s poručníkováním komunistické ideologie a stal se symbolem svobody učení o politice." (Syllaba 2001: 152) Syllaba zde podává silný argument ve prospěch hypotézy, kterou jsem opakovaně předkládal studentům ve svých přednáškách na Univerzitě Karlově už od první poloviny 90. let, proč se právě v českém prostředí ujalo více slovo „politologie“ než „politická věda“. Dodával jsem k tomu vždy, že asi nebyla náhoda, že termín „politologie“ vznikl právě v Německu po pádu nacistického režimu.

Kromě toho nejspíš sehrál roli také světoznámý politolog (a pražský rodák) **Karl W. Deutsch** (1912–1992). Podle svědectví Zdeňka Zbořila Karl Deutsch tehdy v 60. letech v Praze doporučil svým českým kolegům používat termín „politologie“ právě s odkazem na situaci po druhé světové válce v Německu, kde také měli potíže s „politickou vědou“ jako „vědou zpolitizovanou“, a tím prý ovlivnil nejen Theodora Syllabu a Jana Škalouda, ale také Miroslava Kusého, Milana Hübla aj., aby používali slovo „politologie“. Z. Zbořil uvádí, že on sám byl také přítomen na jednom takovém krátkém setkání s Deutschem, nejspíš na podzim roku 1967 v Praze, kde se o tom už po několikáté hovořilo. Měl tam být mj. i Zdeněk Mlynář. Jak připomíná Zdeněk Zbořil, Deutsch pak také pod dojmem těchto setkání (došlo k nim prý ještě jednou v roce 1974, kdy už naši výše uvedení účastníci byli z politických důvodů vyhozeni) nabídl svou knihovnu Univerzitě Karlově.

Jako samostatný obor se politická věda prosadila nejdříve a hlavně nejvíce ve Spojených státech. Na Kolumbijské univerzitě vznikla School of Political Science roku 1880; v jejím rámci začal vycházet v roce 1886 časopis *Political Science Quarterly*.⁶ Důležitější je, že se po

6 Ještě dříve vznikla roku 1871 ve Francii École libre des sciences politiques (Svobodná škola politických věd v Paříži), která vydává *Annales de l'École libre des sciences politiques* také od roku 1886, ale na rozdíl od USA došlo ve Francii podobně jako v dalších západoevropských demokratických zemích k úplné institucionalizaci politické vědy až po druhé světové válce. „Politickou vědu“ (v jednotném čísle) je nutné odlišovat od vágního výrazu „politické vědy“ (v množném čísle). Právníci institucionalizaci politické vědy jako samostatné disciplíny ve Francii dlouho bránili. Jejich názor bez obalu formuloval vynikající ústavní právník **Léon Duguit** (1859–1928): „Politické jevy jsou takové jevy, které se vztahují k původu a fungování státu: to jsou v zásadě (essentiellement) jevy právní... Tato

roce 1900 objevily na amerických univerzitách samostatné katedry politické vědy (první vznikly v roce 1903 a 1904). Už v roce 1903 byla založena American Political Science Association,⁷ která vydává od roku 1906 *American Political Science Review*. V roce 1914 se už na 200 z 531 amerických vysokých škol vyučuje politická věda a 40 z nich už má samostatné katedry politické vědy, což je ve srovnání s Evropou něco neuvěřitelného.⁸ Mnoho amerických politologů je však evropského původu, někteří z nich si jako Arend Lijphart ponechali vedle amerického i své původní občanství.

30 | Pokud se politická věda v dnešním smyslu začíná prosazovat institucionálně jako samostatná akademická disciplína v USA teprve na prahu 20. století a ve většině jiných demokratických zemí až prakticky po druhé světové válce, resp. začátkem 50. let 20. století,⁹ neznamená to, že by se daleko dříve neobjevovali autoři, kteří by se alespoň částí svého díla nedali považovat za politické vědce. Jako

---

domnělá (prétendue) politická věda není nic jiného než ústavní právo, tj. odvětví obecné právní vědy." (Duguit 1889: 20, srov. Favre 1985: 33). (Je však nutno poctivě dodat, že v téže stati Duguit uvádí, že chápe ústavní právo jako empirickou sociální vědu, která má za cíl pozorovat a konstatovat fakty, snažit se formulovat zákony a předpovídat). To, co bylo tehdy ve Francii označováno za politickou vědu, buď spadalo do jiných disciplín (nejčastěji do ústavního práva či do filosofie), nebo vědou nebylo (např. různé „psychologie národů“ apod.). Na zcela výjimečné dílo *Tableau politique de la France de l'Ouest*, které vydal budoucí člen Francouzské akademie a prezident Národní nadace politických věd (Fondation nationale de sciences politiques) **André Siegfried** (1875–1959) už roku 1913, navázali Francouzi až po druhé světové válce. Siegfried sám učil na výše uvedené École libre des sciences politiques, podobně jako před ním **Paul Janet (1823–1899)**, autor i do češtiny přeložených dvousvazkových *Dějin vědy politické se zřetelem ku mravovědě* (viz Janet 1896). Některé popularizační Siegfriedovy knihy vyšly v českém překladu za první republiky.

7 Je sice pravda, že v Kanadě byla už roku 1913 založena Kanadská asociace pro politickou vědu, byla však interdisciplinární, teprve v roce 1968 došlo k jejímu přetvoření na sdružení specializované pouze na politickou vědu (Coakley 2004: 194). Je třeba obecně rozlišovat mezi nominálním a reálným. Jinak bychom mohli klidně uvádět, že už v 17. století působily katedry či stolice politické vědy na některých univerzitách v Nizozemsku (v Leidenu) nebo ve Švédsku (v Uppsale). Ty však se současnou politickou vědou neměly mnoho společného (srov. Coakley 2004: 193).

8 Viz R. C. Merritt (1970: 227 a 246), P. Favre (1985: 3n.) a zejm. D. M. Ricci (1984: 61–64). Uvědomme si, že např. ve Velké Británii nebyla ještě koncem 40. let 20. století ani jedna samostatná katedra politické vědy (viz Cole 1950 a Coakley 2004: 193). Ještě začátkem 80. let 20. století byli političtí vědci masivně soustředěni v Severní Americe (mezi 15 000 a 16 000), západní Evropa byla daleko za ní (okolo 2 500 osob) a v ostatních oblastech světa politická věda silně zaostávala (viz Andrews 1982). O tzv. táboru míru a socialismu vůbec a tzv. Československé socialistické republice zvláště zde raději cudně pomlčme, píše se o tom na jiném místě.

9 „Political science, as we currently understand the label, was born, in Western Europe, in the early Fifties.“ (Sartori 2004: 785)

prvního je nutno jmenovat **Aristotela** (384–322 př. n. l.), jehož pojednání o udržování a zanikání politických režimů, jak ho nacházíme zejména v V. knize *Politiky*, lze dodnes pokládat za vzor empirického politologického přístupu.¹⁰ Aristotelés dokonce zkoumal i otázku, jakými dvěma protikladnými způsoby lze udržet tyranii. Mimořádně aktuální je podle mého názoru zejména Aristotelův názor na úkoly „zákonodárce“, jak ho vykládá ve IV. knize *Politiky*.

Aristotelés o úkolech dobrého zákonodárce

„Proto dobrý zákonodárce a opravdový politik má znát jak formu vlády (ústavu), která je naprosto nejlepší, tak i tu, která je nejlepší za daných poměrů, a za třetí také [formu vlády nejlepší] v předpokládané formě [tj. v daném druhu].¹¹ Je totiž třeba prozkoumat i danou [formu vlády], jak byla od začátku zřízena, a když se tak stalo, jak by se nejdéle mohla udržet. [...] A kromě toho všeho je třeba znát, která [forma vlády] by všem obcím nejlépe vyhovovala. [...] Neboť je třeba uvažovat nejen o tom, která [forma vlády] je nejlepší, nýbrž také, která je možná, a rovněž, která by se dala snadněji zavést a uplatnit pro všechny. Nyní však jedni hledají jen nejdokonalejší [formu vlády] a takovou, která potřebuje mnoho vnějších příznivých podmínek, druzí sice mluví o takové, která je obecně uskutečnitelnější, ale odmítají formy vlády dané [...]. Je však třeba navrhnout takový řád, pro který se snadno podle daných podmínek [lidé] dají získat a budou moci ho

| 31

10 O Aristotelově pojetí píšu ve svém rozsáhlém textu „Sociopolitické změny, povstání, převraty, revoluce a jejich předcházení: pokus o rekonstrukci Aristotelovy koncepce“ (viz Novák 2018). U citátů z Aristotelovy *Politiky* odkazují nejprve na stranu, sloupec a řádku v Bekkerově kritickém vydání Aristotelových spisů, jak je v odborných pracích zvykem, dále pak na český překlad Antonína Kříže (v 2. Rezkově vydání z roku 1998 a v nejnovějším kapesním vydání z roku 2009) a na kapesní reedici slovenského překladu Júlia Špaňára z roku 2006. Starý Křížův překlad může být v některých pasážích současnému čtenáři nesrozumitelný. Provádím v něm proto alespoň nejnútnejší úpravy s použitím překladů z jiných jazyků a komentářů zahraničních specialistů. Obvykle nahrazuji v překladu slovo „ústava“ (*politeia*) v obecném, nikoli specifickém smyslu, výrazem „forma vlády“ nebo „režim“ (slovo „zřízení“ také připadá v úvahu, i když zní už poněkud starobyle).

11 Zde se opírám zejména o výklad, jak ho podává současný francouzský expert na Aristotela Pierre Pellegrin ve svém překladu Aristotelovy *Politiky* (viz Pellegrin [1990] 2015: 278). Znalost formy vlády nejlepší „v předpokládané formě“ je třeba k tomu, aby se mohla zvrhla forma „ústavy“ nahradit její správnou formou (např. jde-li o formu vlády jednoho, pak tyranie monarchií). Naproti tomu znalost vlády nejlepší „za daných poměrů“ je třeba k tomu, aby se mohla jedna forma vlády, která sice patří k těm správným, ale „daným poměrům“ neodpovídá, nahradit takovou správnou formou vlády, která vyhovuje „za daných poměrů“ (např. vyskytuje-li se dostatečný počet lidí, kteří mají ctnost neboli zdatnost, měla by být monarchie vystřídána aristokracií, přestože i monarchie patří ke „správným“ formám vlády).

zavést. Mnoho práce dá i formu vlády opravit, nejen ji od počátku zřizovat [...]. Proto politik kromě uvedených věcí musí také dokázat pomoci daným formám vlády [...]. To však nemůže ten, kdo nezná, kolik je druhů [různých] vlád. Někteří se totiž domnívají, že je [jen] jedna demokracie a jedna oligarchie; ale to není pravda. Nesmějí mu tedy být neznámo, ani kolik je forem vlád ani jaké jsou mezi nimi rozdíly ani jakými rozmanitými způsoby se skládají.“ (Politika IV, 1288b 26–1289a 10; srov. překlad Kříž 1998: 148, Kříž 2009: 136; Špaňár 1988: 125, Špaňár 2006: 140)

32 |

Právem proto považuje mnoho specialistů Aristotela za prvního zakladatele empirické politické vědy (nebo politické sociologie), kterou lze u něho odlišit – nikoli však zcela oddělit – od politické filosofie.¹² Dílo **Montesquieuovo** (1689–1755), zejména jeho kniha o duchu zákonů, jejíž první část byla česky vydána už potřetí, a tentokrát v novém překladu,¹³ má rovněž výrazně politologický ráz.¹⁴

V polovině 19. století byli klíčovými autory **Walter Bagehot** (1826–1877), jehož slavná práce *The English Constitution* je stále znovu vydávána, **John Stuart Mill** (1806–1873), o jehož metody se dodnes politologové opírají a jehož *Considerations on Representative Government* vyšlo česky už podruhé roku 1992 jako *Úvahy o vládě ústavní*, a především **Alexis de Tocqueville** (1805–1859), jehož dvě hlavní práce (*Demokracie v Americe a Starý režim a revoluce*) vyšly poprvé česky až po listopadu 1989.

K rozmachu politické vědy došlo v západních zemích po druhé světové válce. Vznikla tehdy (v roce 1949) Mezinárodní asociace pro politickou vědu (používá anglofrancouzskou zkratku IPSA/AISP),

12 Aristotelés sám však dával výrazům politická „filosofie“ a politická „věda“ zcela jiný význam, než jak tyto termíny užíváme dnes. Lze tudíž v Aristotelově *Politice* hledat (a nalézat) například to, co odpovídá našemu dnešnímu chápání pojmu „politická věda“, ale i to, co za „politickou vědu“ označoval Aristotelés sám. Doporučuji k tomuto tématu významné práce, jejichž autorem je belgicko-kanadský specialista Richard Bodéüs (zejm. Bodéüs 1982, 1991, 2004).

13 Nový překlad ve dvou svazcích (viz Montesquieu 2010 a 2015) v pražském nakladatelství Oikoymenh (první díl vyšel roku 2010, druhý díl roku 2015) zahrnuje celý *Duch zákonů* včetně Obrany „Ducha zákonů“, kterou Montesquieu napsal jako odpověď na kritiky své knihy. Druhý díl a Obrana vyšly v češtině poprvé.

14 Mezi průkopníky vědecké a objektivní analýzy politiky bývá také často pokládán **Niccolò Machiavelli** (1469–1527). Někteří významní političtí teoretikové to však z různých důvodů uvádějí v pochybnost. Uvedu zde jen jeden z nich: „Je neméně mylné dělat z Machiavelliho vědeckého myslitele. Vědecký přístup ke společnosti odmítá každý ‚hodnotící soud‘ (...). Machiavelliho dílo je však plné ‚hodnotících soudů‘. Zkoumá společnost normativním způsobem.“ (Strauss 1982: 43)

kteřá pořádalá až do roku 2012 pravidelně jednou za tři roky kongres. První se konal roku 1950 v Curychu a zúčastnilo se ho jen 81 osob. Zpočátku se všechny konaly v Evropě (samozřejmě západní). To se změnilo až od roku 1973, kdy se kongres pořádal v Montrealu. Uvedme ty kongresy, jež se konaly v posledních desetiletích. V roce 1988 ve Washingtonu, 1991 v Buenos Aires, 1994 v Berlíně (jeho hlavním tématem byla „demokratizace“), 1997 v Soulu, roku 2000 v Québehu, v roce 2003 poprvé na africkém kontinentě v Durbanu, 2006 v japonské Fukuoce, v roce 2009 v Santiagu (Chile), 2012 (s dosud největším počtem účastníků, který poprvé překročil tři tisíce) v Madridu. Od té doby se pořádá vždy po dvou letech. V roce 2014 to bylo (už podruhé) v Montrealu, 2016 v Poznani (kam byl kongres na poslední chvíli přemístěn z původně plánovaného Istanbulu) a roku 2018 se má 25. kongres IPSA/AISP odehrát v australském Brisbane.

Kongres IPSA v Moskvě, Jon Elster a Alexandr Zinověv

V roce 1979 se mezinárodní politologický kongres konal v Moskvě. Při kongresu v sovětském hlavním městě se moskevští hostitelé pohoršovali nad tím, že se jeden ze západních účastníků, norský politolog **Jon Elster** (*1940), ve svém příspěvku zabýval analýzou myšlenek světoznámého ruského spisovatele a logika **Alexandra Zinověva** (1922–2006), který emigroval na Západ, kde jeho sociologizující romány (nejznámější z nich se jmenoval *Zijajuščije vysoty*) vzbudily ohromný ohlas. V ČR je A. Zinověv jako dlouholetý „emigrant“ téměř neznámý, jeho díla byla publikována česky jen v samizdatu a v exilu, kde vyšel v Kolíně nad Rýnem jiný jeho proslulý sociologizující román *Zářné zítřky* (Zinověv 1983).¹⁵

Komunistické země (včetně tzv. Československé socialistické republiky)¹⁶ sice byly zastoupeny v této mezinárodní asociaci, nepřestovala se v nich však politická věda, ale „vědecký komunismus“.¹⁷

15 Zinověvovu „sociologii komunismu“ jsem kriticky analyzoval ve své doktorské disertační práci, jejíž aktualizovaná verze vyšla francouzsky knižně s finanční podporou Ženevské univerzity (viz Novák 1990) a stručněji jsem se ke kritice Zinověva vrátil ve své francouzské stati „La notion de post-communisme est-elle encore pertinente? Le pour et le contre“ (viz Novák 2015a).

16 Československá společnost pro politické vědy se stala členkou IPSA/AISP v roce 1964 (Syllaba 2001: 152). Polsko mělo své zastoupení v IPSA/AISP už od roku 1950, Jugoslávie od roku 1954, Sovětský svaz od roku 1960, Bulharsko, Maďarsko a Rumunsko od roku 1968 (viz Coakley, Trent 2000 a Coakley 2004: 195).

17 Takzvaná Československá společnost pro politické vědy se po rozdělení československé federace také rozdělila, a tak je v ČR Česká společnost pro politické vědy. Název je nevhodný, protože „politické vědy“ jsou v nejlepší případě ekvivalentem „sociálních

V několika liberálnějších komunistických zemích, zejména v Polsku a Maďarsku, mohly být publikovány některé nepřilíš dobově poznamenané domácí práce ze sociologie politiky, ale to o ČSSR¹⁸ s výjimkou pozdních 60. let (období „krizového vývoje ve straně a společnosti“ podle normalizačního komunistického žargonu) neplatí. Známý český intelektuál **Václav Bělohradský** (*1944) vyprávěl, jak se při jeho studiích na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v roce 1968 na jedněch dveřích objevil nápis „Katedra politologie“. Než si na něj studenti mohli zvyknout, nápis zmizel...¹⁹

Prof. Syllaba a politologie na FF UK

Ve výše uvedeném textu o vzniku a osudech české politologie vzpomíná krátce před svou smrtí Theodor Syllaba, vedoucí této katedry politologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, na její efemérní, ale hektickou činnost. Byla založena až v době Pražského jara roku 1968 a už roku 1970 byla z ideologických důvodů zrušena. S velkými potížemi se jí nakonec podařilo obnovit teprve v dubnu 1990, kdy už byl novým rektorem Univerzity Karlovy známý chartista profesor **Radim Palouš** (1924–2015). Theodor Syllaba se opět stal jejím vedoucím. K jejím pracovníkům patřil v 90. letech mj. Jindřich Fibich (1922–2009), který byl už členem oné efemérní katedry zrušené roku 1970. V 60. letech se proslavil zejména svou prací o byrokracii a byrokratismu (Fibich 1967), za normalizace musel pracovat jako dělník, v 90. letech se přeorientoval na politickou antropologii. Z dalších známějších z té doby jmenujme amerikanistu Miloše Caldu, politického geografa Bořivoje Hnízda, bývalého dlouholetého exulanta Ottu

věd“. Vhodnější název by tedy byl Česká společnost pro *politickou vědu* nebo Česká *politologická* společnost.

18 Zejména o českých zemích – na Slovensku byla situace o něco lepší.

19 Výmluvné je svědectví tehdejšího generálního tajemníka IPSA/AISP o kulatém stolu pořádaném roku 1969 v Praze: „Když se výkonný výbor [IPSA/AISP] během své schůze v Salzburgu v září 1968 rozhodl konat kulatý stůl v Praze, Pražské jaro skončilo (21. srpna 1968) sovětskou vojenskou intervencí. Výkonný výbor se rozhodl okamžitě poslat delegaci vedenou Carlem Friedrichem [tehdejším předsedou IPSA/AISP] a generálním tajemníkem [André Philippartem], aby se vyptala na politické klima. V říjnu 1968 jsme se tedy vydali do okupovaného města, ale nemohli jsme tam mít kontakty, které jsme si přáli, hotel se pro nás stal jakousi pastí. Kulatý stůl rozhodnutý výkonným výborem na 18. a 19. září 1969 byl však zachován. (...) Kolegové, kteří pozvali IPSA/AISP, byli odstraněni a nahradili je patolízalové nových vládců. Nicméně kulatý stůl se v Praze přece konal v naději, že poněkud oslabí tendenci k utužování represe. Nic takového se však nestalo a vystoupení Andrého Philliparta v československé televizi, které mělo vysvětlit důvody přítomnosti IPSA/AISP, vypadalo jako podpora dané situace, protože nebylo přeloženo a nahradil ho monolog televizního hlasatele. Pod vedením Sama Finera, který se velmi rozzlobil, se všichni účastníci rozhodli Prahu opustit.“ (cit. dle Boncourt 2009: 54–55)

Picka, historika Milana Švankmajera (později jeho kolegu Františka Svátka) a politologa a znalce extremismu **Zdeňka Zbořila** (*1938). Slibně se rozvíjející katedru (resp. Ústav politologie), včetně čilých odborných zahraničních styků, poněkud brzdily dvě okolnosti: jednak nedostatek finančních prostředků (Ústav politologie FF UK se musel dlouho spokojit jen s pěti placenými interními pedagogy), jednak chartmé zdraví vedoucího Ústavu Theodora Syllaby. Syllabův přítel, historik a znalec sovětského komunismu **Václav Veber** (1931–2016) píše o jeho zdravotních potížích (Veber 2001: 7). K sympatickým stránkám tohoto Ústavu, který rádi připomínají jak Syllaba, tak Veber, patřilo v těch letech pedagogické působení četných externistů, kteří vesměs přednášeli zdarma. Syllaba mezi nimi zvláště uvádí dnes již zesnulého chartistu a polistopadového ministra životního prostředí Ivana Dejmalu, dále lékaře Antonína Doležala, znalce parlamentu Františka Cigánka a Sávu Heřmana. K těm, kdo zde takto zdarma jako externisté přednášeli politologii, patřil v historických časech první poloviny 90. let jeden akademický rok i autor těchto řádků, který kmenově působí od akademického roku 1990–1991 do konce roku 2014²⁰ na katedře politologie Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy.

Po roce 1989 byla tedy situace politologie v tehdejší doznívající „česko-slovenské“ federaci zoufalá. Teprve asi tak deset let po listopadu 1989 lze hovořit o jakž takž institucionalizované politické vědě v České republice.

Prof. Škaloud a politologie na VŠE po listopadu 1989

Jan Škaloud (1929–2013) je autorem první československé učebnice politologie (Škaloud 1969), která vyšla symptomaticky v Bratislavě. Je to práce originální, byla znovu vydána v 90. letech a stojí dodnes za přečtení. V normalizačních letech 1970–1989 nesměl Jan Škaloud vyučovat na vysokých školách. Po listopadu 1989 dlouho vedl katedru politologie na VŠE v Praze (1990–2003), ze které se mu podařilo brzy vybudovat pravděpodobně nejlepší pražské politologické pracoviště 90. let (a po brněnských politologických centrech, o nichž se ještě dále zmíním, nejspíš druhé nejlepší v České republice v té době).²¹ Byl

20 V roce 2007 jsem si však musel na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy snížit úvazek, protože jsem se stal v listopadu 2006 rektorem nově vzniklé soukromé vysoké školy CEVRO Institut, na níž mám plný pracovní úvazek jako garant studijního programu politologie a mezinárodní vztahy dodnes.

21 Situaci české politologie v 90. letech lze poměrně snadno hodnotit. Rozumí se však samo sebou, že se neodvažuji takto posuzovat kvalitu různých politologických pracovišť pozdější doby (dejme tomu od roku 2000), kdy u nás došlo k rozvoji politologie, kdy se

také po **Františku Šamalíkovi** (1923–2008) druhým polistopadovým předsedou České (dříve Československé) společnosti pro politické vědy ČSPV (1994–2003). V roce 2003 se stal jejím čestným předsedou na základě rozhodnutí, které na kongresu ČSPV v Praze-Suchbale navrhl z mého popudu švýcarský politolog českého původu **Pierre Allan** (*1952), bývalý dlouholetý děkan Fakulty ekonomických a sociálních věd Ženevské univerzity.

36 | S výjimkou výše uvedeného **Jana Škalouda** a **Emanuela Pecky** (*1932), kteří se stali profesory politologie na Vysoké škole ekonomické (VŠE) v Praze už v první polovině 90. let (Škaloud jako vůbec první roku 1991 a Pecka v roce 1993), se objevili čeští profesori politologie teprve po roce 2000²² – nejprve byli jmenováni roku 2002 Michal Klíma na VŠE v Praze a Petr Fiala na Masarykově univerzitě v Brně, na níž (mezi jiným na její teprve v roce 1998 založené Fakultě sociálních studií) rychle vyrostla v druhé polovině 90. let relativně nej kvalitnější politologická pracoviště v České republice. Již dávno své brněnské kolegy vyzývám, aby někdo z nich konečně podrobně popsal genezi politologie na Masarykově univerzitě po listopadu 1989 – jde totiž nesporně o pozoruhodný případ „success story“. Naproti tomu na Univerzitě Karlově v Praze se stal prvním profesorem politologie teprve roku 2004 (!) autor těchto řádků...

Zemí, kde politická věda nejvíc rozkvétá, jsou Spojené státy. K rozmachu politické vědy a politické sociologie tam docházelo zejména v 60. letech 20. století.²³ Zatímco od roku 1910 do roku 1965 se v USA počet univerzitních institucí jen zdvojnásobil, počet těch,

---

také rozdíly v úrovni do jisté míry vyrovnávaly, a hodnocení by se pak muselo opřít o důkladný výzkum. Řadu informací lze najít v knize *Česká politologie. Etablování oboru* od Davida Šance, která je jeho disertační prací na Fakultě filozofické Západočeské univerzity v Plzni (Šanc 2009). Užitečné jsou též informativní přehledy a statě o stavu české politologie, které spolu vydávají brněnští politologové Jan Holzer a Pavel Pšeja (zvláště Holzer, Pšeja 2007) a nověji srov. (Kouba, Císař, Navrátil 2015).

22 Institucionalizaci politologie samozřejmě neposuzuji jen v souvislosti s profesorskými jmenovacími řízeními, jde tam o řadu okolností, mj. o akreditaci studijních oborů na všech úrovních včetně doktorského studia, stabilizaci pracovišť stávajících a vznik nových, pravidelné kongresy národní politologické komunity apod. Zjednodušeně by se však dalo období plné institucionalizace politické vědy v ČR dát do souvislosti s nástupem generace, která vystudovala až po listopadu 1989 (např. předseda ČSPV v letech 2006–2012, docent politologie Ladislav Cabada, začal studovat politologii na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v prvním polistopadovém akademickém roce 1990–1991). Spíše než s „vedoucími funkcemi“, které v českém postkomunistickém prostředí zastávají nejednou třeba odborní asistenti nebo dokonce i ti, kteří ještě nemají ani Ph.D., bych však spojoval tento nástup nové generace s jejich docentskými habilitačními řízeními.

23 V menší míře a s určitým zpožděním to platí i o většině západoevropských zemí.

kteřé mají samostatnou katedru politické vědy, se v tomtěž období zečtyřnásobil. V roce 1966 tam z 550 časopisů týkajících se politické vědy a mezinárodních vztahů jen 89 (tj. 16 %) existovalo před rokem 1940 a 154 (28 %) začalo vycházet mezi lety 1961 a 1965.²⁴

V roce 1948 navrhla mezinárodní skupina expertů v rámci UNESCO následující rozdělení politické vědy (UNESCO 1950: 4):

1. Politická teorie
  - a) politická teorie
  - b) dějiny politických idejí
2. Politické instituce
  - a) ústava
  - b) ústřední vláda
  - c) regionální a místní vláda
  - d) veřejná správa
  - e) ekonomické a sociální funkce vlády
  - f) komparace politických institucí
3. Strany, skupiny a veřejné mínění
  - a) politické strany
  - b) skupiny a sdružení
  - c) účast občana na vládě a správě
  - d) veřejné mínění
4. Mezinárodní vztahy
  - a) mezinárodní politika
  - b) politika a mezinárodní organizace
  - c) mezinárodní právo

| 37

Později se část druhé rubriky, veřejná správa, osamostatnila pod názvem správní věda (někdy se také užívá výraz „administrativní věda“, v angličtině se často užívá výraz *public policy and administration*).²⁵ Jádrem politické sociologie se stala třetí rubrika, k níž se připojil zbytek druhé. Prosazuje se tak postupně následující klasifikace:

1. Politická teorie
2. Politická sociologie
3. Správní věda
4. Mezinárodní vztahy.²⁶

24 Tyto údaje uvádí Richard C. Merritt (1970: 227 a 246).

25 Zatímco správní vědě se dnes věnují hlavně právníci, v posledních desetiletích se rozvíjí v rámci politologie studium „veřejných politik“, které se stává fakticky samostatnou částí politické sociologie. Proto jsme do rozšířeného, 2. vydání této vysokoškolské učebnice zařadili kapitolu Martina Potůčka „Úvod do veřejné politiky“.

26 Viz např. Philippe Braud (2014: 9). Zde se ani správní vědou ani mezinárodními vztahy zabývat nebudu. Teoriím mezinárodních vztahů se věnuje samostatná kapitola

Nejenom správní věda (kterou se ostatně na rozdíl od právníků politologové až na výjimky nezabývají), ale i mezinárodní vztahy se však už *de facto* osamostatnily. Pokud jde o politickou teorii (ke které se ještě později vrátím podrobněji), odhlédneme-li od dějin politického myšlení (které nejsou jádrem politické vědy, ale jakousi její předsiní), lze ji zjednodušeně chápat buď jako politickou filosofii, která se pěstuje i v rámci studia filosofie, nebo jako empirické politologické teorie, které lze pochopitelně zařadit také do politické sociologie (opakují, že do politické sociologie lze zařadit rovněž studium veřejných politik). Z toho je zřejmé, že se prakticky politická věda a politická sociologie stávají téměř totožnými. Stačí si mimochodem srovnat obsah nejedné standardní západní vysokoškolské učebnice úvodu do politické vědy a nejedné standardní západní učebnice úvodu do politické sociologie (leckdy ostatně jeden a tentýž autor napsal jak učebnici/e politické vědy, tak učebnici/e politické sociologie, a často se od sebe příliš neliší). Známy francouzský politolog **Maurice Duverger** (1917–2014) dal ke své vysokoškolské příručce „Sociologie politiky“ prostě podtitulek „Základy politické vědy“ (*Sociologie de la politique. Eléments de science politique*) (Duverger 1973). Podobně je tomu s jednou z nejužívanějších francouzských vysokoškolských učebnic politické sociologie vůbec, která existuje v četných aktualizovaných reedicích (první vydání je z roku 1971 a 5., podstatně rozšířené, z roku 1998) a jejímž autorem je Roger-Gérard Schwartzberg (Schwartzberg 1998). Má příznačný název a podtitul: *Sociologie politique. Eléments de science politique (Politická sociologie. Základy politické vědy)*. A tak bychom mohli pokračovat (a nejenom s pracemi francouzskými)...²⁷

Na západních univerzitách jsou ovšem politická věda a *politická sociologie* odděleny institucionálně (první se přednáší na katedře politické vědy, která se v USA někdy nazývá „Department of Government“, druhá na katedře sociologie), ale reálně jde téměř o synonyma. Rozdíl mezi nimi jsou minimální, jedná se už dávno jen o jemné odstíny. Politický sociolog je obvykle abstraktnější než politolog, protože jeho konceptuální systém by se měl vztahovat na všechny úseky sociálního života, nejen na politiku. Středem jeho

této učebnice z pera Petra Druláka, správní vědou se zabývá kapitola Dušana Hendrycha.
27 V západní literatuře se častěji používá výraz „politická sociologie“ než „sociologie politiky“; o tom, jak chápe rozdíl mezi nimi Giovanni Sartori, pojednávám o něco dále. V české literatuře píše o „sociologii politiky“ mj. Emanuel Pecka, o „politické sociologii“ mj. Karel B. Müller, ale k Sartoriho rozlišování nepřihlížejí. Naproti tomu slovenský autor Ján Sopčík se o tomto Sartoriho rozlišování stručně zmiňuje.

zájmu není stát, ale spíše společnost, a má sklon uvažovat o politických skutečnostech ve vztahu ke globální společnosti.

Politická věda byla v řadě zemí, např. ve Francii, Itálii, Německu nebo Švédsku (ale platí to do značné míry i o Československu mezi dvěma světovými válkami), dlouho v úzké závislosti na právu,²⁸ zatímco sociologové mají zřídka kdy právnické vzdělání a zabývají se především politickou realitou, nikoli zákony. Tyto rozdíly mezi politickou vědou a politickou sociologií se však postupem času stírají a jde už dávno jen o subtilní nuance (Aron 1966: 29n.).

Významný italský politolog **Giovanni Sartori** (1924–2017) navrhl rozlišovat mezi *sociologií politiky* a *politickou sociologií*.²⁹ Politické vědy se týká jen politická sociologie. Sociologie politiky spadá totiž pouze pod sociologii (podobně jako třeba sociologie náboženství), zatímco politická sociologie je mezivědním oborem (jakožto součást politické vědy i sociologie).³⁰ Podle Sartoriho existují především podstatné rozdíly mezi přístupem politické sociologie a přístupem sociologie politiky. Zatímco političtí sociologové mají tendenci zkoumat, do jaké míry strany a politický systém zasahují do politického procesu spíše jako nezávisle proměnné, sociologové politiky spatřují v těchto faktorech spíše závisle proměnné. Sociologie politiky může zkoumat například, jak strany a politické systémy odrážejí třídní stratifikaci, strukturu solidarity ve společnosti, její sociálně-ekonomické a kulturní rozštěpení, stupeň její heterogenity a integrace, úroveň ekonomického růstu apod. To je podle Sartoriho v pořádku, pokud to nevede k jednostranně třídnímu pohledu, který je typický zejména pro marxisty.

Ve své známé knize *Political Man* z roku 1960 uvádí americký sociolog a politolog **Seymour Martin Lipset** (1922–2006) právem tři rozpoznávací znaky strany, která podle něho „demokraticky vyjadřuje“ třídní konflikt:

---

28 Naproti tomu v USA se v praxi politická věda koncem 19. století osamostatňovala bezprostředně především z historiografie. Sociální vědy včetně vědy politické, podobně jako vědy přírodní, mají ovšem svůj vzdálený původ ve filosofii. Z filosofie přírody se osamostatnily přírodní vědy, z morální filosofie se osamostatnily vědy sociální.

29 Viz Giovanni Sartori (1968: 1–25). Tato Sartoriho studie byla přetištěna ve sborníku, jehož editorem je Peter Mair (Sartori 1990: 150–182).

30 Je z tohoto hlediska signifikantní, že „politická sociologie“ (*political sociology/sociologie politique*) má samostatný výzkumný výbor (*research committee*) u Mezinárodní sociologické asociace (ISA/AIS) od roku 1960 (RC 18) a že od roku 1970 je zároveň uznána jako výzkumný výbor (RC 06) v rámci Mezinárodní asociace pro politickou vědu IPSA/AISP.

1. třídní apel (strana se obrací na jistou třídu, dovolává se jí);
2. podporu strany založenou na třídní loajalitě (příslušníci třídy oddaně dávají svůj hlas určité straně);
3. skutečné reprezentování třídních zájmů (strana hájí zájmy určité třídy).

Aby ukázal problematičnost „třídní“ koncepce stran, uvádí Giovanni Sartori čtyři příklady:

- 40 | a) Třídní apel strany je téměř neviditelný, skoro neexistuje (tj. strana se speciálně nezaměřuje na žádnou jednotlivou sociální třídu), a to buď proto, že má stálou a silnou třídní podporu, anebo proto, že se zaměřuje na voliče fluktuující mezi třídami.
- b) Třídní apel je naopak velmi zjevný a explicitní, protože třídní podpora strany je nízká (třídní oddanost mizí).

Tyto dva příklady ukazují spornost třídního apelu. Zbývá tedy třídní podpora. Ani s ní se podle Sartoriho nedostaneme příliš daleko, jak ukazuje třetí a čtvrtý příklad:

- c) Strana má nespornou třídní podporu, a přesto třídní zájmy nereprezentuje, tj. strana třídní zájmy „zrazuje“.
- d) Není patrná žádná třídní podpora, a přesto strana svůj mezitřídní (nebo netřídní) charakter používá k maskování toho, že třídní zájmy reprezentuje a slouží jim.

První tři případy podle Sartoriho napovídají, že ani třídní apel, ani třídní podpora neukazují, zda strana třídní zájmy skutečně reprezentuje. Čtvrtý příklad napovídá, že neexistuje způsob, jak určit, kdo danou stranu opravdu podporuje. Za jakýchkoli okolností lze zastávat názor, že politika je politikou „třídní“. V podstatě jde o to, že teorie vytvoří takovou formulaci, která se vymyká empirickému ověření (verifikaci) nebo vyvrácení (falzifikaci). Když se setkáme s myšlenkou „reprezentování třídních zájmů“, jsme obvykle odkázáni na nedokazatelné dohady, které nelze ani potvrdit ani vyvrátit.

Ve svém spisu *Svatá rodina* psali Karel Marx a Bedřich Engels: „Nejde o to, co si zatím ten či onen proletář nebo dokonce celý proletariát představuje jako cíl. Jde o to, co proletariát je a co ve shodě s tímto *bytím* bude historicky nucen dělat. Jeho cíl a jeho dějinný čin je jasně, neodvolatelně předznamenán v jeho vlastní životní situaci i v celé organizaci dnešní buržoazní společnosti.“ (Marx-Engels 1957: 51)³¹ A tak například komunistický ideolog Zarodov v sovětském de-

---

31 Petr Pithart k tomu výstižně poznamenává: „Zde je prakticky vše, co může ideologická výpověď právě jako výpověď ideologická na sebe prozradit: mesianismus, nezvratný

níku *Pravda* dne 10. srpna 1975 rozlišoval mezi „aritmetickou většinou“ a „revoluční politickou většinou“. Takovým orwellovským způsobem mohl být pak totalitární režim označován za „skutečnou demokracii“ a stalinská ústava z roku 1936 prohlašována za „nejdemokratičtější ústavu na světě“.

2. CO JE POLITIKA

Abychom lépe pochopili dva hlavní názory na to, co je předmětem politické vědy, vysvětlíme si nejprve, co znamená termín „politika“. Politika, jak uvádí významný francouzský politický sociolog a teoretik mezinárodních vztahů a jeden ze zakladatelů IPSA/AISP **Raymond Aron** (1905–1983),³² je termín nejednoznačný. Angličtina má pro něj dva výrazy: *politics* a *policy*.³³ *Policy* označuje program činnosti nebo činnost jedince, skupiny či vlády týkající se veřejného života (např. politika prezidenta Reagana). *Politics* znamená oblast činnosti, úsek společenského života, v němž soupeří nebo soutěží různé politiky ve smyslu *policy*. Politika-oblast (*politics*) je tedy celek, systém, ve kterém se střetávají jednotlivci a skupiny, které mají svou

| 41

---

pohyb dějin a jemu v patách věda, která jej může a musí odhalit, nezakryvaný despekt k pouze subjektivní motivaci, patos starozákonní dikce, eschatologická představa konce dějin, neboť jak jinak dešifrovat jejich smysl atd. atd. Již z této myšlenky je možné logicky odvodit vše – profesionální revolucionáře, avantgardní stranu, osvícené vůdce, ochranku i internacionální pomoc. Neboť nezávisí přece na tom, co si celý proletariát, tím méně ostatní lidé v danou chvíli myslí, co cítí, co si představují jako cíl, jako svůj zájem. Jde o to, co o tom vědí ti osvícení: to jsou nakonec ti, kteří stojí nejvýše v hierarchické moci.“ (Pithart 1990: 60–61)

32 Viz R. Aron (1965, s. 21n., čes. 1993, s. 13n.). O pojmu politika viz v češtině také H. C. Colebath (2005) a A. Heywood (2005). Aronově politické sociologii se věnuje moje kniha *Mezi demokracií a totalitarismem* (Novák 2008).

33 Někdy se uvádí ještě třetí anglický výraz: *polity*, který označuje konkrétní politický řád s jeho právním a institucionálním rámcem, tradicemi atd. U Aristotela měl odpovídající řecký výraz *politeia* dva odlišné významy: jednak obecně formu vlády, režim, zřízení (překládá se to často jako „ústava“, ale neodpovídá to ústavě v dnešním užším smyslu), jednak jednu z konkrétních forem vlád, a to vládu velkého množství v obecný prospěch, která patří mezi správné neboli zdravé režimy a nejvíc se podobá dnešním reprezentativním demokraciím. Naproti tomu demokracii v antickém smyslu, která je na rozdíl od dnešních reprezentativních demokracií přímá a kde se místo voleb používá losování, chápal Aristotelés jako jednu ze zvrhlých forem vlády, protože velké množství tam vykonává vládu ve svém výlučném zájmu. O tom, jak se *politeia* ve smyslu vlády velkého množství v obecný prospěch, která je podle Aristotela jedním ze „smíšených“ režimů, podobá dnešním reprezentativním demokraciím, píše ve své stati „Aristotelova politická sociologie a moderní reprezentativní demokracie“ v *Sociologickém časopisu* (Novák 2001a: 406–423; srov. též Novák 2016b a Novák 2018).

vlastní *policy*, své cíle, své zájmy, své hodnoty.³⁴ Mnozí lidé se domnívají, že politika-*policy* (činnost nebo program činnosti) může být ušlechtilá, kdežto politika-*politics* (sféra, v níž dochází ke konfliktům mezi programy činnosti) je nutně špinavá. Ve skutečnosti však není politiky bez konfliktu a centrální význam má právě politika-oblast (*politics*).³⁵

42 | Zde narážíme na další dvojznačnost. Jedno a totéž slovo politika (ve smyslu *politics*) označuje totiž na jedné straně jednotlivý úsek sociálního celku, na druhé straně ale také sociální celek sám, alespoň z jistého hlediska. Politologové se zabývají politickými stranami, nátlakovými skupinami atd. Souhrn těchto předmětů tvoří jistý systém. Tento politický systém je částečným systémem, jde o jeden úsek sociálního života mezi jinými. Jde však o takový úsek sociálního života, jehož dopad na celou společnost je zvláště pronikavý, poněvadž se v něm určuje jednak to, jak jsou vybírání ti, kdo vládnu celé společnosti, jednak to, jakým způsobem svou moc vykonávají. Političtí předáci totiž neovládají jenom strany nebo parlament, ale usměrňují také ekonomický život a přijímají rozhodnutí týkající se společnosti jako celku a všech jejích podstatných složek. Například to, zda smějí nebo nesmějí působit soukromé školy, není „odrazem“ stupně ekonomického vývoje ani sociální struktury, ale důsledkem politického systému. Koneckonců i to, zda je povoleno nebo zakázáno soukromé vlastnictví, je politické rozhodnutí, které nemusí nijak souviset se stupněm ekonomického vývoje. V dějinách se ovšem několikrát politika dostala do područí hospodářství (platí to i pro současné období „globalizace“). Takový podřízený vztah politiky k hospodářství však není ani fatální, ani permanentní (z hlediska časového výskytu),³⁶ ani normální (z hlediska hodnocení). Politi-

---

34 Někteří francouzští politologové rozlišují dále mezi „la politique“ (politikou) a „le politique“ (politickým nebo političnem), přičemž „la politique“ odpovídá politice-oblasti a „le politique“ se chápe jako sociální pole, ve kterém různé zájmy vstupují do konfliktu, ale také konvergují (sblížují se) nebo se agregují (sdružují) a které reguluje moc disponující monopolem legitimního donucení (např. Braud 2014: 10–11).

35 Koncem 20. století se však v politické vědě rozšířilo i používání pojmu *policy* v rámci analýzy veřejných politik (z českých autorů se jí zabývá zejména Martin Potůček, viz Potůček a kol. 2005) a obecněji v rámci tzv. *policy analysis* (Petr Fiala pro ni razí v češtině název „moderní analýza politiky“, viz Fiala, Schubert 2000), která se zaměřuje na rozbor politického rozhodovacího procesu.

36 Jürgen Habermas (*1929) k tomu uvádí: „V devadesátých letech jsem si uvědomil, že kapacity politického jednání [nebo: „možnosti politického působení“, pozn. M.N.] musejí na nadnárodní úrovni dorůst na úroveň trhů. Podle toho to zprvu na počátku 90. let také vypadalo. George Bush starší mluvil programově o novém uspořádání světa [nebo: „novém světovém řádu“, pozn. M.N.] a chtěl, jak se zdálo, využít i po dlouhou dobu

ka je klíčovou charakteristikou celé společnosti, celého sociálního „systému“, je podle Aristotelova výrazu „architektonická“, tj. řídící.

Raymond Aron mluví v této souvislosti dokonce o *primátu politiky*. Ve svých přednáškách o moderních industriálních společnostech nejprve analyzoval jejich ekonomické struktury, pak společenské třídy a nakonec jejich politické režimy. Karel Marx a jeho následovníci se domnívali, že rozvoj výrobních sil a jim odpovídajících výrobních vztahů tvoří společenskou základnu, zatímco politické poměry jsou pouhou součástí „nadstavby“; ostatně stát sám prý časem odumře. Zkoumání moderních průmyslových společností vede však naopak k závěru, že je to spíše politický režim, který charakterizuje a specificky odlišuje rozdílné druhy moderních společností.

| 43

Platí to obzvláště pro ty industriální společnosti, které se dovolávají Marxe. Vždyť v režimech sovětského typu nelze pochopit ani způsob plánování ani rozdělování kolektivních zdrojů, pokud nevezmeme v úvahu politické záměry komunistického vedení. Politizace sovětského hospodářství, podřízení struktury a fungování sovětského hospodářství politickým cílům ukazuje, že ekonomický systém moderních společností není méně poznamenán politickým systémem, než je tam poznamenán politický systém ekonomickou strukturou. Sociální nerovnosti existují ve všech průmyslových zemích. Ale zatímco v západních liberálních demokraciích se jednotlivé skupiny a třídy mohou spontánně organizovat a hájit své zájmy např. ve svobodných odborech, v systémech sovětského typu je to vyloučeno. Tento rozdíl je naprosto zásadní a je to rozdíl politický (nevyplyvá mimochodem nijak ze stupně ekonomického vývoje).³⁷

To neznamená, že by Raymond Aron chtěl nahradit marxistické učení o ekonomice určující v „poslední instanci“ formy společenské „nadstavby“ stejně jednostranným pojetím o rozhodující úloze politického systému. Primát politiky podle něho znamená dvě věci: 1) To, co specificky odlišuje moderní společnosti, je politického původu. 2) Politika má primát ve smyslu lidském, humánním. To, jak jsou vybíráni ti, kdo vládnou, a způsob, jakým svou moc vykonávají, nám odhaluje lidský nebo nelidský ráz celého sociálního systému.

---

blokovanou – a opovrhovanou! – Organizaci spojených národů. Počet humanitárních intervencí, schválených Radou bezpečnosti, nejprve prudce vzrostl. Po politicky chtěné hospodářské globalizaci měla následovat celosvětová politická koordinace a další jurifikace mezinárodních vztahů. Avšak první ambivalentní pokusy skončily už za Clintona.“ (Habermas 2013: 110)

37 Podobně upozorňuje právem G. Sartori: „Ve všech těchto [komunistických] zemích je tomu nikoli tak, že sociální systém vysvětluje stát, ale naopak stát tam vysvětluje sociální systém.“ (Sartori 1973: 22)

Kritikové politických stran a normálního politického provozu demokratických systémů často stavějí do protikladu politiku politickou a nepolitickou (nebo antipolitickou). Výraz *nepolitická politika* lze najít mj. už u Tomáše G. Masaryka. Ve svém spisu *Světová revoluce* Masaryk uvádí, že Rakousko a dynastii neposuzoval jen politicky, nýbrž i mravně, a dodává: „Byl jsem vždy pro politiku kulturní, jak jsem říkal, pro demokracii opravdovou, nestačila mi politika poslanecká a úzce politická. Mluvíval jsem o politice nepolitické.“ (Masaryk 1938: 32)

44 | U Václava Havla termín nepolitická politika vyjadřuje myšlenku, podle níž intence života, morálka a „přirozený svět“³⁸ vstupují do konfliktu se „samopohybem technického systému“, a tím se stávají svým způsobem „politickými“.

Obecně rozdíl mezi „normální politikou“ (v níž mají nezastupitelné místo politické strany) a „nepolitickou politikou“ dobře vysvětlil Václav Bělohradský zejména ve stati „O politice politické a antipolitické“, přetištěné v jeho knížce *Kapitalismus a občanské ctnosti* (Bělohradský 1992: 31–34). Na jiném místě v této své knížce Bělohradský shrnuje: „Politika je nepolitická, když v ní získávají převahu nadpolitické instance jako kultura, náboženství, fyzické přežití národa. To je přirozené jen v době krize. Pak ale musí přijít okamžik normální politiky, která není než racionálním prosazováním relativně rozumných zájmů voličů. Nepolitická politika směřuje spor mezi vládou a opozicí se sporem o režim [tj. o demokracii, pozn. M. N.], a tím destabilizuje politický systém.“ (Bělohradský 1992: 58) Známý Havlův výrok o vítězství pravdy a lásky nad lží a nenávisť je typickým projevem nepolitické politiky, která je legitimní jen za zvláštních (nikoli normálních) okolností.

3. POLITICKÁ TEORIE

Velmi zhruba lze rozlišovat dva významy pojmu politická teorie.

1. Pojetí politické teorie, které je společenskovědní. Politická teorie v tomto pojetí je odlišná od politické filosofie a takové politologické teorie patří do empirických sociálních věd podobně jako např. sociologické nebo ekonomické teorie.

---

38 Výraz „přirozený svět“ (Lebenswelt) pochází z fenomenologické filosofie, zavedl ho **Edmund Husserl** (1859–1938) a do českého prostředí se dostal zejména prostřednictvím jeho žáka **Jana Patočky** (1907–1977).

2. Politickou teorii však dodnes někteří ztotožňují s politickou filosofií.

Giovanni Sartori (1991: 220), který se opírá o svého krajana **Norberta Bobbia** (1909–2004), schematicky a obecně staví proti sobě dichotomicky filosofii a vědu mj. takto (viz tab. 1).

TABULKA 1: Odlišnosti mezi filosofií a vědou podle Giovanniho Sartoriho.

FILOSOFIE	VĚDA
logická dedukce	empirická verifikace
ospravedlňování	deskriptivní explikace
normativní hodnota	hodnotová neutralita
univerzální a základní ráz	partikulární a kumulovatelný ráz
neaplikovatelná	operacionální a aplikovatelná

Zdroj: Zpracování autora.

Dnes se někdy odlišuje politická teorie jednak od politické filosofie, jednak od politické vědy. Pod vlivem pozitivismu se rozlišovala: a) empirická tvrzení (výroky), jejichž pravdivost lze na základě zkušenosti potvrdit nebo vyvrátit, b) formální výroky, jako jsou matematické věty, jejichž pravdivost nebo nepravdivost se zakládá na jejich konstituujících pojmech; c) hodnotící soudy, např. morální imperativy, jež nelze odvodit ani z empirických ani z formálních soudů a o nichž se často tvrdí, že nejsou ani pravdivé, ani nepravdivé. Kdo přijímá takové rozlišení, bude hlásat, že věda se zabývá výlučně empirickými soudy, filosofie soudy formálními a že politická teorie, která operuje hodnotícími soudy, nepatří ani k vědě, ani k filosofii. Někteří na základě toho pochybovali o legitimitě politické teorie nebo ji dokonce úplně zamítli.

Podle Sartoriho se empirické teorie dají rozdělit podle toho, zda jsou zaměřené na *výzkum*, nebo na *praxi*. U empirických teorií zaměřených na výzkum jde hlavně o to, jak je *testovat*, abychom je mohli dokázat, k čemuž je třeba operacionalizace, používají tedy operacionalizovaných pojmů a definicí. U empirických teorií zaměřených na praxi jde hlavně o to, jak je *aplikovat*, což povede k úspěchu, nebo k selhání. První vedou k deskriptivním (popisným) teoriím existujících politických procesů nebo struktur, druhé k teoriím možných politických procesů nebo struktur. K prvnímu druhu teorie jsme dospěli empiricky, druhý je empiricky funkční, oba druhy jsou však empirickými politickými teoriemi (Sartori 1993: 20). Domnívám se však, že ani ve funkčních empirických teoriích se nedá úplně vyhnout hodnotícím soudům.

Neempirické teorie lze podle Sartoriho definovat *a contrario*, tj. jako teorie, které se nezakládají ani na výzkumu, ani se neorientují na praxi. Neempirické teorie politiky se označují jako filosofické, etické, axiomatické, deduktivní, racionalistické ... Je jich více druhů. V německé jazykové oblasti se zdůrazňují zejména dva přístupy v politické filosofii: 1. normativně-ontologický a 2. dialekticko-historický.

46 | **Normativně-ontologický přístup** navazuje na Aristotelovu a Platónovu praktickou filosofii. Za normativní je označován proto, že se soustřeďuje na cíle, „co by mělo být“, např. na „dobrý život“. Ontologický je proto, že předpokladem takového přístupu je vypracovaná nauka o bytí, tj. ontologie, která podle **Erica Voegelina** (1901–1985) uznává i mimosvětské, tj. božské bytí, a neredukuje vyšší oblasti bytí na nižší (česky Berg-Schlosser, *Stammen* 2000: 34). Vedle Voegelina je význačným představitelem tohoto přístupu **Leo Strauss** (1899–1973). Podle Aristotela je však nauka o politice praktickou disciplínou.³⁹ Proto jde o praktickou politickou filosofii spíše než o „politickou teorii“.

Dialekticko-historický přístup je typický pro marxisty, ať už ortodoxní marxisty-leninisty nebo různé podoby neomarxismu na Západě.⁴⁰ Raymond Aron (1962 a 1972) si právem klade otázku, zda vůbec marxistické pojetí může být charakterizováno jako „politická teorie“, když považuje politickou oblast v „poslední instanci“ za odvozenou z ekonomických struktur a třídních vztahů a politické instituce za nástroj vykořisťování jedné třídy druhou, a proto určené k „odumření“ v budoucí beztřídní společnosti.⁴¹ Podobně významný francouzský politolog **Jean Leca** (*1935), bývalý prezident Mezinárodní asociace pro politickou vědu (IPSA/AISP) a později prezident Francouzské asociace pro politickou vědu, uvádí, že marxistická koncepce není vlastně politickou teorií, ale „kritikou politiky“, „filosofii praxis“ [v aristotelské terminologii spíše filosofii *poiésis* (vytváření)

39 Aristotelés rozlišoval mezi *theorií*, *praxis* (jednáním) a *poiésis* (vytvářením).

40 Připomeňme však, že ortodoxní marxismus-leninismus nebyl typický výlučně pro komunistické země, kde ho oficiální moc vnucovala, ale hlásala ho také většina komunistických stran v západních demokratických zemích.

41 Podobně argumentuje mj. i v České republice známý australský politolog **Kenneth Robert Minogue** (1930–2013): „Pro Marxe je politika jen nicotnou pěnou vyhozenou do výše hlubšími procesy.“ (Minogue 2001: 94) Anebo Giovanni Sartori: „Marx postuluje – jakožto filosof – nejenom heteronomii [opak autonomie, pozn. M. N.] politiky, ale ještě drastičtěji, negaci [popření] politiky“. V materialistickém ekonomickém pojetí dějin je politika nadstavbou nejen v tom smyslu, že odráží výrobní síly a výrobní formy, ale také v tom smyslu, že je epifenomémem [vedlejším doprovodným jevem] určeným k zániku“ (Sartori 1973: 22).

než filosofií *praxis* (jednání), pozn. M. N.], „kritickou teorií ekonomie“ nebo „kontra-teorií politiky“ (Grawitz, Leca 1985 I: 71 a 105). Jiný současný významný politolog Jean Blondel uvádí, že marxisté věnují malý zájem analýze politických institucí, takže jejich úsilí zůstává tak říkajíc před branami politiky a jejich analýzy v oblasti politiky bývají obvykle sterilní (Blondel 1985 II: 19).

Podle Davida Millera se v posledních desetiletích 20. století střetáváme se čtyřmi názory na to, co je *předmětem* politické teorie (Miller 2003).

| 47

1. Politická teorie jako *dějiny politických idejí*

Zaměřuje se na zkoumání děl klasických autorů a snaží se dobrat jejich autentického významu. U některých z nich, např. u Leo Strausse, se opírá o přesvědčení, že moderní politické myšlení a zejména politická věda představují nižší úroveň politického diskursu než klasické (hlavně antické) politické myšlení.

Existuje dále spor mezi těmi, kdo se snaží myšlení minulosti chápat v jeho historických, intelektuálních, sociálních atd. kontextech, a těmi, kdo se snaží využít výsledků klasických děl k osvětlení současné politiky, jejíž souvislosti jsou odlišné. Oba přístupy jsou legitimní, oba však mají také svá úskalí. Přílišné zaměření na zarátování do dobových kontextů může vést k tomu, že vlastní kognitivní obsah a jeho obecnější platnost tak uniknou. Snaha o použití klasických koncepcí k analýze současných problémů může zase vést k povrchním aktualizacím a k nepochopení původních cílů klasických autorů.

I ti, kteří neztotožňují politickou teorii s dějinami politického myšlení, se částečně zabývají výsledky bádání minulých myslitelů. Často mohou být vhodným východiskem k uvažování o současných politických problémech. Jako jediný cíl politické teorie však dějiny politických idejí nestačí.

2. Politická teorie jako *pojmová analýza*

Soustředí se na objasňování významu pojmů, které se užívají v argumentaci o politice, např. svoboda, spravedlnost, demokracie, moc. V roce 1970 založili Giovanni Sartori a Fred W. Riggs (1917–2008) v rámci Mezinárodní asociace pro politickou vědu (IPSA/AISP) výbor pro konceptuální a terminologickou analýzu (COCTA).⁴² Reprezentativní kolektivní publikací je v této oblasti *Social Science Concepts. A Systematical Analysis* z roku 1984 pod Sartoriho vedením

42 Dnes se tento výbor jmenuje *The Committee on Concepts and Methods*.

(Sartori 1984). Ostatně *Teória demokracie* od Sartoriho (1993) je také do značné míry konceptuální analýzou. V češtině vyšla *Politická teorie* Andrewa Heywooda (2005), která rovněž spadá převážně do pojmové analýzy. Někteří političtí teoretikové pod vlivem filosofie jazyka zkoumali, jak se užívají politické pojmy v běžném předteoretickém jazyce. Je jasné, že variace ve významu pojmů také nějak souvisejí s politickými preferencemi toho, kdo s nimi operuje.

3. Politická teorie jako formální modelování

48 | Podle tohoto pojetí má politická teorie za cíl vytvářet modely politického procesu podobně, jako to dělá teoretická ekonomie. Předpokladem je, že lidé jsou racionálně jednající bytosti, které mají cíle a volí k těmto cílům odpovídající prostředky. To je to, co **Max Weber** (1864–1920) nazýval účelovou racionality, tj. racionality ve vztahu k cíli. Z modelu lze pak vyvodit, jak se lidé (nebo obecněji aktéři) budou chovat, jaký bude výsledek jejich činů. Tyto modely mohou mít buď explanační, nebo normativní záměr. První se zaměřují na vysvětlení či objasnění mechanismů politických procesů, tj. jak politické procesy fungují. Druhé se snaží ukázat, jaké důsledky vyplynou např. z přijetí určitých pravidel k dosažení kolektivního rozhodování.

Nejznámější příklad vysvětlovacího modelu představuje model volební analýzy, který navrhl **Anthony Downs** (*1930) ve své knize *An Economic Theory of Democracy* (Downs 1957). Politické strany jsou podle něho politické podniky usilující o maximalizaci hlasů ve svůj prospěch. Voliči dávají svůj hlas tomu, kdo jim poskytne největší zisk nebo prospěch za nejnižší cenu. Tento model spočívá na několika předpokladech. Volič je schopný vybrat si mezi několika alternativami a seřadit je podle svých preferencí. Takové pořadí je „tranzitivní“, tj. pokud dává přednost straně A před stranou B a straně B před stranou C, nutně dává přednost straně A před stranou C. Volební rozhodnutí pak lze vyjádřit jednoduchým schématem: $E(U_a t+1) - E(U_b t+1)$, kde t je doba volby, $t+1$ interval mezi dvěma volbami, A vládnoucí strana, B opoziční strana, U_a očekávaná užitečnost vítězství strany A, U_b očekávaná užitečnost vítězství strany B. Pokud je rozdíl mezi U_a a U_b pozitivní, volič se rozhodne pro stranu u moci, pokud je rozdíl negativní, dá svůj hlas opoziční straně, konečně v případě nulového rozdílu, tj. rovnosti mezi U_a a U_b , se volič zdrží hlasování. Připomeňme, že v USA je systém dvou stran, což usnadňuje model. Na Downsův model navázala řada sofistikovaných modelů, z nichž některé kladou důraz na retrospektivní ráz volby (hodnocení se provádí na základě minulých výkonů), jiné

kladou důraz na ráz prospektivní (tj. volební sliby). Zatímco strana u moci je hodnocena hlavně na základě svých výsledků, strana v opozici je hodnocena na základě svých slibů.

Nejslavnějším příkladem modelu s normativním záměrem je Arrowův teorém nemožnosti. Problémem podle něho je, jak kombinovat různé politické preference jednotlivců, aby byla vybrána politická linie, která by byla v souladu s preferencemi kolektivu jako celku. Nositel Nobelovy ceny za ekonomii **Kenneth Joseph Arrow** (1921–2017) dokazuje, že existují-li více než dvě alternativy, nelze dospět k uspokojivému politickému demokratickému rozhodnutí. Výsledek může být např. odlišný podle toho, jaké procedury k volbě se použije. Předchůdcem Arrowova teorému nemožnosti je tzv. Condorcetův (1743–1794) paradox. Z toho by plynul značný problém pro demokratické procedury zejména v případě, že by všechny otázky, které jsou při volbách předmětem konfliktu, byly stejně důležité. Obvykle je tomu však tak, že jedna z nich je důležitější než ostatní. Například v některých zemích jsou rozhodující konflikty jazykově-komunitní (např. v současné Belgii), v jiných náboženské, v dalších etnické, v některých zase sociálně-ekonomické. Strany mají jako jeden z úkolů agregovat, tj. sdružovat, spojovat různé zájmy. Politologové z tohoto hlediska vyzdvihují pozitivní roli nejen systému dvou relevantních stran (bipartismu), ale i obecně bipolárních (dvoupólových) stranických systémů (například „zdánlivého neboli dualistického multipartismu“ podle Maurice Duvergera nebo velmi podobného „umírněného pluralismu“ podle Giovanniho Sartoriho).⁴³

Formálnímu modelování bývá někdy předhazováno, že předpoklad racionálně jednajících jednotlivců (a obecněji aktérů) je v politice spornější než v ekonomice. Někteří autoři kromě toho vůbec pochybují, že politický „trh“ se skutečně podobá trhu ekonomickému: „Je ze strany nabídky ‚politický produkt‘ obdobný obchodnímu produktu? Obchodní produkt má relativně stabilní charakteristiky (...), zatímco politický produkt (sliby, služby) má proměnlivé formy a lze si klást otázku, jaká je vůbec jeho konzistence.“ (Chagnollaud 1996: 57)

---

43 Že existuje značná podobnost mezi Duvergerovou a Sartoriho typologií pluralitních stranických systémů, jsem podrobně doložil jak ve své kritické studii v *Revue française de science politique* (viz Novák 2015), tak v rozsáhlé monografii *Strany, volby a demokracie: od Duvergera k Sartorimu a dále*, jejímž jsem editorem a hlavním autorem (viz Novák [ed.] 2016). Přehledně jsem tu podobnost vyjádřil v jakémsi „slovníku“ Duverger–Sartori, který lze najít v obou výše uvedených publikacích. Stručněji se této podobnosti dotýkám i v kapitole „Strany a stranické systémy“ této vysokoškolské učebnice.

4. Politická teorie jako teoretická část politické vědy

Takto chápaná politická teorie by měla spojovat konkrétní pozorování a nižší empirické generalizace v obecný vysvětlující rámec podobně, jako to dělá např. teoretická fyzika.

Bylo vypracováno několik obecných konceptuálních systémů na vysvětlení politických jevů, ale vesměs nejsou položeny na přísně empirických základech. Dále vysvětlení politických jevů obsahuje interpretaci činů nebo záměrů aktérů, a tak se nedá plně vyhnout normativním aspektům a hodnotícím soudům.

50 | Ve svém známém spisu *Struktura vědeckých revolucí* hovoří **Thomas Samuel Kuhn** (1922–1996) o „*paradigmatech*“ ve vědě (Kuhn 1997). O paradigmatech se mluví v nejrůznějších významech, ale o paradigmatu v Kuhnově smyslu lze hovořit tehdy, když jedna testovatelná (Popper by řekl falzifikovatelná, tj. vyvratitelná) teorie jasně převažuje nad ostatními teoriemi, takže je téměř všeobecně přijímána vědeckou komunitou. Revoluce ve vědě nastávají podle Thomase Kuhna tak, že jedno (nové) paradigma nahradí jiné (staré). Nové, vyšší paradigma – jak se později ukáže – zahrnuje předcházející a není s ním v rozporu. Předtím, než dojde k tomuto nahrazení starého paradigmatu novým, se však zdá, že tato dvě paradigma jsou vzájemně neslučitelná a musí mezi nimi dojít k soupeření, které vyústí v destrukci starého paradigmatu a nástupu vyššího paradigmatu.

Paradigmata byla v tomto smyslu koncipována pro přírodní vědy, nikoli pro vědy sociální. V sociálních vědách obecně a v politické vědě zvláště lze těžko najít dominantní vědeckou testovatelnou teorii, která by byla takřka všeobecně přijímána vědeckým společenstvím. V sociálních vědách – a zvláště v politické vědě – existuje stále konfrontace mezi různými teoriemi, které navíc nejsou dost dobře testovatelné. Nejčastěji se dokonce různé koncepce, resp. jejich představitelé, mezi sebou vzájemně téměř ignorují (Dogan 2004: 24n.). Tento rozdíl mezi přírodními a sociálními vědami nemusí nutně znamenat, že se od sebe tyto dva druhy věd zcela zásadně liší, ale může být prostě důsledkem toho, že společenské vědy jsou prozatím méně rozvinuté než vědy přírodní. Podle J. Blondela je současná komparativní politologie zhruba na úrovni, jakou měla ekonomie začátkem 20. století, biologie na začátku 19. století, chemie v 18. století nebo fyzika v době renesance (viz Blondel 1994: 13). Není tedy divu, že politická věda si vypůjčuje z jiných disciplín (nejen teorie, ale i metody a pojmy).

Roku 1965, tj. tři roky po uveřejnění Kuhnovy zmíněné knihy, **David Bicknell Truman** (1913–2003), který byl tehdy předsedou

Americké asociace pro politickou vědu (APSA), ve svém předsednickém projevu uznal, že v přísném slova smyslu v politické vědě paradigmatu neexistují, ale uvedl, že behavioralismus představoval „něco podobného“. To se také občas tvrdilo o strukturním funkcionalismu nebo nověji o neoinstitucionalismu.⁴⁴

4. DVĚ POJETÍ POLITICKÉ VĚDY

Jak právem konstatoval zejména Raymond Aron, politika vtiskuje svou pečeť celé společnosti a všem jejím podstatným složkám. To se však dá chápat buď tak, že politické je to, co se týká globální společnosti, tj. dnes stále ještě především státu, resp. států, anebo tak, že politika je obecně mocenský vztah, na který narážíme ve společnosti všude, od rodiny přes církve, školy, průmyslové podniky až třeba ke sportovním klubům. Někteří autoři, zpravidla starší – ve Francii to byl např. známý politolog a ústavní právník **Marcel Prélot** (1898–1972) (Prélot 1961) – volí první přístup a chápou politickou vědu jako disciplínu o občanské pospolitosti, ať už měla podobu antické městské *polis* nebo moderního národního státu (dnes jsme v mezidobí „globalizace“, kdy stát sice část svých pravomocí ztrácí, neetabloval se však prozatím žádný jeho plnoprávný nástupce).⁴⁵

| 51

---

44 Mezi významné „velké“ neboli „obecné“ teorie v politické vědě patří nebo patřil vedle behavioralismu, strukturního funkcionalismu a neoinstitucionalismu například systémismus. O empirických politologických teoriích pojednává v české literatuře Blanka Říchová v knize *Přehled moderních politologických teorií* (Říchová 2000). Významný americký sociolog **Robert King Merton** (1910–2003) rozlišoval od takovýchto velkých nebo obecných teorií tzv. teorie středního dosahu (Merton 1957).

45 Někteří autoři (např. Heywood 2004: 25) však řadí do prvního tradičního přístupu i dnes velmi vlivné pojetí **Davida Eastona** (1917–2014). Easton totiž uvádí, že „politický život bude interpretován jako systém konceptuálně odlišný od jiných systémů ve společnosti“, a dodává, že existuje „svého druhu hranice mezi politickým systémem a jeho prostředím“ (Easton 1959: 226, 227). Podle Davida Eastona je politika „alokací hodnot prostřednictvím autority“ (někdy se to do češtiny překládá jako „autoritativní alokace hodnot“, to by však mohlo být směšováno s „autoritářskými“ politikami). Politické instituce (zejména stát) reagují na tlaky společnosti hlavně tím, že udělují (alokují) různé odměny a tresty. Politika je pak více méně přímo spjata s formulováním a vykonáváním rozhodnutí, která jsou pro daný sociální systém závazná. Jak však upozornil francouzský antropolog **Georges Balandier** (1920–2016), to by mohlo znamenat, že třeba nejrůznější sociální jednotky jako rodiny nebo podniky mají jakýsi vlastní „politický systém“. Proto Easton pojem politický systém omezil na souhrn činností, které předpokládají přijímání rozhodnutí týkajících se globální společnosti a jejích hlavních subsystémů (Balandier [1967] 1978: 37; srov. čes. Balandier 2000: 56).

Jiní, a k nim patří většina současných politologů (pokud se ovšem touto otázkou vůbec zabývají), se přiklánějí spíše ke druhému přístupu a spatřují v politické vědě nauku o moci, která se projevuje v nejrozmanitějších společenských seskupeních. Podle jejich názoru tedy např. státní moc není podstatně odlišná od moci v jiných lidských vztazích. V tomto smyslu např. slavný americký politolog **Robert Alan Dahl** (1915–2014) napsal ve svém spisu o moderní politické analýze, že „politický systém je jakýkoli stálý celek lidských vztahů, které předpokládají ve značné míře vztahy moci, vlády nebo panství“ (Dahl 1970: 6). Do tohoto širokého pojetí politiky dobře zapadá od 90. let minulého století módní termín *governance* (vládnutí v širokém slova smyslu, někdy se to překládá i jako „správa věcí veřejných“)⁴⁶ na rozdíl od běžného termínu *government* (vláda). Jednu z forem tohoto širokého pojetí politiky reprezentují také některé radikální feministky, které uvádějí v pochybnost i samo rozlišování mezi veřejným a soukromým a tvrdí, že „osobní je politické“.

Nevýhodou tradičního pojetí, které politologii pokládá za vědu o *polis*, tj. dnes stále ještě hlavně o státu, je, že má sklon vykládat stát (nebo obecněji politickou společenost) obvykle v příliš úzce právním smyslu, například jako nějakou mytickou „svrchovanou“ (suverénní) entitu odtrženou od ostatních sociálních vztahů. Politologie není samozřejmě jen disciplínou o antické *polis*, ani jen o moderním národním státu. „Politický systém“⁴⁷ má různé podoby v čase i prostoru. Všechny sociální vztahy však nejsou politické, i když se všechny mohou stát předmětem politiky.

Nevýhodou novějšího velice širokého pojetí naproti tomu je, že politickému jevu tam hrozí rozpuštění v jevu sociálním, v politice se může spatřovat jen boj o moc a v politické moci jen jedna z mnoha mocí.

Je politika jen bojem o moc? Max Weber a Raymond Aron

Ve své přednášce „Politik als Beruf“ (Politika jako povolání) z roku 1919 Max Weber uvádí: „Politikou budeme rozumět snahu o podíl na moci nebo o vliv na rozdělení moci, ať už mezi státy, nebo mezi skupinami lidí uvnitř státu, který zahrnuje“ (Weber 1998: 247). Ray-

46 Termín vládnutí (*governance*) se v současnosti často používá ve spojení „víceúrovňové vládnutí“ (*multi-level governance*).

47 Politickým systémem se zde nemyslí např. parlamentní nebo prezidentský systém, ale obecněji politický systém jako klíčový subsystém sociálního systému. A je zde vhodné upozornit na to, co s výslovným odvoláním na Maxe Webera uvádí francouzský politolog Pierre Favre: politická věda se nezabývá jen čistě politickými jevy, ale také těmi jevy, které mají politické účinky nebo jsou politikou podmíněny (Favre 2007: 18–19).

mond Aron v knize přednášek *Demokracie a totalitarismus*, která vyšla i v českém překladu (nejprve v samizdatu), poznamenává: „Velká iluze cynického myšlení posedlého bojem o moc spočívá v neuznávání jiného aspektu skutečnosti: hledání legitimní moci, uznávané autority, nejlepšího režimu. Lidé se nikdy nedomnívali, že politika je vymezena výlučně bojem o moc. Kdo nevidí aspekt „boje o moc“, je naivní, kdo vidí jen aspekt boje o moc, je falešný realista.“ (Aron 1965a: 51–52, čes. Aron 1993: 28)

Politická moc se v tomto širokém pojetí zpravidla odlišuje jedině svým prostředkem, jak ho definoval Max Weber, totiž monopolem legitimního fyzického násilí.⁴⁸ Politiku však nelze redukovat jen na moc, a to dokonce ani na moc politickou, která se mimochodem specificky odlišuje od moci v jiných lidských „pospolitostech“. Giovanni Sartori právem poznamenal, že pojmy „moc“ a „donucení“ samy o sobě nestačí k charakterizování a vymezení politiky (Sartori 1973: 19). Moc je ve vztahu k politice jednak příliš široká, jednak příliš úzká. K prvnímu lze dát příklad trenéra fotbalového nebo hokejového národního týmu. Ten má moc určit, který hráč bude hrát a který zůstane naopak na lavičce náhradníků. Je to velká moc, ale není to moc politická. K druhému stačí připomenout, že ne všechno politické má mocenský charakter.

Monopol fyzického donucení je sice klíčovým znakem politické pospolitosti, který však vyplývá z toho, že ta řídí, reguluje a koordinuje všechny ostatní pospolitosti, Aristotelovými slovy je nad nimi⁴⁹ a všechny ostatní zahrnuje (Aristotelés, *Politika* I, 1252a 5–6). Jinak řečeno, pospolitost není politická proto, že má na určitém území nad svým obyvatelstvem monopol fyzického donucení, ale má naopak monopol fyzického donucení proto, že je politická, a stojí tedy nad všemi ostatními pospolitostmi.⁵⁰ Konečně legitimitu si sice každá

48 Podle Maxe Webera (1998: 247) „je třeba chápat současný stát jako lidskou pospolitost, která si na určitém území (...) s úspěchem vyhrazuje monopol legitimního fyzického násilí“.

49 Tak to překládá např. francouzský specialista a překladatel Aristotela Pierre Louis, autor několika knižních publikací o Aristotelovi, který mj. přeložil v roce 1996 i jeho *Politiku* (Aristotelés 1996: 1). Upozorněme konečně, že Aristotelés také rozlišuje mezi „politickým“ (občanským) a „despotickým“ (panským). Podle Aristotela jsou „politické“ (občanské) jen ty formy vlády, ve kterých jsou skutečně občané. A občané jsou ti, kdo se mohou podílet na vládě. Proto tyranie jsou vlastně „apolitické“. To nejspíš pochopil Ludvík Vaculík (1926–2015), když ve slavném projevu na 4. sjezdu Svazu československých spisovatelů v červnu 1967 prohlásil: „Myslím, že už u nás není občanů.“

50 Politická moc (např. národního státu) může být ovšem v určitých obdobích nebo územích oslabena, takže není potom schopna plnit své základní vnitřní a vnější (vnější ve

politická pospolitost nárokuje, ale ne každá ji opravdu má, a to ani kdybychom se spokojili s legitimitou mlčky se rozumějící. **Jürgen Habermas** definoval legitimitu takto: „Legitimitou rozumím uznání, jemuž se těší politický řád.“ (Habermas 1985: 257) David Beetham uvádí tři kritéria legitimacy: 1. soulad s právem, 2. ospravedlněnost sdílenými věrami a 3. výslovně vyjádřený souhlas, resp. schválení (zejm. Beetham 1991, 1993).⁵¹

54 | A co je vlastně moc? Robert A. Dahl ji svého času definoval takto: „A má moc nad B, pokud může dosáhnout, že B udělá něco, co by jinak neudělal.“ (Dahl 1957: 202–203) Toto pojetí se stalo předmětem kritiky těch, kdo jako Peter Bachrach (viz Bachrach, Baratz 1962) zdůrazňovali problém „nastolování agendy“ (*agenda-setting*), což vyjádřil lapidárně významný politolog **Elmer Eric Schattschneider** (1892–1971): „Některé problémy se do politiky zařazují, zatímco jiné se z ní vyřazují.“ (cit. dle Heywood 2005: 116) Dahlovu definici bychom tedy měli podle mého názoru upřesnit a doplnit takto: „A má moc nad B, pokud může dosáhnout, že B udělá něco, co by jinak neudělal, *nebo neudělá něco, co by jinak udělal.*“ V takových systémech, kde pluralita stran svobodně soutěží o moc, kde hlasování je tajné, kde opozice má volný přístup do médií, a zejména tam, kde jakýkoli občan, resp. jakákoli skupina občanů může „nastolit agendu“ pomocí „lidové iniciativy“, jak existuje ve Švýcarsku dokonce i na nejvyšší, tj. federální úrovni, přestává být *agenda-setting* vážným problémem.

---

smyslu vztahu k zahraničí) funkce. Politická moc může být také oslabena tím, že politická pospolitost přechází od jednoho typu k jinému (k tomu viz mou kapitolu o empirických teoriích demokracie, kde mj. vykládám Dahlovu koncepci tří „transformací“ demokracie). Lze se domnívat, že jednu z takových přechodných (přechodná neznemená nutně krátkodobá) period představuje dnešní globalizace. Je těžko představitelné, že by mohla stávající ekonomickou globalizaci trvale doprovázet politická fragmentace a politická slabost, jako je tomu prozatím (srov. Novák 2008: 147–149 a Novák 2016b: 53nn).

51 | Ve svém slavném spisu *Political Man* dává Seymour M. Lipset (Lipset 1960, 1981) zajímavě do vztahu legitimitu s účinností (*effectiveness*) ve smyslu sociálně-ekonomických výkonů (např. vysoká legitimita může dočasně nahradit nedostatečnou sociálně-ekonomickou výkonnost nebo obráceně atd.). Je naproti tomu zavádějící, když Arend Lijphart dává do vztahu tuto sociálně-ekonomickou účinnost s reprezentativitou: reprezentativitu je lépe dávat do vztahu s účinností (*efficiency*) ve smyslu politické akceschopnosti, jako to dělají např. Maurice Duverger, Giovanni Sartori nebo Matthew Soberg Shugart a John M. Carey. Podrobně to vysvětlují zejména v knížce *Jakou demokracií pro nové demokracie?* (Novák 2001b) a nověji v kolektivní monografii *Strany, volby a demokracie: od Duvergera k Sartorimu a dále*, jejímž jsem editorem a hlavním autorem (Novák [ed.] 2016). Z hlediska politické a právní filosofie analyzoval pozoruhodně legitimitu moci Vojtěch Belling, který vychází především z německé literatury (Belling 2009).

Andrew Heywood se v této věci (otázka je, zda právem) odvolává na „zákon anticipovaných reakcí“ (Heywood 2005: 116). Princip (neboli „pravidlo“) anticipovaných reakcí zavedl do politické vědy Carl Friedrich (Friedrich 1941 a Friedrich 1963). Pravidlo „anticipovaných reakcí“ by se dalo formulovat tak, že chtějí-li být političtí představitelé v podmínkách svobodné soutěže zvoleni znovu, mají zájem na tom, aby anticipovali (předjímal) jak budou na jejich rozhodnutí reagovat voliči. Tvoří se tak jakási zpětná vazba (feedback) mezi politiky a občany-voliči, která tedy nějak působí i v období mezi volbami (srov. Sartori 1993: 154). Například ke konci svého funkčního období se vláda může bát provádět nepopulární reformy ze strachu z porážky v blížících se volbách. Na účinek těchto „anticipovaných reakcí“ bude mít vliv to, zda voliči posuzují prováděnou politiku kompetentně nebo ne. Proto také ti, kdo jako třeba **Karl R. Popper** (1902–1994) – a já s ním souhlasím – uznávají, že řadoví občané jsou celkově vzato kompetentní posoudit, zda politika prováděná stávající vládou je, nebo není úspěšná, budou „anticipovaným reakcím“ spíše příznivě nakloněni. Naproti tomu ti, kdo jako **Joseph A. Schumpeter** (1883–1950) soudí, že typický občan má v politice sklon podléhat iracionálním přesudkům, budou považovat „anticipované reakce“ spíše za něco negativního.

Max Weber rozlišoval obecně mezi *mocí* (*Macht*) a *panstvím* (*Herrschaft*, někdy se to překládá také jako „autorita“). Moc je fenomén širší; má ji každý, kdo může vnutit svou vůli druhým i proti jejich vůli (např. i gangster). Panstvím naproti tomu disponuje jen ten, koho druzí poslouchají proto, že uznávají jeho autoritu za platnou, tj. za „legitimní“. A právě podle druhu legitimacy⁵² rozlišuje Weber tři typy politického panství: 1. tradiční, 2. racionální neboli legální a 3. charismatické.

---

52 Německý evolucionistický funkcionalista **Niklas Luhmann** (1927–1998) tvrdí, že pojem legitimacy měl význam jen ve středověku, když pozitivní právo mohlo být posuzováno jako legitimní nebo nelegitimní na základě přirozeného práva. Moderní pojetí pozitivního práva omezilo legitimitu jen na synonymum konsensu nebo popularity (Luhmann 1987a: 154). V jiné své knize podává Luhmann ještě další argument: Legitimita prý znamená, že část může reprezentovat celek, subsystém může reprezentovat celý systém. Je tedy spjata s hierarchickým systémem, který moderní komplexní společnosti zrušily a nahradily funkčním rozdělením. Žádná část tam už nereprezentuje sociální celek, a nemůže ho tedy legitimizovat. Jedinou formou legitimizování je teď sebelegitimizování: „Legitimation under modern conditions can only be self-legitimation“ (Luhmann 1987b: 107). Je však politický řád myslitelný bez problému legitimacy?

Tradiční panství se zakládá na víře v tradice a zvyky stanovící pravidla veřejného života a jejich představitelé; je typické pro archaické, tradiční a stacionární společnosti.

56 | *Racionální (legální) panství* se opírá o víru v zákonnost a racionálnost fungování politické autority; lidé se zde podrobují neosobním obecným pravidlům a zákonům, k jejichž aplikaci je třeba rozvětveného byrokratického aparátu. Moderní demokracie spadají obvykle do tohoto legálního typu panství. Není typické ani pro společnosti stacionární jako panství tradiční, ani pro společnosti procházející revolučními změnami jako panství charismatické, ale pro společnosti prodávající rutinní evoluci, která vede podle Maxe Webera k „rozčarování“.

Charismatické panství spočívá ve víře v jedinečnost, posvátnost, hrdinský charakter vůdce, z něhož vyzařuje mocné „charisma“. Zatímco dva předchozí typy jsou každodenními formami panství, charismatické panství je jejich opakem. Není racionální jako legální panství, nýbrž je iracionální. Lidové uznání je zde osobní a emocionální, zatímco v tradičním typu bylo spjato spíše s principem (např. království) než s konkrétní osobou, která je jeho nositelem („král zemřel, ať žije král“); zatímco tradiční panství představovalo institucionální a obsahovou (nikoli personální) kontinuitu a stabilitu, charismatické panství spadá obvykle do převratných období, kdy se boří starý řád a tvoří nový. Jde o nejméně stabilní typ panství, ale Weber mu dává přednost.

Doganova kritika Weberovy typologie

Podle významného politického sociologa rumunského původu **Matteie Dogana** (1920–2010) „Weberovská typologie legitimacy se tedy ukazuje být jakýmsi anachronismem. Pro zkoumání současných režimů už není vhodná, protože jednak dnes už jen málokteré z nich se zakládají na tradičním panství a jednak proto, že charismatický fenomén se stává neobvykle vzácným – Chomejní je nejspíš posledním příkladem. Dvě ze tří příhrádek weberovské typologie jsou skoro prázdné. Je proto třeba téměř všechny země – okolo sto sedmdesáti – zařadit do třetí příhrádky, čímž směšujeme četné druhy.“ (Dogan 1998: 111–127)

Klasické neboli tradiční pojetí politiky by se dalo shrnout takto:
Politika

- je specifický typ lidské činnosti, který je zakotven v lidské přirozenosti (člověk je bytost od přirozenosti politická);

- není definována svým prostředkem, ale svým cílem, a tím je obecné dobro (obecné blaho) nebo společný prospěch;
- má primát (prvenství) nad ostatními lidskými činnostmi;
- její centrální otázkou je politický režim ve smyslu politického zřízení (Bénéton 1987: 15).

Aristotelés rozlišoval správné politické režimy, v nichž držitel moci, ať je to jednotlivec (v monarchii neboli království), malá skupina (v aristokracii) nebo velká část společnosti (v republice neboli *politei*), vládne ve společný prospěch, od jejich deviací, tj. režimů zvrhlých, v nichž držitelé moci jednají jen ve svém dílčím zájmu.⁵³

| 57

Lze však určit nějaký objektivní společný prospěch nebo „obecné blaho“, jako to hlásali antičtí filosofové? Někteří autoři (např. Joseph A. Schumpeter) pojem obecného dobra uvádějí v pochybnost. Většina se však shodne alespoň na dvou objektivních cílech či funkcích politiky: prvním je smír a řád uvnitř společnosti a druhým bezpečnost, obrana vůči vnějšímu (zahraničnímu) napadení. S tím se pak dá spojit upravená Weberova definice státu jako držitele monopolu síly oficiálně proklamované za legitimní.⁵⁴ Je totiž zřejmé, že pokud by jisté vnitřní nebo zahraniční subjekty nerespektovaly tento monopol politické komunity na fyzické donucení na svém území a osobovaly si tam také právo užívat síly, nebylo by možné udržet vnitřní mír a řád (tak tomu ostatně v některých částech světa dodnes je). Logicky z toho vyplývá, že ozbrojené síly (armáda a policie) musí být podřízeny politické autoritě. Vojsko má v civilizovaných zemích funkci zajišťovat obranu proti zahraničnímu napadení, zatímco uvnitř státu udržuje pořádek policie, která smí zasahovat pouze v souladu se zákonem. (Politika se ovšem netýká jen té nejvyšší úrovně, kterou dnes ještě nejčastěji představuje stát, ale i nižších úrovní, např. ve Švýcarsku jako federaci jsou takové základní úrovně tři: federální, kantonální a komunální). Z toho se dá odvodit další

53 Společný prospěch nebo „obecné dobro“ není podle tradiční perspektivy pouze materiální, ale i intelektuální a mravní; je to dobrý a šťastný život obce odpovídající lidské přirozenosti. Francouzský personalistický myslitel 20. století **Jacques Maritain** (1882–1973) zdůrazňoval, že obecné dobro není ani pouhým součtem dober jedinců, ani dobrem organického celku, kde části mají sloužit jen jako končetiny organismu; sociální a politický celek se totiž skládá z částí (jedinců), které tvoří každý zvlášť také celky (v češtině Maritain 2007: 14).

54 Jak totiž správně upozornil francouzský politolog Philippe Bénéton, tyranský stát a jeho monopol na užití násilí mohou právem považovat jeho poddaní i vnější pozorovatelé za nelegitimní (Bénéton 1987: 20–21).

aspekt politické autority: stanoví pravidla, která musí jednotlivci respektovat.

5. ROZDÍL MEZI POLITIKEM A ÚŘEDNÍKEM A SNAHY O JEHO ZRUŠENÍ

58 | Raymond Aron (kterého v této věci bezpochyby inspiruje Max Weber) klade důraz na rozdíl mezi *úředníkem* a *politikem*, v němž se promítá rozlišení mezi mocí administrativní na straně jedné a mocí výkonnou a zákonodárnou na straně druhé (Aron 1964: 167nn., Aron 1965a: 65–66, česky Aron 1993: 36). Úředník⁵⁵ je profesionál, zatímco politikem se může stát úplný amatér.⁵⁶ Úředník je vybírán podle přesných pravidel a musí splňovat řadu přísných předpokladů, od zvoleného politika se nevyžaduje žádné vzdělání ani žádná zkušenost v „oboru“. V liberálních demokraciích mohou tedy amatéři vést odborníky. Úředník je kompetentní, kvalifikovaný, ví, co se dá dělat, ale nemůže sám rozhodovat. Kromě toho musí zachovávat neutralitu. Policista zatýká zrádce, ale kdo je zrádcem? Kolaborant, nebo disident? Odpověď dává politik, nikoli policista.⁵⁷

Politik však k tomu potřebuje mít legitimitu, kterou mu v liberálnědemokratických režimech poskytují svobodné volby. To ovšem znamená, že nezastupuje všechny občany, ale v nejlepším případě

---

55 Někdy se slova „úředník“ nevhodně používá v širším významu jako jakýkoli nositel úřadu, což se pak vztahuje i na politiky. Například v českém překladu Dahlovy *Demokracie a jejich kritiků* (Dahl 1995a: 202) se v tomto příliš širokém významu uvádí jako první „instituce“ polyarchie „volení vládní úředníci“. V novějším českém překladu Dahlovy knihy *O demokracii* (Dahl 2001: 81) se používá vhodnější výraz „činitelé“.

56 Krajním případem je současný americký prezident Donald Trump, který před svou kandidaturou nikdy nevykonával žádný politický mandát ani na lokální úrovni.

57 Co platí obecně o úřednících, neplatí o soudcích. Soudní moc by měla být nezávislá. O ostatních úřednících platí, že když mají vykonávat nelidské příkazy, které se přiči jejich svědomí, mají např. možnost vzdát se svého úřadu. Jak se stavět k těm představitelům bývalých totalitárních nebo autoritářských režimů, kteří se dopouštěli zločinů, jež nebyly trestné v době svého spáchání? Norimberský proces po druhé světové válce je z tohoto hlediska instruktivní. Okolnost, že obvinění páchali zločiny na základě rozkazů a v souladu s tehdejšími zákony, nepovažoval tento tribunál za dostatečnou omluvu. Vycházelo se obvykle z toho, že takové zločiny byly spáchány v rozporu se základními lidskými právy. Vojenská porážka nacistického Německa usnadnila takový přístup. Mezi vítězi byl však i Sovětský svaz, jehož představitelé se pokusili svalit odpovědnost za masové vyvraždění polských důstojníků v Katyni na německé nacisty. Zločiny ostatně mohou páchat nejen totalitární a autoritářské režimy, ale – pravda méně často a méně systematicky – i režimy demokratické, jak na to právem poukázal **Karl R. Popper** (1902–1994), o němž se pojednává v kapitole o empirických teoriích demokracie.

většinu, ty, kteří ho volili. Naproti tomu úředník si osobuje nárok, že reprezentuje celou společnost. Odtud pochází sen o moci, která by také nepodléhala žádným dílčím zájmům a byla by univerzální. Raymond Aron právem tuto myšlenku odmítá jako iluzorní. Úředník přece nemůže rozhodovat, nemá k tomu legitimitu, jeho úkolem je vykonávat příkazy, které musí dostávat od politiků. Ti zase potřebují legitimitu, kterou jim občané delegují prostřednictvím svobodných voleb. A jakmile dojde k takovému delegování, vznikne současně možnost dílčích zájmů prosazujících se na úkor obecného dobra.

V komunistických režimech pochopitelně toto rozlišování mezi úředníkem a politikem ztrácí své opodstatnění. Úloha politiků je tam jiná než v pluralitních režimech. Politikové v pluralitních demokraciích totiž uznávají, že jejich soupeři, tj. představitelé jiných voličů, je mohou po nejbližších volbách vystřídat. Naopak komunisté chtějí být: 1. vykladači nejvyšší pravdy, 2. politickými předáky i 3. správci kolektivní práce a nemohou nechtít plnit tyto tři funkce zároveň. Proto je pro ně pluralita rovnoprávných stran nepřijatelná. Spočívá totiž v myšlence o pluralitě nebo antagonismu sociálních tříd, který chtějí odstranit. Jakmile se komunisté chopí moci, zruší tedy pluralitu soupeřících stran. Rozdíl mezi zvoleným politickým předákem a úředníkem se zakládá na partikulárnosti politika a univerzalitě úředníka. Poté, co se politický vůdce stane oficiálně představitelem celé společnosti, nemá už smysl mezi politikem a úředníkem rozlišovat. Zatímco v liberálních demokraciích existují soukromé podniky, po komunistickém převzetí moci ztrácejí svou autonomii, jsou zestátněny a za ředitele je dosazen představitel státu, úředník, kterého jmenuje státostrana. Komunisté se tak snaží zrušit rozdíl mezi společností a státem a nastolit ideologickou a politickou uniformitu. Autokratické revoluce 20. století se v tomto světle jeví jako pokusy o obnovení jednoty: jednoty nejvyšší pravdy, jednoty sociální struktury, jednoty – nebo spíše sloučení – společnosti a státu (Aron 1964: 172–173, srov. též Novák 2008).

Aristotelés správně zdůraznil ve své kritice Platóna ve II. knize své *Politiky*, že není správné usilovat o příliš velkou jednotu státu nebo obce (*polis*). Obec je složena z domácností a ty z jednotlivých lidí. Obec se však neskládá prostě jen z „více“ lidí, což stačí pro alianci neboli spojenectví, ale skládá se z lidí různorodých, kteří mají různé vlastnosti, nikoli z jedinců zcela stejných. Domácnost je jednotnější než obec a jedinec je jednotnější než domácnost. Snaha o co největší jednotu pak tedy povede vlastně ke zrušení obce/*polis* (směrem k domácnosti nebo dokonce k jednotlivci). Obec je dále „soběstačnější“ než domácnost, která je soběstačnější než jedinec. Je-li

žádoucí větší soběstačnost, je žádoucí i menší jednota (Aristotelés II, 1261b 6–15, v 2. citovaném vydání Křížova překladu *Politiky*, 1998: 67–68, v novějším Mrázově překladu *Politiky II*, 2004: 29–30). Tento princip by se dal aplikovat i na Evropskou unii.

6. KONFLIKT, SOUTĚŽ A POLITICKÉ STRANY

60 | S tím souvisí legitimita *konfliktu*. Některé sociální a politické teorie kladou větší důraz na konsensus (shodu), integraci a kooperaci (spolupráci), jiné na konflikt, konkurenci (soutěž) a opozici, ale v každém případě je třeba vyjít z toho, že konflikt je nejen normální a nutný, ale přinejmenším v některých formách i žádoucí a příznivý. V sociálních vědách byl jedním z hlavních průkopníků teorie konfliktu významný německý židovský sociolog **Georg Simmel** (1858–1918),⁵⁸ na jehož myšlenky navázal později americký sociolog německého původu **Lewis Coser** (1913–2003) v důležité knize *The Function of Social Conflict* (1956). Není pravda, že konflikt je nutně něco patologického, špatného nebo škodlivého. Coser s odvoláním na Simmela rozlišuje mezi *realistickým* a *nerealistickým* konfliktem. Realistický konflikt se týká nějakého určitého cíle, zatímco nerealistický konflikt je veden potřebou jednoho nebo více protagonistů vybití svou agresivitou lhostejno na čem, nesměřuje tedy k nějakým vymezeným výsledkům.

Realistické konflikty mohou přispívat k upevňování politického a sociálního systému i mezilidských vztahů (konflikty se ostatně nezabývají jen politologové a sociologové, ale i psychologové). Konflikt s cizí skupinou pomáhá udržovat identitu vlastní skupiny. V průběhu konfliktu se uvolňuje přebytečné napětí, které by jinak mohlo ohrozit stabilitu skupiny. Konflikt tak funguje jako „pojistný ventil“. Společnosti, které se snaží za každou cenu konflikty potlačovat, se vystavují nebezpečí, že se konflikty budou hromadit tak dlouho, až náhle násilně propuknou.

K problematice role konfliktu v moderních industriálních společnostech významně přispěli známí sociologové Raymond Aron a **Ralf Dahrendorf** (1929–2009). Dahrendorf, významný sociolog německého původu, se stal členem britské Sněmovny lordů, ale svého času byl ministrem západoněmecké vlády i evropským komisařem. Navazuje na Karla Marxe, ale je vůči němu kritický. Ve své slavné knize *Třídy a třídní konflikt v industriální společnosti*, je-

58 Viz G. Simmel (1955).

jíž německé vydání je z roku 1957 a přepracované anglické vydání z roku 1959 (Dahrendorf 1959), se nejprve pokouší rekonstruovat marxistické pojetí sociálních tříd a třídního boje (jak známo, Marx nedokončil v *Kapitálu* svůj výklad o sociálních třídách) a pak provádí jeho důležitou kritiku.⁵⁹

S Marxem souhlasí v tom, že konflikt předpokládá protiklad dvou hlavních sil. [Stejný názor má i Duverger: konflikt je ve své podstatě „dualistický“, dichotomický neboli binární. Není v tom žádná „mystická iluze“, jak se svého času domníval politolog **Aaron Wildawsky** (1930–1993). Schmittova koncepce, podle níž je politické – nebo „politické“ – charakterizováno protikladem „přítel–nepřítel“, vychází rovněž z dualistického pojetí konfliktu.]⁶⁰

| 61

Podle Ralfa Dahrendorfa je však konflikt mezi vlastníky a nevlastníky výrobních prostředků pouze jednou z více podob, kterých nabývá obecnější protiklad mezi těmi, kdo kontrolují moc, a těmi, kdo jsou z kontroly moci vyloučeni. Soukromé vlastnictví výrobních prostředků je jednou z forem moci, ale nikoli jedinou a ne vždy nutně rozhodující. V klasickém kapitalismu předminulého, tj. 19. století existovala jistá jednota či spojení mezi soukromým vlastnictvím a politickou kontrolou. Jak však Dahrendorf ukazuje, to už neplatí ve 20. století, kdy se vlastnictví odpojilo od mocenské kontroly. K tomu došlo jak v západních „kapitalistických“ zemích, tak ve východních komunistických zemích.

V kapitalistických zemích to bylo v důsledku nástupu tzv. manažerů, o nichž píše např. slavná kniha **Jamese Burnhama** (1905–1987) *The Managerial Revolution* z roku 1941 (Burnham 1941). Moc tím z rukou vlastníků výrobních prostředků přešla do rukou těch, kteří výrobní prostředky nevlastní, jsou však nadřizeni dělníkům a hrají důležitější roli než vlastníci.

V komunistických zemích bylo sice soukromé vlastnictví výrobních prostředků zrušeno, ale část těch, kdo formálně nejsou

---

59 Tuto Dahrendorfovou kritiku Marxova pojetí v české literatuře velmi výstižně shrnul sociolog Jan Keller, a proto se jím zde inspiroji.

60 **Carl Schmitt** (1888–1985) to vyložil ve své známé práci *Der Begriff des Politischen*, která vyšla v českém překladu jako *Pojem politična* (Schmitt 2007). Podle mého názoru pojmy přítel a nepřítel nejsou symetrické: přátelství musí být vztah vzájemný, oboustranný (např. osoby A k osobě B a zároveň osoby B k osobě A), zatímco nepřátelství může být vztah jednostranný. Francouzský filosof **Julien Freund** (1921–1993) v polemice s filosofem **Jeanem Hyppolitem** (1907–1968) mj. prohlásil: „Vy si myslíte, že k tomu, abyste neměl nepřítel, stačí, abyste nikoho za nepřítel neoznačil. Tak tomu ale v politice není. Nejste to vy, kdo označuje nepřítel, ale je to nepřítel, který vás takto označuje. Když on chce, abyste byl jeho nepřítelem, můžete sebevíc protestovat, že jste k němu přátelský, příznivě nakloněný a úslužný, budete přesto jeho nepřítelem.“ (Freund 1985: 57, srov. Novák 2017)

vlastníky, ve skutečnosti kontroluje téměř úplně řízení výrobních prostředků (vládnoucí komunistická „nomenklatura“). Vzniká tím jakási nová vládnoucí třída, nebo chcete-li „nová třída“, abychom převzali název slavné knihy **Milovana Đilase** (1911–1995), jugoslávského komunisty a posléze kritika komunismu (Đilas 1977).⁶¹

Jak příklad kapitalistických manažerů, tak příklad komunistických nomenklaturních kádrů ukazují, že soukromé vlastnictví není nutně hlavním zdrojem moci. Ani v jednom, ani v druhém případě nedochází ke zrušení nerovnosti různých společenských tříd ani jejich vzájemného konfliktu, které nabývají pouze jiných forem.

62 |

Ralf Dahrendorf tedy moc nadřazuje soukromému vlastnictví. Tato moc má různé zdroje, soukromé vlastnictví je jen jedním z nich. Dále se podle Dahrendorfa v 19. století sice ekonomická moc v podnicích a politická moc ve státech do značné míry kryla, ale nebylo tomu tak už ve 20. století. Vlastníci výrobních prostředků mohli sice vykonávat velký vliv na vlády a parlamenty, ty však byly současně pod tlakem odborů a dalších nátlakových skupin, včetně takových, které byly dosud defavorizované nebo diskriminované. Důsledkem byla větší autonomie vládnoucích skupin. Stát se dále byrokratizoval. Byrokracie byla přitom sice součástí vládnoucí třídy, ale v podstatě jen spravovala zájmy aktuálně vládnoucí skupiny.

Podobné koncepce hlásal také francouzský sociolog Raymond Aron (zejm. Aron 1954, 1964, 1965a, česky 1993, dále Aron 1965b, srov. též Novák 2008 a Novák 2011). Aron také provedl zajímavou kritickou analýzu Maxe Webera. Weber ve své přednášce *Věda jako povolání* hovořil metaforicky o věčném „zápolení bohů“ (tím měl na mysli věčný antagonistický konflikt mezi různými hodnotami). Podle Arona soudil Weber právem, že politika je konflikt. Ale v průmyslových společnostech, kde je konflikt všudypřítomný a permanentní, není nutně bojem na život a na smrt, protože nevyklučuje rozumnou diskusi a hledání přijatelného řešení vyjednáváním. Mezi racionálním tvrzením, které lze dokázat, a může být proto platné pro všechny, a iracionálním rozhodnutím, k němuž každý dospívá sám, je podle Arona místo pro rozumné rozhodnutí, i když vstupuje do rozporu se zájmy nebo názory některých jedinců či skupin.

Max Weber rozlišoval mezi politickým rozhodnutím a vědeckým důkazem právem. Neměl však pravdu, když rozdílne preference ztotožňoval se základním a neřešitelným rozporem. Tento Weberův názor se podle Arona opírá o nesprávný předpoklad, podle něhož mimo vědu existuje jen iracionální rozhodnutí. Kritéria spravedlivé-

---

61 Někdy se i v češtině setkáme s přepisem „Đilas“.

ho řádu jsou spíše rozličná (plurální) než antagonistická; protiklady vystávají víc na úrovni konkrétních řešení než na úrovni abstraktních principů a hodnot, které se navzájem spíše doplňují, než by se vylučovaly. Například krása a mravní povinnost jsou dvě různé hodnoty, ale nemusí být mezi nimi neřešitelný protiklad.

A i když se někdy musíme rozhodovat mezi různými hodnotami, mezi kterými je napětí, neznamená to, že naše rozhodnutí musí být iracionální. Někdy dochází skutečně k tomu, že volba jedné hodnoty nebo preference je ve svém důsledku odmítnutím jiné hodnoty nebo preference. Američtí politologové hovoří v takovém případě někdy o *trade-off* (něco za něco, tj. co v jednom přidáme, musíme v druhém úměrně ubrat, např. ve vztahu reprezentativita parlamentu versus politická akceschopnost vlády – o tom pojednává má knížka *Jakou demokracii pro nové demokracie* a nověji to podrobně rozebírám v knize *Strany, volby a demokracie: od Duvergera k Sartorimu a dále* [Novák (ed.) 2016], jejímž jsem editorem a hlavním autorem). Zde jen stručně o tomto příkladu. Maximalizujeme-li prostřednictvím volebního systému s vysoce proporčními účinky reprezentativitu parlamentu (takže procento získaných mandátů pro dané strany bude takřka totožné s procentem hlasů, které ty strany dostaly), snižujeme tím bohužel vládní akceschopnost, protože v důsledku toho, že tam pravděpodobně veliké množství stran získá parlamentní reprezentaci, bude velmi obtížné sestavit funkční vládu.

Jak velmi dobře vysvětlil zejména Giovanni Sartori, nelze maximalizovat oboje současně, je nutno si vybrat. Můžeme buď upřednostňovat reprezentativitu parlamentu na úkor vládní akceschopnosti, nebo naopak vládní akceschopnost na úkor reprezentativity parlamentu, nebo konečně můžeme usilovat o jejich přibližnou rovnováhu (takové řešení doporučuje mezi jinými německý politolog André Kaiser), v tom případě však nemaximalizujeme ani jedno, ani druhé.

V žádném případě však nejsme odsouzeni k iracionálnímu rozhodnutí. I tehdy, když se v souvislosti se „sociologickými“ charakteristikami dané politické jednotky (státu, švýcarského kantonu, německého Landu nebo EU) vychýlíme od relativní rovnováhy v tom či onom směru, může jít o rozhodnutí racionální. Například když je stát etnicky, jazykově a nábožensky poměrně homogenní, můžeme dát přednost vládní akceschopnosti (to je příklad Velké Británie, i když ani ta není zcela homogenní⁶²), když je naopak daná politická

---

62 Připomeňme jen proces „devoluce“ a neustálý tlak Skotska i Walesu a jejich parlamentů na další posílení jejich moci.

jednotka třeba jazykově, národnostně nebo nábožensky značně ne-sourodá, můžeme upřednostňovat naopak reprezentativitu parlamentu (případ Belgie). Všechna tato rozhodnutí lze charakterizovat jako „racionální“.

64 |

Radikálněji než Raymond Aron kritizoval Maxe Webera politický filosof Leo Strauss ve slavném spisu *Natural Right and History* (Strauss 1953). Weberova koncepce hodnotové neutrality sociálních věd vede podle Strausse k „nihilismu“, k myšlence, že všechny preference musí být racionálně posuzovány jako stejně oprávněné, rovnocenné. Přičemž Weber současně hlásá, že ať jsou naše preference jakékoli, máme přitom jednat racionálně, důsledně (koherentně) a volit tedy takové prostředky, jež odpovídají našim cílům. Proč?, ptá se Strauss. Jde o nedůslednou obhajobu důslednosti, iracionální chválu rozumu. Pokud lze mezi hodnotami racionálně volit, jak soudí Strauss, měl by se opravdu tento Weberův požadavek univerzální důslednosti odmítnout: stoupenci zvrácených hodnot (např. rasisté) udělají přece lépe, když se sami zaleknou posledních důsledků svých preferencí a cílů a jednájí raději „nedůsledně“.

Konflikt se v moderních demokratických režimech reguluje prostřednictvím svobodné soutěže mezi rovnoprávnými politickými stranami, z nichž tedy žádná nemá zajištěnu ani ústavně, ani jinak „vedoucí úlohu“. Předčasně zesnulý český politolog Jiří Kunc (1947–2006) v některých svých publikacích opakovaně odsuzuje tzv. majoritní logiku řešení problémů. Je zajímavé, že ve své knize o *Stranických systémech v re/konstrukci* (Kunc 2000: 35)⁶³ zdůrazňuje právem význam vztahů „kooperace a konkurence“ mezi stranami, v nichž s odkazem na několik specialistů spatřuje nejvýznamnější přínos teorie her pro politickou vědu. V následujícím Kuncově výkladu se však slovo „konkurence“ (nebo česky „soutěž“) prakticky nevyskytuje a je příznačné, že místo slova soutěž používá spojení „antagonistický konflikt“, čímž dochází ke značnému posunu. Chtěl bych proto připomenout, že existuje cosi jako „čistá soutěž“ (tj. ryzí čili přísná konkurence). Tato čistá soutěž se na tomto poli vyskytuje tehdy, když stranický systém má dvoupólový (bipolární) charakter. Jde pak věru o „hru s nulovým součtem“ v tom smyslu, že míra výhry jednoho se rovná míře prohry druhého, nicméně nemusí jít o „likvidaci soupeře“, tedy o situaci, kdy „schází společná pravidla hry“, jak tvrdí Jiří Kunc. Ostatně subjekt, který v této hře s nulovým součtem ztratil při jedněch parlamentních volbách „vše“, může při

---

63 Viz moji recenzi této Kuncovy knihy v *Sociologickém časopisu* (Novák 2002: 647–650).

příštích naopak „vše“ vyhrát – v tom spočívá významný fenomén politické alternace, tj. střídání vlád různé politické orientace. A snaha, aby při příštích volbách stávající vítěz neprohrál, ho povede obvykle k umírněnosti, nikoli k přehnané konfliktnosti. Problém liberálně-demokratických systémů (na rozdíl od takzvaných „neliberálních demokracií“) ostatně nespočívá nejčastěji ani tak v tom, že by se vítěz poraženého snažil „zlikvidovat“, ale spíše v tom, že se vítěz (pokud nějaký vůbec je) bojí provádět nutné reformy, i když je ve svém programu sliboval.

V čem spočívá čistá soutěž, vysvětlil podrobně Robert A. Dahl ve svém nástinu teorie opozice v demokraciích, který je součástí kolektivní práce *Political Oppositions in Western Democracies*, kterou Dahl řídil a do níž sám napsal dvě kapitoly (Dahl 1966). Dovolují si k této věci ocitovat ze závěru své práce *Systémy politických stran*: „Rozhodují tam volby, při nichž občané mohou buď potvrdit ve vládě stávající tým, anebo ho sesadit a nahradit jiným. Jedná se tedy o tzv. přísnou soutěž, o ‚hru s nulovým součtem‘ (tj. co jeden získá, to druhý ztratí): jedna strana (nebo jedna pevná aliance) volby vyhraje, získá nadpoloviční většinu parlamentních křesel, což jí v parlamentním režimu umožní utvořit ‚jednobarevnou‘ vládu, složenou pouze ze členů vítězné strany (nebo pevné koalice), zatímco druhá strana (nebo pevná koalice) plní funkce opozice. Slovo ‚přísná‘ v termínu ‚přísná soutěž‘ by nás však nemělo zmást. Rozdíl mezi oběma alternativami je dostatečně jasný, ale není mezi nimi žádná hluboká propast ani nesmiřitelný antagonismus, což znamená, že při střídání jedné vládnoucí garnitury druhou nedochází k žádnému dramatickému převratu. ‚Přísná soutěž‘ je tedy obvykle soutěží vcelku klidnou, umírněnou.“ (Novák 1997: 242)

V moderní demokratické politice tedy vyjadřují a regulují konflikty zejména politické strany. „Navzdory tomu, co by nám chtěla namluvit klasická doktrína (nebo Edmund Burke), politická strana není skupinou lidí, kteří se snaží prosazovat veřejné blaho ‚podle principu, na němž se všichni shodnou‘. (...) Politická strana je skupina lidí, kteří se dohodli, že budou v konkurenčním boji [tj. v konfliktu] o politickou moc postupovat společně. Kdyby tomu tak nebylo, pak by nebylo možné, aby se programy různých stran přesně nebo skoro přesně shodovaly. Ale k tomu, jak všichni víme, dochází.“ (Schumpeter [1942] 1962: 283, česky Schumpeter 2004: 301) Moderní politické strany vznikají zhruba současně s rozšířením volebního práva. Strany institucionalizují konflikt, přičemž účinky konfliktu se jeho institucionalizací zeslabí. Jak zdůrazňují zejména stoupenčí tzv. historicko-konfliktního přístupu, jehož

nejvýraznějším představitelem byl přední norský politolog **Stein Rokkan** (1921–1979), strany jsou tedy jednak činiteli konfliktu, jednak nástroji politické integrace. Rodí se z hlubokého a dlouhotrvajícího konfliktu v globální společnosti. „Strukturální“ konflikt však sám o sobě nestačí k tomu, aby vyvolal vznik politické strany. Pokud jeho hlavní protagonisté mohou dosáhnout svého, aniž by se museli obrátit na lidové masy, nemusejí vznikat strany. Strana vzniká tam, kde je třeba k dobytí moci a prosazení programu získat podporu obyvatelstva.

66 | Stein Rokkan ve spolupráci s Lipsetem tvrdí, že konstelace konfliktů, jak existují na Západě, plyne z národní a průmyslové revoluce. Obě revoluce zplodily rozštěpení (angl. *cleavage*) neboli konfliktní linie⁶⁴ ve dvou dimenzích, teritoriální a funkční. V první dimenzi jde o územní uspořádání politické kontroly, v druhé o fungování systému v čase. Protiklady teritoriálního charakteru kladou bariéry procesu vytváření národního státu a v krajním případě mohou vést až k odtržení (*separaci*). Protiklady funkčního charakteru se mohou proto plně rozvinout teprve po určité teritoriální konsolidaci národního státu. Z kombinace těchto dvou revolucí (národní a průmyslové) a dvou dimenzí (teritoriální a funkční) vzniknou čtyři rozštěpení:

„Dvě z těchto rozštěpení jsou bezprostředními výtvyry toho, co by se dalo nazývat národní revolucí: konflikt mezi centrem vytvářejícím národní kulturu a rostoucím odporem obyvatelstva, které je podřízené a etnický, jazykově nebo nábožensky odlišné v krajích a periferních oblastech [1]; konflikt mezi centralizujícím, standardizujícím a mobilizujícím národním státem a historicky podloženými stavovskými výsadami církve [2]. Dvě z nich jsou výtvyry průmyslové revoluce: konflikt mezi venkovskými zájmy a nastupující třídou průmyslových podnikatelů [3]; konflikt mezi vlastníky a zaměstnavateli na straně jedné a nevlastníky, pracujícími a dělníky na straně druhé [4].“ (Lipset, Rokkan 1967: 14) Belgický politolog Daniel-Louis Seiler (1996, 1980) na základě těchto rozštěpení neboli „konfliktních linií“ navrhl genealogickou klasifikaci politických stran (viz tab. 2).

Rozštěpení vlastníci – pracující proti sobě staví držitele výrobních prostředků na straně jedné a námezdně pracující, ať už jde o dělníky nebo bílé límce, na straně druhé. Na základě tohoto konfliktu vzniknou hlavní politické strany na Západě. Na jedné straně

---

64 „Konfliktní linie“ je doslovný překlad z německého překladu, avšak v české literatuře se někdy používá.

buržoazní, vezmeme-li v úvahu jejich sociální „bázi“, na druhé straně dělnické.

Zde vzniká problém, kam zařadit komunistické strany, které vznikly (nejčastěji začátkem 20. let 20. století) rozkolem uvnitř sociálně demokratické strany. Komunistické strany nebyly zpravidla stranami dělnické třídy, ale elitářskými stranami tzv. avantgardy neboli „revolučního předvoje“. Nezajímaly je proto ani tak konkrétní zájmy dělnické třídy, ale spíše totalitární ideologie, kterou dělníkům (a samozřejmě i všem ostatním) vnucovaly, a ty, kdo s nimi nesouhlasili, se snažily „převychovávat“ nebo prostě „likvidovat“. Proto je řada politologů právem řadila do jiné konfliktní linie.⁶⁵ Například Maurice Duverger řadil ve své průkopnické monografii *Les partis politiques* z roku 1951 Francouzskou komunistickou stranu (PCF) především do konfliktní linie (on tehdy mluvil o „dualistických protikladech/oppositions dualistes“) Západ versus Východ (*Occidentaux – Orientaux*).⁶⁶ Francouzští politologové Jean a Monique Charlotovi v monumentální čtyřsvazkové francouzské učebnici politické vědy rozšířili tento dělicí řez na obecnější protiklad mezi demokracií a totalitarismem (kde na straně totalitarismu nejsou jen komunistické strany, ale také nacistická aj. strany fašistického typu) a označili to jako rozštěpení (franc. *clivage*) „stát versus občanská společnost“. Nutno dodat, že i sám Rokkan v některých textech hovořil také

| 67

---

65 O tom, do jakého rozštěpení by se měl nějaký typ strany zařadit, však nemůže jednou provždy autoritativně rozhodnout nějaký teoretik. Každý konkrétní případ musí být nejprve důkladně empiricky zkoumán (včetně možných proměn v čase), což bohužel většina současných západních politologů nedělá, nechce dělat a není toho ani schopna.

66 Tato slavná Duvergerova kniha *Les partis politiques* z roku 1951 vyšla v roce 2016 v českém překladu manželů Velíškových, který jsem důkladně opravil a podstatně přepracoval (viz Duverger 2016). Duverger v polovině 20. století identifikoval ve Francii tři takové „dualistické protiklady“: 1. liberalismus versus socialismus (neboli dirigismus), 2. klerikalismus versus sekularismus (*cléricals – laïcs*) a 3. již výše uvedený Západ versus Východ. V důsledku toho, že tyto tři „dualistické protiklady“ se nespojují, ale naopak kříží neboli „převrstvují“ (Duverger používá zejména výraz *superposition des dualismes*, američtí politologové to nazývají *overlapping membership*, tj. překrývající se členství, *conflicting identifications*, tj. konfliktní identifikace a *cross-pressures*, tj. křížující se tlaky), výsledkem byly tyto stranické „rodiny“ ve Francii:

- komunisté (východní, dirigističtí, sekularističtí)
- progresističtí křesťané (východní, dirigističtí, klerikální)
- socialisté (západní, dirigističtí, sekularističtí)
- lidoví republikáni MRP, tj. křesťanští demokraté (západní, dirigističtí, klerikální)
- radikálové (západní, liberální, sekularističtí)
- pravice (západní, liberální, klerikální)

o „mezinárodní revoluci“, tj. bolševické Říjnové revoluci (Rokkan 1970).⁶⁷

TABULKA 2: Genealogická klasifikace politických stran.

PRŮMYSLOVÁ REVOLUCE		NÁRODNÍ REVOLUCE	
DIMENZE		DIMENZE	
funkční	teritoriální	funkční	teritoriální
vlastníci	město	církev	centrum
versus		versus	
pracující	vesnice	stát	periferie
buržoazní	-----	křesťanské	centralistické
dělnické	agrární	antiklerikální	autonomistické

Zdroj: Podle D.-L. Seilera (1980, 1996).

Rozštěpení církev–stát staví proti sobě stoupence církevního vlivu ve společenském životě a stoupence laicizace a sekularizace. Do první kategorie bývají zařazovány křesťanskodemokratické strany, do druhé radikální strany. Konflikt mezi oběma orientacemi je dnes už značně oslaben.

Konfliktní linie centrum–periferie staví proti sobě centralisty, hájící zájmy „technostruktury“ (John Kenneth Galibraith), a autonomisty, jež lze rozdělit na regionalisty, federalisty a separatisty.

Konfliktní linie město–venkov se politicky projevuje především ze strany venkova, kde se objevují agrární, zemědělské strany. Seiler svého času soudil, že švýcarská strana automobilistů, která byla zastoupena ve federálním parlamentu v Bernu, reprezentovala městské zájmy. Bylo by však chybné snažit se vměstnat strany zelených do „venkovských“ stran. Jsou správněji spojovány s tzv. postmateriálními hodnotami, jimiž se zabývá zejména Ronald Inglehart (Inglehart 1977).

Konflikt neopustíme dokonce ani v souvislosti s funkcionalistickým přístupem k původu stran.⁶⁸ Připomeňme tzv. tribunskou funkci. Tribunskou funkci (ve francouzském originálu *fonction tribunitienne*) připisuje francouzský politolog **Georges Lavau** (1918–1990) zejména těm politickým stranám, které hájí skupiny,

67 O tom, jak se belgický politolog Daniel-Louis Seiler pokusil adaptovat tyto myšlenky na demokratický přechod ve středoevropských zemích po roce 1989 a jak jsem jeho pokus upravil, se lze dočíst v mé knize *Systémy politických stran* (Novák 1997).

68 Funkcionalistický přístup se obecně snaží vysvětlit původ politických stran funkcemi, které zastávají, rolemi, které hrají.

jež mají dojem, že jsou vyloučeny z účasti v daném systému. Tím pádem politické strany, které jsou „zjevně“ (manifestně) nepřátelské politickému systému a jeho hodnotám (tzv. antisystémové strany), plní podle této perspektivy „latentním“ (skrytým) způsobem tribunskou funkci a přispívají nepřímou k zachování určitých prvků tohoto systému. To znamená, že fakticky přestávají být revoluční (nebo separatistické atd.), dále, že nabyly dost síly a reprezentativity k tomu, aby mohly účinně blokovat nebo překážet fungování systému, aniž by se zmohl odpovědět na to represí nebo jejich zákazem, konečně že mají dostatečnou autoritu nad skupinami, za jejichž mluvčí se vydávají, aby jim zabránily pořádat divoké akce.

| 69

Prospívá vůbec tato tribunská funkce politickému systému? Georges Lavau odpovídá takto: „Ne, v tom smyslu, že narušuje harmonické fungování a že může vyústit v neodpovědných činech a chováních tribunských stran. Ano, v tom smyslu, že odvádí od revolučních sklonů a že je v jistých explozivních situacích jedním z prostředků, jak žít se štěpeními. Pro strany, které si libují v uskutečňování této (tribunské) funkce, to obsahuje výhodu, že jim poskytuje příznivý terén k jejich růstu systematickým využíváním nespokojenosti, ale představuje to pro ně zároveň riziko, že ztratí svůj revoluční charakter, že se dostanou do vleku leckdy nestálých klientel, a konečně že je to nastálo nebo alespoň dlouhodobě vyřadí z výkonu odpovědnosti, a tedy také z výhod moci.“ (Lavau 1969)

Otázky

1. Jaký je podle Giovannioho Sartoriho rozdíl mezi sociologií politiky a politickou sociologií?
2. Co je podle Václava Bělohradského chybou „nepolitické politiky“?
3. Proč Raymond Aron a Jean Leca tvrdí, že neexistuje ve vlastním smyslu marxistická politická teorie?
4. Proč lze v politické vědě jen s velkou nadsázkou hovořit o „paradigmatech“ v Kuhnově smyslu?
5. Co se nejčastěji vytýká formálnímu modelování v politické vědě?
6. Proč považuje Mattei Dogan weberovskou typologii legitimacy/panství za anachronickou?
7. Jak lze doplnit Dahlovu definici moci „A má moc nad B, pokud může dosáhnout, že B udělá něco, co by jinak neudělal“, aby odpověděla na námitky svých kritiků?

8. Proč rozdíl mezi politikem a úředníkem ztrácí podle Raymonda Arona v komunistickém režimu svůj význam?
9. Proč není podle Ralfa Dahrendorfa nutně soukromé vlastnictví výrobních prostředků rozhodující formou moci?
10. Co je podle Jeana a Moniky Charlotových rozštěpení „stát versus občanská společnost“ a jak se liší od dualistického protikladu „Východ versus Západ“ podle Maurice Duvergera?

70 | Bibliografie

Citovaná literatura

- Andrews, W. G. (ed.) 1982. *International Handbook of Political Science*. Westport, Connecticut: Greenwood Press.
- Aristoteles. (1990) 2015. *Les Politiques*. Přeložil P. Pellegrin. Paris: Flammarion. 3., opravené vyd.
- Aristoteles. 1996. *La Politique*. Přeložil P. Louis. Paris: Hermann.
- Aristotelés. 1988. *Politika*. Přeložil J. Špaňár. Bratislava: Pravda.
- Aristotelés. (1939) 1998. *Politika*. Přeložil A. Kříž.⁶⁹ Praha: Rezek.
- Aristotelés. 2009. *Politika*. Přeložil A. Kříž. Praha: Rezek.
- Aristotelés. 2004. *Politika*. II. Přeložil M. Mráz. Praha: Oikoyomenh.
- Aron, R. 1954. „Note sur la stratification du pouvoir.“ *Revue française de science politique* 4 (3): 469–483. [online] Dostupné z: <<http://persee.fr>>.
- Aron, R. 1962. „A propos de la théorie politique.“ *Revue française de science politique* 12 (1): 5–26. [online] Dostupné z: <<http://persee.fr>>.
- Aron, R. (1959) 1963. „Introduction.“ Pp. 5–52 in M. Weber. *Le savant et le politique*. Paris: Plon, collection 10/18.
- Aron, R. 1964. *La lutte de classes*. Paris: Gallimard.
- Aron, R. 1965a. *Démocratie et totalitarisme*. Paris: Gallimard.
- Aron, R. 1965b. „Catégories dirigeantes ou classes dirigeantes?“ *Revue française de science politique* 15 (1): 7–27. [online] Dostupné z: <<http://persee.fr>>.

---

69 V roce 2009 vyšlo ve stejném nakladatelství nové kapesní brožované vydání této *Politiky*. Jde však stále o překlad Antonína Kříže, který je téměř osmdesát let starý (1. vyd. je z roku 1939). Těm, kteří jsou zvyklí číst slovensky, proto vřele doporučuji o půlstoletí novější slovenský překlad *Politiky* (z roku 1988) od Júlia Špaňára, jehož kapesní brožovaná reedice v bratislavském nakladatelství Kalligram je z roku 2006. Milan Mráz vydal nové české knižní překlady (paralelně s řeckým originálem) I. a II. knihy Aristotelovy *Politiky*, avšak ani jedné z tzv. realistických knih (IV., V. a VI.), které jsou pro empirickou politickou vědu klíčové.

- Aron, R. 1966. „La sociologie politique.“ Pp. 29–41 in G. Le Bras, P.-H. Chombart de Lauwe, R. Aron et al. *Aspects de la sociologie française*. Paris: Les Éditions ouvrières.
- Aron, R. 1972. *Études politiques*. Paris: Gallimard.
- Aron, R. 1993. *Demokracie a totalitarismus*. Přeložil V. Jochmann. Brno: Atlantis.
- Aron, R. 2006. „Classes sociales, classe politique, classe dirigeante.“ Pp. 503–523 in *Les sociétés modernes*. Paris: Presses universitaires de France. (Původně vyšlo in *Archives européennes de sociologie*, 1960, vol. 1, no. 2, p. 142–157.)
- Bachrach, P., M. Baratz. 1962. „The Two Faces of Power.“ *Americal Political Science Review* 56: 947–952.
- Bagehot, W. (1867) 1963. *The English Constitution*. London: The Fontana Library.
- Balandier, G. (1967) 1978. *Anthropologie politique*. Paris: Presses universitaires de France.
- Balandier, G. 2000. *Politická antropologie*. Přeložil L. Šerý. Praha: Dauphin.
- Baudouin, J. 1998. *Introduction à la sociologie politique*. Paris: Seuil.
- Baudouin, J. 2000. *Introduction à la science politique*. 6. vyd. Paris: Dalloz.
- Beetham, D. 1991 *The Legitimation of Power (Issues in political theory)*. London: Palgrave Macmillan.
- Beetham, D. 1993. „In Defence of Legitimacy.“ *Political Studies* 41 (3): 488–491.
- Belling, V. 2009. *Legitimita moci v postmoderní době*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity.
- Bělohradský, V. 1992. *Kapitalismus a občanské ctnosti*. Praha: Československý spisovatel.
- Bénéton, P. 1987. *Introduction à la politique moderne*. Paris: Hachette.
- Bénéton, P. 1997. *Introduction à la politique*. Paris: Presses universitaires de France.
- Birnbaum, S. 1975. *Le pouvoir politique. Textes et commentaires – Science politique*. Paris: Dalloz.
- Blondel, J. 1985. „Généralités: le comparatisme.“ Pp. 1–26 in M. Grawicz, J. Leca. *Traité de science politique*. 2. svazek. Paris: Presses universitaires de France.
- Blondel, J. 1994. „Plaidoyer pour une conception oecuménique de l'analyse comparée.“ *Revue internationale de politique comparée* 1 (1): 5–18.
- Bodéüs, R. 1982. *Le philosophe et la cité*. Paris: Les Belles Lettres (existuje i angl. překlad).

- Bodéüs, R. 1991. *Politique et philosophie chez Aristote*. Namur: Société des études classiques.
- Bodéüs, R. 2004. *Le véritable politique et ses vertus selon Aristote*. Recueil d'études. Louvain-la-Neuve: Peeters.
- Boncourt, T. 2009. *Une histoire de l'Association internationale de science politique*. Québec: IPSA/AISP (existuje i anglická verze).
- Braud, P. (1982) 2011. *La Science politique*. 10. vyd. Paris: Presses universitaires de France.
- Burnham, J. 1941. *The Managerial Revolution*. New York: Penguin Books.
- 72 | Coakley, J. 2004. „Evolution dans l'organisation de la science politique: la dimension internationale.“ *Revue internationale des sciences sociales* 179: 189–203.
- Coakley, J., J. Trent 2002. *History of the International Political Science Association 1949–1999*. Dublin: IPSA/AISP.
- Cole, G. D. H. „Les études politiques dans les universités britanniques.“ In: UNESCO. 1950: 637–666.
- Colebath, H. C. 2005. *Úvod do policy*. Brno: Barrister & Principal.
- Coser, L. 1956. *The Function of Social Conflict*. Glencoe: The Free Press.
- Dahl, R. A. 1957. „The Concept of Power.“ *Behavioral Science* 2.
- Dahl, R. A. 1970. *Modern Political Analysis*. 2. vyd. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Dahl, R. A. 1995a. *Demokracie a její kritici*. Přeložila H. Blahoutová. Praha: Victoria Publishing.
- Dahl, R. A. 1995b. *Demokracie v právním státě?* Přeložil J. Čulík. Praha: Readers International.
- Dahl, R. A. 2001. *O demokracii*. Přeložil J. Foltýn. Praha: Portál.
- Dahl, R. A. (ed.) 1965. *Political Oppositions in Western Democracies*. New Haven: Yale University Press.
- Dahrendorf, R. 1959. *Class and Class Conflict in Industrial Society*. Stanford: Stanford University Press.
- Dogan, M. 1998. „Legitimita režimů a důvěra v instituce: od klasické typologie k novým skutečnostem.“ Přeložil M. Novák. *Politologická revue* 4 (2): 111–127.
- Dogan, M. 2004. „Y a-t-il des paradigmes en science sociale comparative?“ Pp. 24 in C. Thiriot, M. Marty, E. Nadal (eds.). *Penser la politique comparée*. Paris: Karthala.
- Dogan, M., R. Pahre. 1991. *L'innovation dans les sciences sociales. La marginalité créatrice*. Paris: Presses universitaires de France (existuje i anglická verze).
- Downs, A. 1957. *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper and Row.

- Duguit, L. 1889. „Le droit constitutionnel et la sociologie.“ *Revue internationale de l'enseignement*. Paris, Armand Colin, vol. 18, p. 484–505⁷⁰. [online] Dostupné z: <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5455007s/f6.image>>.
- Duverger, M. 1966. *Sociologie politique*. Paris: Presses universitaires de France.
- Duverger, M. 1973. *Sociologie de la politique. Eléments de science politique*. Paris: Presses universitaires de France.
- Duverger, M. (1951) 1981. *Les partis politiques*. 10. vyd. Paris: Armand Collin, collection Points.
- Džilas, M. 1977. *Nová třída. Kritika soudobého komunismu*. Přeložil R. Vlach. Curych: Demos.
- Easton, D. 1959. „Political Anthropology.“ Pp. 211–262 in B. J. Siegel (ed.). *Biennial Review of Anthropology*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Favre, P. 1985. „Histoire de science politique.“ Pp. 3–45 in M. Grawitz, J. Leca (eds.). *Traité de science politique*. 1. sv. Paris: Presses universitaires de France.
- Favre, P. 2007. „La question de l'objet de la science politique a-t-elle un sens?“ Pp. 17–33 in P. Favre, O. Fillieule, F. Jobard (eds.). *L'atelier du politiste: Théories, actions, représentations*. Paris: Editions La Découverte.
- Fiala, P., K. Schubert. 2000. *Moderní analýza politiky*. Brno: Barrister & Principal.
- Fibich, J. 1967. *K otázkám byrokracie a byrokratismu. Vybrané kapitoly ze sociologie organizace a politiky*. Praha: Academia.
- Freund, J. 1985. „Raymond Aron, directeur de thèse.“ *Commentaire*, 28–29: 55–58. (Monotematické dvojčíslo: Raymond Aron 1905–1983. Histoire et politique).
- Friedrich, C. 1941. *Constitutional Government and Democracy*. 2. vyd. Boston: Ginn.
- Friedrich, C. 1963. *Man and His Government: An Empirical Theory of Politics*. New York: McGraw-Hill.
- Goodin, R. E., H.-D. Klingemann (eds.). 1996. *A New Handbook of Political Science*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Grawitz, M., J. Leca (eds.). 1984. *Traité de science politique*. 4 svazky. Paris: Presses universitaires de France.
- Greenstein, F. I., N. W. Polsby (eds.). 1975. *Handbook of Political Science*. Reading, Mass.: Addison-Wesley.

70 Vyšlo v témže roce také samostatně jako separát. Citovaná elektronická verze (včetně její paginace) je podle tohoto separátu.

- Habermas, J. 1985. *Après Marx*. Paris: Fayard.
- Heywood, A. 2004. *Politologie*. Přeložil Z. Masopust. Praha: Eurolex Bohemia. (Několik vydání, 1. je z r. 2004.)
- Heywood, A. 2005. *Politická teorie*. Přeložil Z. Masopust. Praha: Eurolex Bohemia.
- Holzer, J., P. Pšejja. 2007. „Na cestě ke světlým zítřkům aneb česká politologie patnáct let po.“ *Politologický časopis* 1: 61–70.
- Chagnollaud, D. 1996. *Introduction à la politique*. Paris: Seuil.
- Chabot, J.-L. 2003. *Introduction à la politique*. Grenoble: Presses universitaires de Grenoble.
- Inglehart, R. 1977. *The Silent Revolution. Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Janet, P. 1896. *Dějiny vědy politické se zřetelem ku mravovědě*. 2 svazky. Přeložil B. Foustka. Praha: Jan Laichter.
- Kouba, K. 2011. „Publikační výsledky českých kateder politologie a mezinárodních vztahů a jejich výzkumníků v citačních databázích (1990–2010).“ *Politologický časopis – Czech Journal of Political Science* 18 (4): 354–378.
- Kouba, K., O. Císař, J. Navrátil. 2015. „The Czech Political Science: A Slow March Towards Relevance?“ Pp. 63–85 in B. Krauz-Mozer, M. Kułakowska, P. Borowiec, P. Ścigaj (eds.). *Political Science in Europe at the Beginning of the 21st Century*. Krakow: Jagiellonian University Press.
- Kuhn, T. S. 1962. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kuhn, T. S. 1997. *Stuktura vědeckých revolucí*. Přeložil T. Jeníček. Praha: Oikoymenh.
- Kunc, J. 2000. *Stranické systémy v re/konstrukci*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Laubier, P. de. 1983. *Introduction à la sociologie politique*. Paris: Masson.
- Lavau, G. 1969. „Partis et systèmes politiques: interactions et fonctions.“ *Canadian Journal of Political Science/Revue canadienne de science politique* 2 (1), March.
- Lipset, S. M. (1960) 1981. *Political Man. The Social Bases of Politics*. Rozšířené vydání. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Lipset, S. M., S. Rokkan (eds.). 1967. *Party Systems and Voter Alignments*. New York: Free Press.
- Luhmann, N. 1987a. *Soziologische Aufklärung 4. Beiträge zur funktionalen Differenzierung der Gesellschaft*. Opladen: Westdeutscher Verlag.

- Luhmann, N. 1987b. „The Representation of Society within Society.“ *Current Sociology* 35 (2).
- Maritain, J. 2007. *Člověk a stát*. Přeložil K. Šprunk. Praha: Triáda.
- Marx K., B. Engels. 1957. „Svatá rodina.“ In *Spisy*. Sv. II. Praha: Svoboda.
- Masaryk, T. G. (1925) 1938. *Světová revoluce*. Praha: Čin.
- Merritt, R. C. 1970. *Systematic Approaches to Comparative Politics*. Chicago: Rand Mc Nally.
- Merton, R. K. 1957. *Social Theory and Social Structure*. 2. rozšířené vyd. Glencoe: The Free Press.
- Mill, J. S. (1843) 1920. *A System of Logic Ratiocinative and Inductive*. London: Longmans, Green and Co. [online] Dostupné z: <http://oll.libertyfund.org/index.php?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=246&Itemid=27>.
- Mill, J. S. (1892) 1992. *Úvahy o vládě ústavní*. Přeložil F. Vahalík. Praha: Svoboda.
- Miller, D. a kol. 2003. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Přeložili J. Kuchtová, I. Lukáš, J. Ogrocká. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal.
- Minogue, K. 2001. *Velmi krátký úvod do politiky*. Přeložil I. Lukáš. Brno: Barrister & Principal.
- Montesquieu, Ch.-L. (1748) 1979. *De l'esprit des lois*. 2 svazky. Paris: Garnier-Flammarion.
- Montesquieu, Ch.-L. 2010. *O duchu zákonů I*. Přeložila H. Fořtová. Praha: Oikoymenh.
- Montesquieu, Ch.-L. 2015. *O duchu zákonů II. Obrana Ducha zákonů*. Přeložila H. Fořtová. Praha: Oikoymenh.
- Mulgan, R. G. 1998. *Aristotelova politická teorie*. Praha: Oikoymenh.
- Novák, M. 1997. *Systémy politických stran*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). [online] Dostupné z: <www.miroslavnovak.cz>.
- Novák, M. 2001a. „Aristotelova politická sociologie a moderní reprezentativní demokracie.“ *Sociologický časopis* 37 (4): 406–423. [online] Dostupné z: <http://sreview.soc.cas.cz/uploads/9630ed10d88be8b526d78165ff61c3dcbced43e9_138_405NOVAK.pdf>.
- Novák, M. 2001b. *Jakou demokracii pro nové demokracie*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity. [online] Dostupné z: <www.miroslavnovak.cz>.
- Novák, M. 2002. „Jiří Kunc: Stranické systémy v re/konstrukci.“ (Recenze). *Sociologický časopis* 38 (5): 647–650.
- Novák, M. 2008. *Mezi demokracií a totalitarismem*. Brno: Mezinárodní politologický ústav. (Opravený dotisk 1. vydání z prosince 2007.)
- Novák, M. 2010. „Ekonomická a politická moc podle Raymonda Arona.“ Pp. 31–55 in D. Kroupa (ed.). *Současné teorie moci*. Ústí nad

Labem: Acta Universitatis Purkynianae, Facultatis Philosophicae,
Studia Politologica 1.

- Novák, M. 2012. „Mé vzpomínky na profesora Miloslava Petruska (15. 10. 1936–19. 8. 2012), spoluzakladatele FSV UK a jejího druhého děkana.“ *Acta Politologica* 4 (2): 211–215. [online]. Dostupné z: <<http://acpo.vedeckecasopisy.cz/publicFiles/00220.pdf>>.
- Novák, M. 2016a. „La notion du post-communisme est-elle encore pertinente? Le pour et le contre.“ Pp. 177–195 in P. Claret (ed.), monotematické číslo 2/2016 „L'Europe centrale et orientale, 25 ans après la chute du Mur de Berlin. Retour sur l'„expérience post-communiste“ časopisu *Est-Europa. Revue d'études politiques et constitutionnelles est-européennes*. Bayonne: l'Institut Universitaire Varenne.
- Novák, M. 2016b. „L'Europe politique et l'avenir de la démocratie.“ Pp. 43–56 in Y. C. Zarka, P. Perrineau, A. Laquière (eds.). *L'Union européenne entre implosion et refondation*. Paris: Edition Mimésis, Collection Philosophie et Société.
- Novák, M. 2017. „Aronovo pojetí suverenity a Schmittova kritika světového státu.“ Pp. 118–139 in V. Belling, L. Kollert a kol. *Suverenita panovníka, lidu a státu v moderní politické filosofii*. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně, Studia Politologica.
- Novák, M. 2018. „Sociopolitické změny, povstání, převraty, revoluce a jejich předcházení: pokus o rekonstrukci Aristotelovy koncepce.“ *Acta Politologica*, 10 (1): 86–138.
- Novák, M. (ed.) 2016. *Strany, volby a demokracie: od Duvergera k Sartorimu a dále*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Pithart, P. 1990. *Obrana politiky*. Praha: Panorama.
- Potůček M. a kol. 2005. *Veřejná politika*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Prélot, M. 1961. *La Science politique*. Paris: Presses universitaires de France.
- Ricci, D. M. 1984. *The Tragedy of Political Science: Politics, Scholarship, and Democracy*. New Haven: Yale University Press
- Rokkan, S. 1970. *Citizens, Elections, Parties*. Oslo: University Press.
- Říchová, B. 2000. *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál.
- Sartori, G. 1968. „The Sociology of Parties: A Critical Review.“ Pp. 1–25 in O. Stammer (ed.). *Party Systems, Party Organizations, and the Politics of New Mass*. Berlin: Free University of Berlin. [Přetištěno in P. Mair (ed.). 1990. *The West European Party System*. New York: Oxford University Press, p. 150–182.]
- Sartori, G. 1973. „What is ‚Politics‘.“ *Political Theory* 1 (1): 5–26.

- Sartori, G. (ed.). 1984. *Social Science Concepts. A Systematic Analysis*. London: Sage.
- Sartori, G. (1979) 1991. *La Politica. Logica e metodo nelle scienze sociali*. Milano: Sugarco Edizioni.
- Sartori, G. 1993. *Teória demokracie*. Přeložili M. Oravcová, L. Kovačič, P. Baker. Bratislava: Archa.
- Sartori, G. 2004. „Where is Political Science Going?“ *PS: Political Science and Politics* 37 (4): 785–787.
- Seiler, D.-L. 1980. *Partis et familles politiques*. Paris: Presses universitaires de France, collection Thémis.
- Seiler, D.-L. (1978) 1996. *Les partis politiques en Europe*. 3., rozšířené vyd. Paris: Presses universitaires de France.
- Shugart, M. S., J. M. Carey. 1992. *Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schmitt, C. 2007. *Pojem politična*. Přeložil O. Vochoč. Brno/Praha: CDK/Oikoymenh.
- Schumpeter, J. A. 2004. *Kapitalismus, socialismus a demokracie*. Přeložil J. Ogrocký. Brno: CDK.
- Schumpeter, J. A. (1942) 2008. *Capitalism, Socialism and Democracy*. 3. vyd. New York: Harper and Row.
- Schwartzberg, R.-G. (1971) 1998. *Sociologie politique. Eléments de science politique*. 5. vyd. Paris: Montchrestien.
- Siegfried, A. (1913) 1964. *Tableau politique de la France de l'Ouest sous la IIIe République*. Paris: Armand Colin.
- Simmel, G. 1955. *Conflict. The Web of Group Affiliation*. Glencoe: Free Press.
- Strauss, L. 1953. *Natural Right and History*. Chicago: Chicago University Press.
- Strauss, L. 1958. *Thoughts on Machiavelli*. Washington: University of Washington Press.
- Strauss, L. 1982. *Pensées sur Machiavel*. Paris: Payot.
- Syllaba, T. 2001. „Vznik a osudy politologie.“ S. 151–155 in V. Veber (ed.). *Politologie: ideje a dějiny. Sborník k 75. narozeninám Theodora Syllaby*. Hradec Králové: Ústav filosofie a společenských věd Univerzity Hradec Králové, nakl. Gaudeamus.
- Šanc, D. 2009. *Česká politologie. Etablování oboru*. Plzeň: Západočeská univerzita.
- Škaloud, J. 1969. *Úvod do politologie*. Bratislava: Epona.
- Škaloud, J. 1991. *Úvod do politologie*. Praha: Vysoká škola ekonomická.
- Thiriot, C., M. Marty, E. Nadal (eds.). 2004. *Penser la politique comparée*. Paris: Karthala.

- Tocqueville, A. de. 2001. *Demokracie v Americe*. Přeložil V. Jochmann. Praha: Academia.
- Tocqueville, A. de. 2003. *Starý režim a revoluce*. Přeložili A. Borovičková, V. Jochmann. Praha: Academia.
- UNESCO. 1950. *La science politique contemporaine. Contribution à la recherche, la méthode et l'enseignement*. Paris: UNESCO.
- Weber, V. (ed.). 2001. *Politologie: ideje a dějiny. Sborník k 75. narozeninám Theodora Syllaby*. Hradec Králové: Ústav filosofie a společenských věd Univerzity Hradec Králové, nakl. Gaudeamus.
- 78 | Weber, M. 1919. *Politik als Beruf*. München/Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot.
- Weber, M. 1929. *Politika jako povolání*. Přeložil J. Mertl. Praha: Orbis. (V roce 1998 vyšel 2. český překlad ve sborníku Weber, M. 1998. *Metodologie, sociologie a politika*. Přeložil M. Havelka. Praha: Oikoymenh.)
- Weber, M. 1990. *Politika ako povolanie*. Bratislava: Spektrum.
- Zinověv, A. 1976. *Zijajušičje vysoty*. Lausanne: L'Age d'homme. (Existoval český překlad v samizdatu *Zejíčí výšiny*, překladatel neuveden.)
- Zinověv, A. 1983. *Zárné zítřky*. Přeložila M. Filipová a kol. Köln: Index. (Samizdatově vyšlo v Praze v tzv. Krameriově expedici 1983.)

Vybrané učebnice politologie v češtině

Překlady

- Heywood, A. 2004. *Politologie*. Přeložil Z. Masopust. Praha: Eurolex Bohemia. (Několik vydání, 1. je z r. 2004.)
- Berg-Schlosser, D., T. Stammen. 2000. *Úvod do politické vědy*. Přeložil R. Kučera. Praha: ISE.

Původní české

- Cabada, L., M. Kubát a kol. 2002. *Úvod do studia politické vědy*. Praha: Eurolex Bohemia. (Několik vydání, 1. je z r. 2002.)
- Říchová, B. 2002. *Úvod do současné politologie*. Praha: Portál.

Vybrané učebnice v angličtině

- Goodin, R. E. (ed.). 2009. *The Oxford Handbook of Political Science*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Goodin, R. E., H.-D. Klingemann (eds.). 1996. *A New Handbook of Political Science*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Greenstein, F. I., N. W. Polsby (eds.). 1975. *Handbook of Political Science*. 8 sv. Reading, Mass.: Addison-Wesley.
- Lawson, K. 1997. *The Human Polity. A Comparative Introduction to Political Science*. 4. vyd. Boston: Houghton Mifflin.

Morlino, L., D. Berg-Schlosser, B. Badie. 2017. *Political Science: A Global Perspective*. London: Sage.

Vybrané učebnice ve francouzštině⁷¹

Grawitz, M., J. Leca (eds.). 1985. *Traité de science politique*. 4 sv. Paris: Presses universitaires de France. (1. svazek byl přeložen do slovenštiny.)

Braud, P. (1982) 2011. *La Science politique*. Paris: Presses universitaires de France. 10. vyd.

Bénéton, P. (1997) 2010. *Introduction à la politique*. 2. vyd. Paris: Presses universitaires de France. Collection Quadrige. | 79

Cohen, A., B. Lacroix, P. Riutort (eds.) (2009) 2015. *Nouveau manuel de science politique*. 2., rozšířené vydání. Paris: La Découverte.

Chabot, J.-L. 2003. *Introduction à la politique*. Grenoble: Presses universitaires de Grenoble.

Schwartzberg, R.-G. (1971) 1998. *Sociologie politique. Eléments de science politique*. 5. rozšířené a aktualizované vyd. Paris: Montchrestien.

Schemeil, Y. (2010) 2015. *Introduction à la science politique*. Paris: Presses de Sciences Po & Dalloz.

Meynaud, J. 1961. *Introduction à la science politique*. 2. vyd. Paris: Armand Colin [online] Dostupné z: <http://classiques.uqac.ca/contemporains/meynaud_jean/intro_sc_pol/intro_sc_pol.html>.

Vybrané učebnice v němčině

Bellers, J., R. Kipke. 2006. *Einführung in die Politikwissenschaft*. 4. vyd. München: Oldenbourg.

Frantz, C., K. Schubert. 2005. *Einführung in die Politikwissenschaft*. Münster: Lit-Verlag.

Jesse, E., F. Hartleb. 2007. *Politikwissenschaft. Eine Einführung*. Wiesbaden: VS Verlag.

Mols, M., H.-J. Lauth, C. Wagner. (Hrsg.). 2009. *Politikwissenschaft: Eine Einführung*. 6. vyd. Stuttgart: UTB.

Naßmacher, H. 2004. *Politikwissenschaft. Lehrbuch*. 5. vyd. München: Oldenbourg.

Encyklopedie

Badie, B., T. Inoguchi, D. Berg-Schlosser, L. Morlino. (eds.). 2010. *IPSA Encyclopedia of Political Science*. London: Sage.

---

71 Toto pořadí není podle abecedy, ale podle užitečnosti pro studenty politologie. Mohu však doporučit všechny tyto učebnice.

Odborné časopisy české⁷²

Acta Politologica (vydává elektronicky Institut politologických studií
Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy)

Evropská volební studia (vydává katedra politologie FSS MU v Brně)

Politologická revue (vydává Česká společnost pro politické vědy)

Politologický časopis (vydává Mezinárodní politologický ústav Masary-
kovy univerzity v Brně)

Středoevropské politické studie (vydává elektronicky Mezinárodní poli-
tologický ústav Masarykovy univerzity v Brně)

80 |

Odborné časopisy slovenské

Slovenská politologická revue/Slovak Journal of Political Science (vydává
Katedra politológie FF UCM v Trnavě)

Politické vedy (vydává Fakulta politických vied a medzinárodných vzťa-
hov UMB v Banskej Bystrici)

Použitelné webové stránky

Používání webových stránek je zvláště důležité v postkomunistických zemích, jako je právě Česká republika, protože komunistická „vědecká“ cenzura zabránila tomu, aby české knihovny v 50., 70. a 80. letech 20. století měly odpovídající přísun odborné zahraniční „buržoazní“ literatury. Ani po listopadu 1989 nemůže většina českých knihoven z finančních důvodů vždycky provádět dostatečný nákup relevantních zahraničních odborných monografií a vědeckých periodik. Proto když české univerzity koupí přinejmenším na urči-

---

72 Je samozřejmě třeba číst zejména odborné politologické časopisy v angličtině. Je však delikátní uvádět nějaký výběr, protože je jich velké množství. Schůdnější je poukázat na:

a) velké národní politologické časopisy (např. *American Journal of Political Science*, *American Political Science Review*, *Political Science Quarterly*, *British Journal of Political Science*, *Canadian Journal of Political Science/Revue canadienne de science politique*, v jiných jazycích např. *Revue française de science politique*, *Rivista Italiana di Scienza Politica*);

b) časopisy pro určité oblasti světa, pro Evropu např. *European Journal of Political Research*, pro středoevropské a východoevropské země *Communist and Post-Communist Studies*, *Europe-Asia Studies*, *Politics in Central Europe*, v němčině např. *Osteuropa*;

c) časopisy specializované na určité subdisciplíny, pro komparativní politologii třeba *Comparative Political Studies* nebo *Comparative Politics*, ve francouzštině *Revue internationale de politique comparée*, v němčině *Zeitschrift für Vergleichende Politikwissenschaft*; pro politickou teorii *Political Theory*, *Review of Politics*, *Journal of Theoretical Politics* atd;

d) časopisy specializované na křížení nějaké subdisciplíny a „regionální“ specializace, např. *Comparative European Politics*;

e) časopisy specializované na nějaké užší téma, např. o politických stranách je to *Party Politics*, o volbách *Electoral Studies*, o opozici *Government and Opposition*.

tou dobu právo na nějaké významné zahraniční odborné časopisy v elektronické podobě, měli by toho jejich pedagogové a studenti využít. Sníží se tím do značné míry handicap českých politologů a studentů politologie ve srovnání s jejich kolegy z dlouhodobě demokratických zemí.

Richard Kimber's Political Science Resources: <http://www.politicsresources.net>

Poly-Cy: Internet Resources for Political Science: <http://www.polsci.wvu.edu/PolyCy/>

Lijphart Elections Archive: <http://libraries.ucsd.edu/lij/>

IPSA/AISP: <http://www.ipsa.org/>

Česká společnost pro politické vědy: <http://www.cspv.cz/>

European Consortium for Political Research: <http://www.essex.ac.uk/ecpr/>

Quebecká elektronická knihovna. „Les classiques des sciences sociales“ (Klasikové sociálních věd): http://www.uqac.quebec.ca/zone30/Classiques_des_sciences_sociales/index.html

Francouzská elektronická knihovna periodik humanitních a sociálních věd „Persée“⁷³: <http://www.persee.fr/>

| 81

---

73 Mj. tam jsou v elektronické podobě (s výjimkou posledních několika ročníků) kompletně všechna čísla *Revue française de science politique*.

POLITIKA A FILOSOFIE: ÚVOD DO POLITICKÉ FILOSOFIE

Marek Skovajsa

82 | Osnova

1. Úvod
2. Klasická politická filosofie: Řecko a Řím
3. Křesťanství
4. Republikanismus
5. Základy moderní politické filosofie – Machiavelli, Hobbes, Locke, Rousseau
6. Současná politická filosofie
  - 6.1 Konzervatismus
  - 6.2 Totalitarismus a klasický liberalismus
  - 6.3 Egalitární liberalismus
  - 6.4 Neoliberalismus a libertarianismus
  - 6.5 Komunitarianismus
  - 6.6 Marxismus
  - 6.7 Feministická politická filosofie
7. Závěr

1. ÚVOD

Tato kapitola podává velmi stručný úvod do problematiky politické filosofie jako jednoho z oborů bezprostředně souvisejících s politickou vědou. Politická filosofie je mnohem starší než politická věda ve smyslu, jak se této disciplíně rozumí dnes v českém prostředí. Politická filosofie se vyvíjela jako součást obecné filosofie od počátků filosofického myšlení, které můžeme umístit přibližně do 6. století př. n. l. do antického Řecka. Politická věda vznikla postupným odloučením od politické filosofie i dalších disciplín, zejména práva a historie, teprve během posledních dvou století. Politická filosofie, označovaná také jako politická teorie, a politická věda jsou dnes často považovány za samostatné obory a vyučovány odděleně. Přesto zůstávají velmi úzce provázány. Znalost základů politické filosofie je

nepostradatelnou součástí vzdělání politických vědců, a naopak političtí filosofové se neobejdou bez empirických poznatků a zobecnění o politickém životě získaných na poli politické vědy.

K politické filosofii lze přistupovat buď historicky, nebo problémově. Problémový přístup vyžaduje dostatečně velký prostor pro vymezení hlavních témat, zatímco na menším prostoru a za účelem prvního seznámení s oblastí politické filosofie se jeví jako vhodnější perspektiva historická. V této kapitole bude proto chronologicky představena klasická a moderní politická filosofie na příkladech jejích nejvýznamnějších představitelů.

O směrech politické filosofie, zvláště moderní, jako je liberalismus nebo marxismus, se někdy hovoří také jako o ideologiích, ale ideologii nelze s politickou filosofií směřovat, třebaže se jedná o jevy zdánlivě si velmi podobné (srov. Heywood 2008). Ideologie představuje pojem z oblasti sociologie vědění a označuje soustavu představ o politice a společnosti, jež je podmíněna sociálním postavením svých nositelů.⁷⁴ U ideologie nemá smysl se ptát, jestli je pravdivá, nebo není, ale pouze a jedině, jaké sociální faktory jí daly její obsah, jakými způsoby ovlivňuje jednání svých nositelů a tím i vývoj společnosti, a nakolik je funkční, často třeba i bez přímého vědomí svých nositelů, jako prostředek pro uchování společnosti v její současné podobě, nebo nakolik naopak přispívá k její změně.

Pokud se k nějaké soustavě myšlenek přistupuje jako k politické filosofii, znamená to naopak, že nás zajímá její platnost, pravdivost jejích výchozích tezí a správnost jejích závěrů. Politická filosofie je soustavnou snahou o racionální reflexi a odůvodnění stanovisek, která jsou vodítkem politického jednání a rozhodování účastníků politického života. Základní metodou politické filosofie je *racionální argumentace*, pomocí které se z již známých a přijímaných odůvodněných tvrzení pravidly logického usuzování a s přihlédnutím k empirickým poznatkům a teoriím o uspořádání reálného světa vyvozují nová odůvodněná tvrzení.

I na texty politických filosofů se dá pohlížet perspektivou ideologie, ale od primárně ideologických dokumentů se liší vysokou mírou schopnosti předložit racionální odůvodnění závěrů, o kterých chtějí čtenáře přesvědčit. Je jistě možné zkoumat Aristotelovu politickou filosofii jako výraz ideologie vládnoucích vrstev v Athénách 4. století př. n. l. a hledat vysvětlení pro Aristotelovy myšlenky v jeho vysokém sociálním postavení, ekonomické nezávislosti, statusu cizince atd. Avšak způsob Aristotelova výkladu je takový, že se přímo nabízí

74 Klasický odkaz zde představuje K. Mannheim (1991).

zkoumat jeho tvrzení jako pokusy o formulaci základních poznatků o politice založené na její rozumové analýze a sledovat, jestli skutečně platí. U každého tvrzení se lze ptát, zda je normativně platné (tj. zda odpovídá odůvodněným přesvědčením o tom, jaké uspořádání politického života by mělo být zvoleno) a empiricky adekvátní (tj. zda je v souladu se stále novými pozorováními politické reality činěnými na jakémkoli místě a v jakékoli době), zda není v rozporu s jinými tvrzeními a zda je správně vyvozeno z nejzákladnějších předpokladů, které lze označit za principy politické filosofie. Je přitom důležité mít na paměti, že v politické filosofii se stále objevují vedle sebe a navzájem se doplňují normativní a empirické výroky. Na rozdíl od politické vědy neusiluje politická filosofie o co nejuplněnější popis a analýzu politické reality, jak ji vidíme před sebou, ale o zdůvodnění platnosti určitých tvrzení o žádoucím uspořádání politického života, která jsou výsledkem často velmi abstraktních úvah o povaze politiky, člověka a společnosti.

2. KLASICKÁ POLITICKÁ FILOSOFIE: ŘECKO A ŘÍM

Počátky politické filosofie se nacházejí v antickém Řecku, především, ale nikoli výlučně, v díle jeho největších filosofů, Platóna a Aristotela. Přesný okamžik vzniku politické filosofie není možné datovat ani spojit s jedním konkrétním jménem nebo filosofickou školou. V díle Platóna, Aristotela a dalších řeckých filosofů se objevuje určitý specifický postoj k politickému životu, charakteristický pro politickou filosofii, který svědčí o tom, že v jejich době již byla politická filosofie značně vyvinutou disciplínou v rámci filosofie jako takové. Čím se tento filosofický postoj k politice vyznačuje? Jeho základním předpokladem je přesvědčení, že o politice je možné racionálně uvažovat, že pomocí rozumové argumentace lze hledat odpovědi na otázky týkající se uspořádání obce (v dnešní době bychom řekli spíše státu a společnosti). Řeční filosofové poprvé jasně formulovali protiklad mezi tím, co je ustanoveno lidskou domluvou, konvencí (*nomoi*), a tím, co je dáno nezávisle na svévolné lidské dohodě v přirozenosti věcí (*fysei*). Ve světle tohoto rozlišení lze vidět jasněji novost řecké politické filosofie ve své době: to, co je dáno konvencí, jako třeba zákony, musí být přezkoumáváno co do své oprávněnosti a prospěšnosti pro společenství, které je nad sebou ustanovuje. Aby to bylo možné, je nutné důkladně zkoumat a poznat přirozenost člověka, a k té vede cesta pouze skrze filosofickou reflexi o člověku a jeho poli-

tickém životě. Podle rakouského teoretika vědy a politického filosofa Karla R. Poppera se v okamžiku, kdy se začalo pohlížet na instituce a zákony obce jako na výtvořky, které byly lidmi jednou vytvořeny, ale dají se opět podle libosti po vzájemné domluvě měnit, zrodila *otevřená společnost* – taková společnost, v níž se na řízení politických věcí podílí rozum (Popper 1994). Naproti tomu v *uzavřené společnosti* jsou instituce a zákony pokládány za neměnná nařízení bohů nebo jiných na člověku nezávislých sil. Popper považoval protiklad uzavřená–otevřená společnost za stejně dobře použitelný v řeckých poměrech jako ve 20. století, kdy příklady uzavřené společnosti představovaly takové režimy jako německý nacionální socialismus nebo východoevropský komunismus. Zákony a instituce nebyly v těchto ideologiích vydávány za výtvořky nadpřirozených bytostí, ale za výsledek působení těch údajně nejzákladnějších společenských sil, na něž se dají převést všechny ostatní – působení biologických faktorů rasy v případě nacionálního socialismu a ekonomických faktorů v marxismu.

| 85

Snaha podat rozumové odůvodnění a kritiku konvenčně ustanovených zákonů nebo politických institucí a hledání toho, co se skrývá pod povrchem jevů tvořících politický život, jsou hlavní náplní politické filosofie od počátku jejích známých dějin až do současnosti. Konkrétní témata a slovník politické filosofie se však během staletí pochopitelně výrazně proměňovaly.

Platón (427–347 př. n. l.) ve svém nejznámějším politickém díle, dialogu *Ústava*, načrtává obraz ideálního státu, který má ztělesňovat nejspravedlivější politické uspořádání. Spravedlnost Platón v tomto dialogu nedefinuje jako rovnost, jak by se snad dalo očekávat, ale jako stav, v němž si každý člen společnosti hledí svého, spravedlnost znamená „činit to, co komu náleží“ (Platón 1993: 194). To především znamená, že ti, kdo mají vládnout, vládnou, ti, kdo mají vykonávat příkazy vládců a dbát na pořádek ve společnosti, plní roli poslušných pomocníků, a ostatní, kteří se věnují uspokojování svých každodenních soukromých potřeb, což v antice bylo považováno za činnost velmi málo vznešenou, do politiky nezahájí a podřizují se vůli strážců. Platón tyto tři třídy, z nichž sestává jeho společnost, popisuje jako vládnoucí strážce, pomocné strážce a ty ostatní, k nimž patří zejména řemeslníci a rolníci. Vzhledem k tomu, že úloha strážců–vládců v Platónově ideální obci připadá filosofům, není překvapivé, že velká pozornost se v tomto dialogu věnuje problému pravdivého poznání, který je zde mimo jiné vyloučen ve známém mýtu o jeskyni (Platón začátek VII. knihy, 514an.): filosof je ten, kdo mohl opustit temnou jeskyni, v níž jsou k vidění pouze stíny skutečných věcí, a spatřit věci, tak jak jsou doopravdy,

na ostrém denním světle. Po návratu do jeskyně, kde je uvězněna většina lidstva, je filosof tím, kdo zná pravdu, a je tedy předurčen k tomu, aby ostatní vedl. Názor, podle kterého mezi příslušníky obce existují tak podstatné rozdíly, že jimi jsou předurčeni buď k roli vládců, pomocných strážců nebo poddaných, odporuje té nejsilnější intuici moderních demokratických společností, jíž je přesvědčení o základní rovnosti všech občanů. Platón byl kvůli němu podroben tvrdé kritice mimo jiné i již uvedeným Karlem R. Popperem.

86 | Jedním z důvodů, proč Platón mohl dospět ke své koncepci ideální obce, jež dělí společnost do tří stavů, je pro klasickou politickou filosofii typické stanovisko, že předpokladem správného porozumění politice je hluboké porozumění člověku. Platón hovoří o tom, že obec je lidská duše ve velkém, a do svého výkladu o obci vkládá obšírnou úvahu o složení duše. Lidská duše podle něj má tři složky (rozumovou, statečnou a žádostivou), z nichž vždy jedna v konkrétním člověku převažuje a činí jej příslušníkem jednoho ze tří stavů tvořících společně obec (filosofové jsou zejména rozumní, pomocní strážci zejména odvážní a řemeslníci a rolníci zejména touží po hmotném blahobytu). Klasická politická filosofie úzce souvisí s filosofickou antropologií (tj. filosofickou naukou o člověku).

Aristotelés (384–322 př. n. l.), který je autorem možná nejvlivnějšího politického spisu vůbec, nazvaného *Politika*, o člověku hovoří jako o bytosti, která je svou přirozeností politická (*zoón politikon*). To znamená, že člověk musí vytvořit politické společenství (*polis*) a být jeho členem, aby se stal člověkem v plném smyslu tohoto slova. Aristotelés dokonce tvrdí, že ten, kdo žije mimo obec, nemůže být lidskou bytostí, ale je to buď zvíře, nebo bůh (Aristotelés 1998: 1253a).⁷⁵ Člověk je svou přirozeností veden k tomu, aby vstoupil do společenství s druhými lidmi na třech rozdílných úrovních: od rodiny, která představuje nejmenší jednotku společenského života, přes dnešnímu čtenáři poněkud záhadně nebo anachronicky znějící „ves“ až po obec, *polis*. Skutečnou základní jednotkou pospolitého života je však z těchto tří podle Aristotela *polis*, protože pouze ona umožňuje svým členům žít život, který je plně lidský v tom smyslu, že v něm jsou vytvořeny podmínky pro uspokojení všech potřeb a maximální rozvoj člověka. Obec má být podle Aristotela soběstačná, ale to neznamená, že se má izolovat od ostatních obcí [Aristotelés považuje vnější obchod za přirozenou součást řeckého života (Aristotelés 1998: 1327a)]. Musí však mít potřebné minimální

---

75 Aristotelovy spisy se zpravidla citují podle standardního vydání pořázeného I. Bekkerem (Berlín 1831) s odkazem na stránku, sloupec a případně i řádek v tomto vydání.

rozměry k tomu, aby v ní bylo možné zajistit všechno, co je potřebné k dobrému životu. Současně nesmí být příliš velká na to, aby se všichni její členové mohli navzájem znát – tím je rozměrům obce dána docela nízká horní mez.

Důvod, proč Aristotelés zastával dnes již dávno neudržitelný požadavek, aby se všichni příslušníci politického společenství mezi sebou znali, je opět úzce spjat s řeckým chápáním vztahu člověka a politiky. Pojem přirozenosti v řeckém a zejména v Aristotelově myšlení zahrnuje finalitu, cílový stav maximálního rozvinutí tvaru, schopnosti a sil. V případě člověka je takovým maximálním stupněm jeho rozvoje odpovídajícím jeho přirozenosti postavení svobodného občana v obci. Významná politická filosofka 20. století Hannah Arendtová (Arendtová 2009) se domnívá, že teprve na místě, kde se setkávali svobodní občané *polis*, na agoře, mohl řecký občan plně projevit, tj. veřejně předvést a uplatnit své schopnosti. Pro činnosti vyžadující přítomnost na shromáždění svobodných občanů Arendtová používá souhrnné označení *jednání* a staví je do protikladu k činnostem, jež lidé vykonávají proto, aby přežili jako biologické bytosti – tedy *k práci*, ale rovněž i k těm činnostem, které v sobě obsahují prvek tvořivosti a vytvářejí materiální kulturu – tedy *ke zhotovování*. Práce i zhotovování v sobě u Řeků podle Arendtové nesly stigma čehosi nenáležitého, méněcenného, a byly proto vykonávány nesvobodnými a neplnoprávními příslušníky společenství, otroky a cizinci. Tyto činnosti se odehrávaly ve skryté sféře soukromí, v domácnosti (*oikos*) ovládané mužem otrokářem, který byl jediný svobodným občanem. Skutečně dobrý život se nemohl odehrávat v domácnosti, ale ve všem viditelné sféře veřejných shromáždění a politického jednání. Výkon veřejných funkcí sice v Athénách postupem času přestal být bezúplatný, ale stejně pro mnohé občany znamenal těžkou ekonomickou ztrátu. Přesto byla politická participace v athénské demokracii vysoká (Bleicken 2002: 403–408).

Ani alespoň přibližné určení optimální velikosti obce ještě nedává odpověď na otázku, která je pro Aristotela a spolu s ním i pro veškerou klasickou politickou filosofii základní: jaké zřízení má obec mít? Reálných politických alternativ už v antickém Řecku existovalo mnoho, sám Aristotelés spolu se svými žáky sestavil přehled ústav asi 170 řeckých obcí, z něhož se však zachoval a teprve na konci 19. století byl objeven bohužel pouze fragment obsahující ústavu nejvýznamnějšího řeckého města Athén. Díky bohatému materiálu, který měl k dispozici, mohl Aristotelés vytvořit první typologii všech existujících politických zřízení, jež měla obrovský vliv na politické filosofy a politické vědce po mnoho dalších staletí. Politická zřízení

jsou v ní rozlišena podle dvou kritérií: 1. jaký je počet vládnoucích (jeden – někteří – všichni), 2. ve prospěch koho vládnoucí vládnou (všech občanů – svůj vlastní). Kombinací všech možných odpovědí na tyto dvě otázky vzniká šestičlenná typologie politických zřízení neboli ústav, kterou přináší tabulka 1.

TABULKA 1: Typy politických zřízení podle Aristotela.

	VLÁDA VE PROSPĚCH VŠECH OBČANŮ	VLÁDA VE PROSPĚCH VLÁDCE
Vládne jeden	monarchie	tyranie
Vládou někteří	aristokracie	oligarchie
Vládou všichni	politeia	demokracie

Zdroj: Zpracování autora.

Zřízení obce uvedená v prostředním sloupci tabulky 1 jsou taková, v nichž je vláda vykonávána ve prospěch všech občanů, a splňují tedy Aristotelův požadavek na to, aby politické uspořádání bylo možné považovat za dobré. Vláda jednoho ve prospěch všech občanů je monarchie, vláda skupiny osob ve prospěch všech je aristokracie a vláda všech občanů ve prospěch všech nese označení *politeia* (Aristotelés 1998: 1279a25nn). Stojí za povšimnutí, že Aristotelés nepoužívá pro poslední typ vlády termín demokracie, který bychom mohli na základě dnešního užívání tohoto pojmu očekávat, ale volí pro něj výraz *politeia* znamenající politické zřízení nebo ústavu obecně. Je tomu tak proto, že termín demokracie si ponechal pro označení špatné formy vlády mnoha nebo všech občanů. Špatná neboli „zvrácená“ zřízení, v nichž vládce vládne pouze ve svém vlastním zájmu, jsou uvedena v pravém sloupci tabulky 1. Nejhorší z nich je pro Aristotela, jako ostatně pro Řeky vůbec, samovláda, tyranie, následovaná vládou skupiny bohatých a mocných, oligarchií. Po ní přichází demokracie, která ze všech zvrácených forem vlády představuje tu nejméně nepřijatelnou. Aristotelovy konkrétní kritické výhrady na adresu demokracie ukazují, že ji chápe ani ne tak jako vládu všech občanů, ale jako vládu lidových, neelitních vrstev obyvatelstva (Mulgan 1998: 93–99).

Aristotelova typologie zřízení obcí je pouze přípravným krokem na cestě k mnohem závažnějšímu cíli jeho výkladu, kterým je nalezení nejlepšího politického zřízení. Aristotelovy úvahy na toto téma jsou o to hodnotnější, že si je vědom rozdílu mezi zřízením, které je nejlepší „na papíře“, ale nedá se uskutečnit v praxi, a takovým zřízením, které je nejlepším možným, to znamená je nejlepším

z těch, jež mohou skutečně existovat. Za nejlepší možné politické uspořádání obce považuje Aristotelés jedno z tzv. smíšených zřízení, které označuje opět termínem *politeia*, v němž jsou kombinovány prvky demokracie s prvky oligarchie. Některé úřady jsou v takovém režimu přístupné všem občanům bez ohledu na majetek, zatímco přístup k jiným je vázán na majetek nebo vzdělání. Toto zřízení se vyhýbá extrémům, které Aristotelés považoval za nebezpečné stejně tak v politice jako v etice: vláda není ani zcela v rukou bohatých, ani v rukou lidu, ale podíl na politické moci je rozdělen mezi obě potenciálně nepřátelské složky společnosti. Aristotelés také přispěl k rané politické sociologii tím, že upozornil na význam středních vrstev (těch, které nejsou ani příliš bohaté, ani příliš chudé) pro stabilitu takového zřízení (Aristotelés 1998: 1296b).

| 89

3. KŘESŤANSTVÍ

Hluboký zásah do politické filosofie antického světa přineslo křesťanství, které od základu proměnilo význam obecného blaha, k jehož dosažení měl život v obci směřovat. Nejvýznamnější křesťanský filozof antického období **Aurelius Augustinus** (345–430) tuto novou skutečnost vyjádřil ve svém základním politickém spisu *O obci Boží* (vznikl v letech 413–425) tak, že zatímco ve svém světském životě je člověk začleněn do některého konkrétního politického společenství, pozemské obce (*civitas terrena*), v životě z křesťanského hlediska mnohem podstatnějším, životě duchovním, je příslušníkem obce Boží (*civitas Dei*). V perspektivě určené křesťanskou filosofií dějin a nadto ještě ovlivněné atmosférou rozpadajícího se římského impéria (roku 410 gótský král Alarich vyplenil Řím) se pozemská obec jeví jako dočasná a trvale ohrožená vnějšími i vnitřními rozkladnými faktory. Pozemská obec přesto nemá být přenechána vládě libovůle, ale má usilovat o spravedlnost a mír, jak to dokládá známý Augustinův výrok: „Zmizí-li spravedlnost, co jsou království, ne-li veliké loupeže?“ (srov. Augustinus 2007: 139). Augustin nehlásal lhotejnost vůči světskému řádu lidského života, naopak zastával názor, že míru a prosperitě uvnitř státu je třeba dávat přednost před rozbroji a chaosem. Křesťan je však v pozemské obci jen dočasným hostem a jeho hlavní zájem se upírá jinam, k nadpozemskému řádu spásy.

Augustinovu obec Boží nelze zcela ztotožňovat s existující církví, ježto ne každý člen církve je podle Augustina předurčen ke spáse. I přes tuto výhradu odpovídá antitezi mezi obcí Boží a obcí pozemskou v rovině reálného historického vývoje dualismus mezi